

Stvaranje mitologema o Domovinskom ratu u razdoblju 2000.-2020.

Šimek, Senna

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:555417>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Senna Šimek

**STVARANJE MITOLOGEMA O DOMOVINSKOM RATU U
RAZDOBLJU 2000.-2020.**

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Zrinka Blažević, red. prof.

Zagreb, rujan 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem da sam diplomski rad Stvaranje mitologema o Domovinskom ratu u razdoblju 2000.-2020., koji sam predala na ocjenu mentorici dr. sc. Zrinki Blažević, red. prof., napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštovala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16.-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Senna Šimek, v.r.

ZAHVALE

Želim zahvaliti svojoj mentorici, dr. sc. Zrinki Blažević, najprije zbog pružene prilike da ovakav rad ugleda svjetlo dana, a onda i zbog neizmjerne strpljivosti i responzivnosti tijekom procesa pisanja. Hvala na prepoznatom interesu i dašku teorije na studiju povijesti!

Hvala curama iz Inicijative mladih za ljudska prava, posebice Branki i Ani, na bezbrojnim pruženim prilikama, traganju za odgovorima na moja pitanja, unošenju sistematičnosti u nerijetko zbrkane misli i spremnosti na diskusiju.

Hvala svim prijateljima, istomišljenicima i neistomišljenicima, na zanimljivim i konstruktivnim raspravama koje smo vodili, kao i na brojnim izvorima koje su slali uz neizostavne riječi „ovo bi ti moglo biti korisno za diplomski“ – dokaz koliko je ova tema utkana u naše društveno tkivo i koliko toga je još moguće o njoj napisati. Hvala vam i na strpljenju zbog moje česte neprisutnosti uzrokovane akademskom znatiželjom i aktivističkim entuzijazmom. Rekla bih da će biti bolje, ali vjerojatno neće :)

Naposljetku, hvala mojoj obitelji na vjeri u mene i potpori tijekom ovog dinamičnog perioda paralelnog studiranja. Bez vaše pomoći i bodrenja vjerojatno ne bih bila tu gdje jesam.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Pregled postojeće literature.....	3
2. TEORIJSKI OKVIR I METODOLOŠKI POSTUPCI.....	6
2.1. Filozofija političkog mita.....	6
2.2. Krićka analiza diskursa.....	9
3. DEKLARACIJA O DOMOVINSKOM RATU	12
4. UDŽBENIĆKA POLEMIKA	29
5. HRVATSKI <i>BRANITELJI</i>	48
6. ZAKLJUČAK.....	60
SAŽETAK:.....	71

„Na razmišljanje bi me najčešće potaknula nesnošljivost prema „prirodnosti“ što je tisak, umjetnost i zdrav razum neprestano pridijevaju zbilji koja, makar i bila zbilja u kojoj živimo, zbog toga nije ništa manje potpuno povijesna; jednom riječju, patio sam što na svakom koraku vidim kako se brkaju Priroda i Povijest kad se priča o našoj sadašnjici, pa sam htio razobličiti ideološku zloupotrebu koja se, po mojemu mišljenju, skriva u običaju da se dekorativno iznose stvari koje se „razumiju same po sebi.“¹

¹ Roland Barthes, *Mitologije* (Zagreb: Pelago, 2009), 10.

1. UVOD

Smatram da, kao društvo, ne samo u Hrvatskoj, već i u cijeloj postjugoslavenskoj regiji, nemamo luksuz ignorirati teme koje su usko vezane za rat i njegove posljedice i, kako je to Ante Gotovina sročio na dočeku nakon oslobađajuće sudske presude 2012. godine, okrenuti se budućnosti. Zašto? Zato što je, najjednostavnije rečeno, odnos prema ratu ono što već desetljećima nerijetko stoji u pozadini različitih javnih politika (socijalnih, demografskih, obrazovnih) i političkih previranja te utječe na svakodnevni život građana Hrvatske, ali se to, obično uspješno, nastoji prikriti ili se, u drugoj krajnosti, nastoji prikazati kao prirodno i neizbježno. Štoviše, generacija odrasla nakon rata – kojoj i ja pripadam – praktički je cijeli život „izložena mitu o Domovinskom ratu kroz obrazovanje, medije i javni, odnosno politički diskurs“, zbog čega je neka vrsta šireg društvenog cilja ovog rada doprinos osvješćivanju i demistificiranju takve atmosfere. Ili, kako je to sročio Dejan Jović u knjizi *Rat i mit*:

„Na kraju, zašto se bavim ovom temom, a ne nekom drugom? Zašto „otvaram rane“ koje, kao što je nedavno rekao jedan kratkotrajni hrvatski premijer, „još nisu zacijelile“? Posao istraživača i „javnog intelektualca“ nije da pronalazi marginalne, nevažne i nekontroverzne teme, nego da se bavi onima koje mogu, možda, na najdublji način objasniti stvarnost. U Hrvatskoj je to, po mom uvjerenju, u prvom redu interpretacija nedavne prošlosti, iz koje proizlaze sve velike teme hrvatske politike, društva i identiteta.“²

Uži istraživački cilj ovog rada je prikazati sadržaj službene interpretacije Domovinskog rata pristupajući joj kao političkom mitu. Točnije, jedinica analize je mitologem, shvaćen kao jezgra mita koja se ne mijenja, neovisno o mediju u kojem je zastupljena, proučavanom kontekstu ili vremenskoj odrednici. Prema tome, teza na kojoj se temelji rad jest da je moguće, koristeći se adekvatnim teorijsko-metodološkim modelom, pratiti postojanje te mitske jezgre kao svojevrzne Arijadnine niti u različitim izvorima iz vremenskog razdoblja od 2000. do 2020. godine, a onda i prikazati genealogiju njezinog nastanka i oblikovanja, sadržaj i preinake sukladno kontekstualnim zahtjevima.

² Dejan Jović, *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj* (Zagreb: Fraktura, 2017), 39.

Rad je strukturno podijeljen na dva dijela. Prvi je dio posvećen kraćem opisivanju već spomenutog teorijsko-metodološkog modela koji će služiti za definiranje i operacionalizaciju pojma mitologema, odnosno za njegovu kasniju analizu korištenjem kritičke analize diskursa. Ostatak rada je analitičkog karaktera i sadrži tri poglavlja u kojima na odabranim primjerima nastojim dokazati sustavnu prisutnost mitologema u različitim medijima. Imajući to na umu, odabrala sam Deklaraciju o Domovinskom ratu, tzv. udžbeničku polemiku i *branitelje*, odnosno hrvatske ratne veterane. Takav odabir, naravno, nije arbitrar. Naime, Deklaracija je uzeta kao predložak za analizu jer predstavlja temeljni dokument kojim je narativ o ratu kodificiran te stoga služi kao svojevrsna početna točka ovog rada. Zbog toga je i donja granica vremenskog raspona koji rad obuhvaća odabrana godina njezinog izglasavanja (2000.)³. Nadalje, u idućem poglavlju obrađujem publikaciju *Multiperspektivnost ili relativiziranje* nastalu kao reakcija na objavu udžbenika *Jedna povijest, više historija*. Tim primjerom se služim kako bih pokazala da debata o ratu izlazi izvan političkih okvira, odnosno ideoloških sukoba u parlamentu te se prelijeva na druge sfere društvenog života (doduše, ne samo na obrazovanje nego i na umjetnost, sport i dr.) te, još važnije, zbog uloge koju obrazovanje, a posebice nastava povijesti, ima u „odgoju“ građana Hrvatske, odnosno u oblikovanju načina razmišljanja o ratu, ali i kreiranju poslijeratnog kolektivnog identiteta. Štoviše, taj je primjer koristan jer pokazuje da koliko god *rat pripada prošlosti*, on zapravo njoj ne pripada, odnosno budućnost kojoj se okrećemo je vrlo suptilno oblikovana na zasadama mitologema koji je oblikovan tijekom trideset poslijeratnih godina. Naposljetku, jedno je poglavlje posvećeno djelovanju branitelja kao mnemoničkih aktera koji od neovisnosti otjelovljuju mitologem i istovremeno ga *brane*. Vrijedi napomenuti kako je zbog opsega rada bilo potrebno ograničiti broj analiziranih primjera, što nipošto ne znači da ne postoji još niz *mjesta* na kojima je moguće pronaći politički mit na djelu. Imajući to na umu, ono što slijedi rezultat je mojih interpretativnih mogućnosti, kao i ograničenja moga spoznajnog horizonta. Zbog toga preuzimam potpunu autorsku odgovornost..

³ Jasno, kao što će i u ostatku rada biti vidljivo, stvaranje mitologema započinje ranije, čak i za vrijeme trajanja samog rata te u godinama netom nakon njegovog završetka, ali je, kao što sam navela, Deklaracija ponudila njegovu sintezu. Osim toga i pomalo paradoksalno, barem u kontekstu teme, 2000. se godina u Hrvatskoj obično uzima kao prijelomna godina velikih promjena s obzirom da dolazi do prve smjene vlasti i promjene političkog smjera, ali o tome će biti više riječi u poglavlju o Deklaraciji.

1.1. Pregled postojeće literature

Inspiraciju i motivaciju za pisanje ovog rada ponajviše je potaknulo čitanje knjige *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj* koju je 2017. godine napisao politolog Dejan Jović. On se u knjizi bavi načinom na koji se u Hrvatskoj interpretira rat, istovremeno ukazujući na postojanje dvaju isprepletenih narativa, jednog o Domovinskom ratu i jednog o državotvornosti, odnosno ostvarenju hrvatske neovisnosti zahvaljujući ratu te analizirajući kako je to utjecalo na oblikovanje suvremenog hrvatskog identiteta. No, ključan manevar i razlog zbog kojeg je knjiga podigla prašinu jest to što on te narative – koji se uglavnom u javnom prostoru prezentiraju kao povijesna istina koju se ne preispituje – zajednički stapa u „nacionotvorni i državotvorni *mit o Domovinskom ratu*“.⁴ Upravo je korištenje termina *mit*, već i u samom naslovu knjige, ono što je bilo posebno problematično jer se on danas uglavnom tumači na temelju binarizma istina vs. laž što bi, iz perspektive kritičara knjige, značilo da pisati o mitu o Domovinskom ratu predstavlja pokušaj dokazivanja njegove neistinitosti. No, kao što će pokazati iduće poglavlje, pogrešno je pristupiti političkom mitu iz perspektive njegove istinitosti, već je potrebno u obzir uzeti njegovu ulogu. Stoga i Jović upućuje na to da je posrijedi zapravo selektivni odabir činjenica koje onda izgrađuju mit, a koji posljedično ima jasnu društvenu i političku funkciju. To „mitotvorstvo“, kako ga on naziva, ima zadaću (re)kreiranja i održavanja novo-starog kolektivnog hrvatskog identiteta u čijoj su srži rat i primordijalističko isticanje ultimativnog višestoljetnog cilja ostvarenja vlastite države.

Naime, treba imati na umu da je tijekom rata i raspada Jugoslavije jedna od zadaća bila rastakanje starog identiteta oblikovanog životom u zajedničkoj, multietničkoj državi s vlastitim političkim mitovima te oblikovanje novog, ekskluzivnog i jasno razgraničenog hrvatskog identiteta koji će biti adekvatan za novu državu. Taj se proces odvijao na nekoliko razina (kultura i umjetnost, sport, jezična politika), a jedna od njih je bila i uspostava jednoznačne i selektivne interpretacije prošlosti kojom će se dokazati kako je rat bio neizbježan rezultat dugogodišnjih neslaganja i nemogućnosti zajedničkog života. Ono što je posebno problematično jest da se ta interpretacija nastoji zaštititi pod svaku cijenu, odnosno nastoji se diskreditirati sve one koji se s njome ne slažu ili upućuju na njezinu selektivnost. Štoviše, svaki pokušaj kritičke evaluacije ili dekonstrukcije „proglašava se udarom na temelje države.“⁵ To je rezultat neliberalne politike identiteta u Hrvatskoj koja je, tvrdi

⁴ Jović, *Rat i mit*, 8.

⁵ Ibid.

Jović, znatno usporila i otežala proces ostvarenja projekta liberalne demokracije.⁶ Njegova knjiga, stoga, predstavlja svojevrsnu kroniku poslijeratnog razdoblja u Hrvatskoj s osvrtima na istaknute događaje i njihove posljedice u službi te politike identiteta.⁷ Upravo je to polazišna točka ovog rada u kojem nastojim pokazati operacionaliziranje političkog mita na odabranim primjerima iz posljednjih 20-ak godina hrvatske povijesti.

Jovićeve knjige rijedak je primjer znanstvene literature objavljene u Hrvatskoj koja se detaljno bavi načinom na koji se Domovinski rat kolektivno pamti i, još važnije, ukazuje na negativne posljedice takve politike pamćenja. Štoviše, Jović ističe kako iza tog pamćenja stoje „mitotvorci“ ili „dizajneri identiteta“ – ponajviše HDZ, zahvaljujući svojoj ulozi glavne političke opcije na vlasti u predratnom, ratnom i poslijeratnom razdoblju, ali i drugi akteri, uglavnom s desnog centra i desnice. Oni, osim već spomenutog cilja oblikovanja nacionalnog identiteta,⁸ politički mit nastoje instrumentalizirati kako bi legitimirali vlastitu političku poziciju (na vlasti), kao i postupke tijekom i nakon rata s ciljem stvaranja ozračja u kojem je neprihvatljivo, ali, što je još i važnije, neprirodno dovoditi taj mit u pitanje.⁹ Zbog toga je knjigu moguće shvatiti i kao jednu vrstu Jovićevo „obračunavanja“ s „mitotvorcima“.

Imajući to na umu nije iznenađujuće što nema previše druge znanstvene literature koja se bavi istom temom. Odnosno, relativno je mali broj znanstvenika u Hrvatskoj koji se time bave i, što je još zanimljivije, većinom nije riječ o povjesničarima.¹⁰ Štoviše, većina literature koja je korištena u ovom radu – a čini mi se da, baš zbog njezinog malog opsega, mogu tvrditi kako sam većinu pročitala – nije napisana na hrvatskom jeziku, autori nisu iz Hrvatske ili ako jesu, obrazuju se ili rade na inozemnim sveučilištima. Osim njih, prokazivanjem političkog mita uglavnom su se dosad bavili novinari i neke organizacije civilnog društva za koje se, nažalost, može reći da pripadaju marginalnim dijelovima javne sfere.

⁶ „Ona pokušava [politika identiteta, nap. a.] – svojim mitotvorstvom, ponajprije povezanim s mitom o Domovinskom ratu – nametnuti jednoznačnu i vrlo selektivnu interpretaciju prošlosti i potom je zaštititi napadom, sekuritiziranjem, diskvalificiranjem i prijetnjama zabranom svih drugih, alternativnih interpretacija.“ Ibid., 10.

⁷ Ibid.

⁸ „...kolektivno pamćenje čini niz praktičnih obrazaca i kulturnih sadržaja, koje ljudi uče da bi ih dekodirali i konvertovali u vlastiti identitet.“ U: Todor Kuljić, *Kultura sećanja* (Beograd: Čigoja štampa, 2006), 9.

⁹ Jović, 12.

¹⁰ Kad je riječ o razdoblju devedesetih u historiografiji i dalje prevladavaju teme iz vojne i političke povijesti..

Naposljetku, ako se uzme u obzir napisano u prethodnom odlomku, još jednom nije iznenađujuće da je vrlo slaba zastupljenost diplomskih ili završnih radova na studijima društvenih i humanističkih znanosti u Hrvatskoj koji se oslanjaju na postojeću literaturu o političkom mitu ili, nešto jednostavnije, dominantnoj interpretaciji rata.¹¹ Naime, pokušaji kojima se nastoji dovesti u pitanje uspostavljeni odnos prema Domovinskom ratu još uvijek uzrokuju različite „obrambene reakcije“ u javnosti, što upućuje na to kako je odnos prema ratu još uvijek kontroverzna i afektivno nabijena tema, stoga ne predstavlja naročito popularan ili zahvalan smjer za istraživanje. U tom je smislu ovaj diplomski rad koristan jer barem djelomično nastoji popuniti tu prazninu i ponuditi temelj za daljnje istraživanje.

¹¹ Ovaj sam zaključak donijela na temelju pretraživanja digitalnog akademskog arhiva i repozitorija na kojima su dostupni objavljeni diplomski i završni radovi sa svih sveučilišta u Hrvatskoj. Naravno, riječ je o provizornom zaključku koji bi trebalo produbiti, ali se svakako radi o nečemu vrlo simptomatičnom i poticajnom za razmišljanje.

2. TEORIJSKI OKVIR I METODOLOŠKI POSTUPCI

2.1. Filozofija političkog mita

Politički mitovi su kompleksni narativi koji, stvarajući značenja i paradoksalno, pojednostavljujući stvarnost, pomažu u orijentaciji te utječu na način kako se osjećamo i ponašamo u političkom svijetu. Naime, ljudi nisu isključivo racionalna bića, stoga ih ne pokreće samo razum, već je u obzir potrebno uzeti simbole i mitove koji utječu na njihovo shvaćanje svijeta i djelovanje. Drugim riječima, s obzirom na sve veću specijalizaciju i diferencijaciju unutar suvremenog društva, nije iznenađujuća potreba za „simboličkom medijacijom političkog (ali i drugog) iskustva.“¹² Jednako tako, politički se mitovi, iako uglavnom sadržajno vezani za događaje iz prošlosti, konstruiraju iz sadašnje perspektive – pričajući o prošlosti, odgovaraju na potrebe u sadašnjosti te nude smisleni smjer za budućnost.¹³

Mitovi su kao svojevrsne naočale kroz koje ljudi gledaju, služe im kao alat za doživljavanje i interpretiranje svijeta oko sebe, posebice u slučajevima kad je situacija kojoj svjedoče kompleksna. Jednako tako, služe kao uputa u procesu stvaranja javnih politika i oblikovanja javnog mnijenja, zbog čega su korisni i političkim akterima u borbi za osvajanje ili očuvanje vlasti. Štoviše, upravo je jedna od najvažnijih karakteristika političkih mitova kapacitet da strukturiraju političke procese. Korisno ih je zamisliti kao okvir kojim se osigurava da politička mišljenja ili ideje koji nisu kongruentni s vrijednostima koje mit sadrži ne budu razmatrana ozbiljno, odnosno da ih se ne tolerira u političkoj areni.¹⁴ Mit se može materijalizirati u gotovo bilo kojem obliku društvene prakse – u tekstualnim, vizualnim, zvučnim izvorima, odnosno u pisanim tekstovima, fotografijama, filmovima, ali i nediskurzivnim medijima poput komemoracija, sporta, djelovanja različitih aktera, spomenika i sl.¹⁵

Polazišna točka za daljnje proučavanje političkog mita o Domovinskom ratu je knjiga *A Philosophy of Political Myth* Chiare Bottici u kojoj preuzima i dorađuje teoriju Hansa Blumenberga koji mit shvaća kao rad na mitu (njem. *Arbeit am Mythos*), čime ukazuje na njegovu dinamičnu prirodu – ne radi se o narativu čiji se sadržaj i forma nikad ne mijenjaju. Zbog toga

¹² Chiara Bottici, *A Philosophy of Political Myth* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 132.

¹³ Ibid., 177, 179

¹⁴ Lance Bennett, „Myth, Ritual, and Political Control“, *Journal of Communication* 30/4 (1980): 167-171.

¹⁵ Zbog toga je nemoguće jednoznačno odrediti mit prema predmetu ili sadržaju jer bilo koje „gradivo“ može arbitrarno poprimiti mitsko značenje. Barthes, *Mitologije*, 143.

Bottici uvodi pojam mitologema kao bazične narativne jezgre mita koja se po potrebi, ovisno o kontekstu, reinterpretira i nanovo prisvaja od različitih aktera (kao „pluralnost varijanti jednog mitologema“).¹⁶ Upravo je mitologem osnovna jedinica analize ovog rada te, tragajući za političkim mitom o Domovinskom ratu, zapravo nastojim ukazati na postojanje mitologema i načina na koji se prilagođava različitim situacijama u kojima biva aktiviran. Stoga je politički mit potrebno shvatiti kao nikad dovršeni proces prerađivanja mitske jezgre, odnosno mitologema, sukladno zahtjevu specifičnog vremena.

Dakle, sažeto, u najvažnije značajke mitologema spadaju sposobnost adaptacije na različite uvjete, odnosno kao odgovor na različite potrebe (legitimacija određene političke pozicije, kritika ekonomske situacije, obrana obrazovnog sustava, zaštita zadobivenih povlastica itd.), visok ideološki i politički potencijal te mobilizacijska snaga kojom potiču na akciju, odnosno na djelovanje, bilo da je riječ o očuvanju postojećeg stanja, bilo da je riječ o poticanju njegove promjene.¹⁷

Ono što je ključno za imati na umu jest kako mitovi imaju povijesni temelj, odnosno radi se o povijesno uvjetovanim iskazima, a ne o nečemu što proizlazi iz „prirode“ stvari, mada ih se najčešće nastoji takvima prikazati.¹⁸ To je i jedno od glavnih načela mita prema Rolandu Barthesu – mit „povijest preobražava u prirodu“, tj. osigurava stanje prirodnosti, što dovodi do toga da konzument čita mit kao činjenični sustav, premda on to nije te da istovremeno zaboravlja da je u nastao u određenom povijesnom trenutku s određenom svrhom.¹⁹ Nadalje, naturalizirajući povijesnu zbilju mit uspješno organizira „svijet bez dubine i bez proturječja“, stoga stvari djeluju kao da znače same od sebe.²⁰ To je važno u kontekstu ovog rada jer ću, koristeći se kritičkom analizom diskursa koja će biti detaljnije objašnjena u idućem potpoglavlju, nastojati *prokazati* politički mit o Domovinskom ratu kao „praktičnu fikciju“²¹ iza koje stoji nacionalistička ideologija

¹⁶ Ibid., 99-100

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Barthes, *Mitologije*, 143.

¹⁹ On to pokazuje na primjeru francuskog kolonijalizma: „...ispražnjava se kontingentna, povijesna, jednom riječju: *proizvedena* narav kolonijalizma. Mit stvari ne niječe, funkcija mu je naprotiv da o njima govori; on ih naprosto čisti, čini nevinima, utemeljuje ih u prirodi i vječnosti, pridaje im jasnoću koja nije jasnoća objašnjenja nego jasnoća tvrdnje. Ako francusku imperijalnost *ustvrdim* ne objašnjavajući je, ne treba mi mnogo da je stanem promatrati prirodnom, *samorazumljivom*: sad više nemam brige.“ Ibid., 158, 169.

²⁰ Ibid., 169.

²¹ Paul Ricoeur, *Lectures on Ideology and Utopia*, (Columbia: Columbia University Press, 1986).

s ciljem stvaranja specifičnog hrvatskog nacionalnog identiteta. Drugim riječima, specifična interpretacija Domovinskog rata (kodificirana u Deklaraciji o Domovinskom ratu) u kombinaciji s isticanjem teleološke višestoljetne težnje za hrvatskom državom funkcionira kao politički mit koji nastoji prikriti vlastiti mitski karakter i predstaviti se kao *zdravorazumsko* tumačenje kojem nema alternative. Zbog toga ga je potrebno denaturalizirati.

Bottici u svojoj knjizi ističe kako mit ne treba prosuđivati na temelju njegove istinitosti/lažnosti jer se time gubi mogućnost shvaćanja prirode društvenih vjerovanja i praksi, već mu treba pristupiti uzimajući u obzir njegovu ulogu, odbacujući tako višestoljetnu tradiciju započetu u kršćanstvu i nastavljenju dolaskom prosvjetiteljstva koja radi podjelu na *mythos* i *logos*, odnosno na „čisti razum“ i „religijsko praznovjerje“.²² To je na tragu suvremene rasprave o mitovima koja se nerijetko svodi na one koji zagovaraju „prosvjetiteljski“ pristup koji mitove tretira kao suprotnost činjenicama te kao iracionalnu i nesekularnu tekovinu predmoderne, dok na drugoj strani stoje „funkcionalisti“ koji smatraju da su mitovi neizbježan dio ljudskog života te se fokusiraju na njihovu ulogu u modernim društvima (štoviše, doživljavajući ih kao važne za jačanje integracije i društvene solidarnosti unutar političke zajednice²³), ne odbacujući ih zato što nisu u skladu s historiografskom istinom.²⁴

Naposljetku, vrijedi se kratko osvrnuti na razlikovanje između historijskih i mitskih narativa koje nudi Bottici. Naime, iako oba imaju neku vrstu zapleta oko kojeg su događaji organizirani te su oba ispričana iz perspektive sadašnjosti, ključna je razlika u tome što mitski narativi imaju dramatičan moment kojim se potiče na djelovanje, dok se historijske narative shvaća kao „racionalizirano pamćenje“. Problem postaje trenutak kad se politički mit – odnosno mitski narativ – predstavlja kao „racionalizirano pamćenje“, a zapravo se radi o „korisnoj prošlosti“.²⁵

²² Bottici, *A Philosophy of Political Myth*, 44-100, 136.

²³ Tihomir Cipek, „Funkcija političkog mita. O korisnosti mitskog za demokraciju.“, *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 9/1 (2012): 6,8.

²⁴ Pål Kolstø, „Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima“, u *Historijski mitovi na Balkanu*, ur. Husnija Kamberović (Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2003), 12, 34.

²⁵ Bottici, *A Philosophy of Political Myth*, 215.

Snježana Koren, „„Korisna prošlost“? Ratovi devedesetih u deklaracijama Hrvatskog sabora“, u *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti*, ur. Tihomir Cipek (Zagreb: Disput, 2011).

2.2. Kritička analiza diskursa

Imajući na umu kako sama historijska znanost nema razvijenu vlastitu metodologiju nego ju kreira, odnosno posuđuje i prilagođava iz drugih znanosti ovisno o temi istraživanja, za potrebe ovog rada bilo je potrebno pronaći adekvatnu metodu kojom bi bilo moguće analitički pristupiti istraživanju mitologema detaljnije objašnjenog u prethodnom potpoglavlju. Odabir je pao na kritičku analizu diskursa, metodu koja je svoj procvat doživjela u 1990-ima, a razvila se kao dio spektra kritičke teorije unutar društvenih i humanističkih znanosti. Riječ je o interdisciplinarnom i eklektičnom pristupu koji karakterizira heterogenost korištenih metoda u proučavanju diskursa i njegovih funkcija. Potonje upućuje na to kako ne postoji jedan strogi pravac kojim se koriste svi njezini praktičari, već niz pristupa koji imaju zajednički interes za odnos između konkretnih jezičnih uporaba i širih društvenih struktura.²⁶ Štoviše, s obzirom da kritičku analizu diskursa odlikuje već spomenuta interdisciplinarnost, odnosno suradnja lingvistike s drugim društvenim i humanističkim znanostima poput sociologije, povijesti, politologije, antropologije i dr., odabir specifičnog pristupa nerijetko ovisi o afinitetima i obrazovnoj sferi iz koje istraživač dolazi. Naime, iako zahtijeva određeno lingvističko znanje, kritička analiza diskursa uglavnom je u službi drugih spomenutih znanosti s obzirom da se ne radi isključivo o lingvističkoj analizi, već je naglasak na bavljenju društvenim problemima ili širim društvenim i kulturnim procesima i strukturama koji svoj izraz zadobivaju kroz diskurs, odnosno imaju lingvistički karakter.²⁷ Prema tome, u radu je korišten historijsko-diskurzivni pristup koji je razvila i popularizirala Ruth Wodak u sklopu Bečke lingvističke škole, stoga će u idućim odlomcima biti više riječi o njegovim glavnim principima i razlozima zašto predstavlja dobar izbor za hvatanje u koštac s mitologemom.

Polazišna točka svih pristupa kritičke analize diskursa – pa tako i historijsko-diskurzivnog – odlikuje šire shvaćanje jezika od pukog sredstva komunikacije. Naime, kao što i samo ime upućuje, u središtu je istraživačkog interesa diskurs shvaćen kao jezična društvena praksa pomoću koje se konstruira i održava specifična društvena zbilja.²⁸ Drugim riječima, socijalna realnost je

²⁶ Michael Meyer, „Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA,“ u *Methods of critical discourse analysis*, ur. Ruth Wodak i Michael Meyer (London: SAGE, 2001), 29.

²⁷ Ruth Wodak, *Disorders of discourse* (s.l. Longman Pub Group, 1996), 17-20.

²⁸ Ovisno o autoru, može se shvatiti i kao „komunikacijski događaj“, odnosno kao bilo koji pisani tekst, konverzacija, slika ili bilo što drugo što stvara značenje. U: Teun A. van Dijk, „Multidisciplinary CDA: a plea for diversity,“ u *Methods of critical discourse analysis*, ur. Ruth Wodak i Michael Meyer (London: SAGE, 2001), 98.

determinirana diskursom, stoga, da bi se razumjelo zašto je takva kakva je i što, odnosno tko leži u pozadini njezinog konstruiranja, potrebno je pozabaviti se diskursom.

S obzirom na to da su diskursi društveno konstituirajući, oni mogu doprinijeti legitimaciji i relativizaciji *statusa quo*, ali i njegovoj transformaciji.²⁹ S obzirom da u Hrvatskoj prevladava tendencija očuvanja dominantne interpretacije rata, nije neobično da će u radu gotovo u potpunosti biti zastupljene one prakse koje se koriste kad postojeće stanje postane ugroženo, tj. kad se mitologem dovede u pitanje. Zadaća je analize onda problematizirati i kritizirati dominantni diskurs, odnosno otkrivati njegovo protuslovlje i prokazivati neke „zdravorazumske“ istine koje prenosi.³⁰

Jednako tako, potrebno je uočiti povezivanje različitih tipova diskurzivnih praksi na istu temu i način na koji se, u različitim situacijama, obrasci individualne argumentacije preoblikuju i prilagođavaju. To sam u ostatku rada nastojala učiniti odabirom različitih primjera praksi pomoću kojih se mitologem uspostavlja i očituje.

Kao što je već rečeno, nije fokus na jeziku *per se*, odnosno na lingvističkoj analizi, već na ulozi koju ima unutar društvenih procesa i struktura. Nadalje, polazi se od teze da se odnosi moći manifestiraju unutar diskursa te da je sam diskurs jedno od mjesta na kojima se očituje ideologija. Historijsko-diskurzivni pristup dodatno definira zahtjev za bavljenje diskursom na tri razine – analizom samog teksta, intertekstualnom analizom koja promatrani diskurzivni čin smješta spram drugih te analizom šireg, povijesnog konteksta.³¹ U radu je veći naglasak stavljen na društvene činitelje koji utječu na nastanak diskursa, a tekstualna se razina analize uglavnom temelji na ukazivanju na topose koji prevladavaju u odabranim primjerima te dekonstruiranju argumenata koji su u njima najčešće prisutni.

²⁹ Ruth Wodak, „What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments,“ u *Methods of critical discourse analysis*, ur. Ruth Wodak i Michael Meyer (London: SAGE, 2001), 7.

³⁰ Siegfried Jäger, „Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis,“ u *Methods of critical discourse analysis*, ur. Ruth Wodak i Michael Meyer (London: SAGE, 2001), 34.

³¹ Wodak, *Disorders of discourse*, 159-160.

Ruth Wodak zajedno sa suradnicima u studiji o nacionalnom identitetu³² u Austriji polazi od teze da se nacionalni identiteti produciraju, reproduciraju i transformiraju *diskurzivno*, odnosno pokazuje kako se pomoću diskurzivne konstrukcije nacionalne istovjetnosti i diskurzivne konstrukcije nacionalnih razlika ostvaruje političko i društveno isključivanje određenih grupa. To je sjajan primjer koji vrlo plastično pokazuje zašto je potrebno proučavati diskurs – njegova uporaba ima specifične ciljeve i donosi određene društvene posljedice.³³

Naposljetku, ključna prednost kritičke analize diskursa koju je neophodno spomenuti jest svjesnost vlastitog sociopolitičkog položaja. Naime, sam je analitičar uvijek neporecivo uključen u proizvodnju diskursa i njegovo korištenje. Stoga je nemoguće za očekivati da će se iz toga moći izuzeti i zauzeti nepristranu, neutralnu poziciju. Jednako tako, s obzirom da je cilj diskurzivne analize ukazati na neravnopravne odnose moći i njezinu zloupotrebu, ona nije lišena vlastite subjektivnosti. Štoviše, diskurzivna analiza ne bježi od vlastite društvene angažiranosti i političke motiviranosti čiji domet ne završava isključivo unutar granica znanstvenog istraživanja. Odnosno, kako je to sročio Teun van Dijk, „kritički analitičar diskursa treba biti i sociolog i politolog, kao i društveni kritičar i aktivist.“³⁴

³² Nacionalni identitet definiira kao slične koncepcije i sheme emocionalnih dispozicija i stavova, kao i obrazaca ponašanja (konvencija) koje dijele njegovi nositelji i koje su, između ostalog internalizirali kroz proces socijalizacije (obrazovanje, izloženost političkoj retorici i medijima, sport, svakodnevne prakse). U: Ruth Wodak, Rudolf de Cillia et al., *The Discursive Construction of National Identity* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009), 4.

³³ Ibid., 4-5.

³⁴ Teun A. van Dijk, „Principles of Critical Discourse Analysis,“ *Discourse & Society* 4/2 (1993), 253.

3. DEKLARACIJA O DOMOVINSKOM RATU

Deklaracija o Domovinskom ratu pripada dokumentima nastalima u Hrvatskom saboru kao predstavničkom tijelu građana Republike Hrvatske. No, tu je klasifikaciju moguće dodatno dvojako precizirati, imajući na umu njezin sadržaj i formu. Naime, deklaracije su, kao i rezolucije, nelegislativni akti političkog karaktera koje donosi Hrvatski sabor u svrhu artikuliranja vlastite politike. Točnije, dok rezolucijom Sabor „ukazuje na stanje i probleme u određenom području i na mjere koje bi trebalo provoditi u tom području“, deklaracijom se „izražava opće stajalište Sabora o pitanjima unutarnje ili vanjske politike te o drugim bitnim pitanjima od važnosti za Republiku Hrvatsku.³⁵ Iako nisu pravno obvezujuće, u određenoj mjeri mogu biti pomoćno sredstvo prilikom interpretacije zakona i ostalih propisa.³⁶

S druge strane, Deklaraciju je sadržajno moguće svrstati u saborske dokumente koji se referiraju na događaje iz novije hrvatske povijesti poput Deklaracije o osudi uhićenja i umorstva Andrije Hebranga (1992.), Deklaracije o osudi političkog procesa i presude kardinalu dr. Alojziju Stepincu (1992.) ili Deklaracije o antifašizmu (2005.), ali još specifičnije, među one akte kojima Sabor izražava mišljenje o s ratom povezanim događajima iz prve polovice 1990-ih i uređuje odnos prema njima. Tako Snježana Koren u članku „*Korisna prošlost? Ratovi devedesetih u deklaracijama Hrvatskog sabora*“ sumira takve prakse započete nakon konstitucije višestranačkog Sabora 30. svibnja 1990. godine te ističe kako je tu, osim o spomenutim deklaracijama i rezolucijama, riječ i o nizu drugih odluka, primjerice o blagdanima, spomen-danima i danima sjećanja kojima se nastoji modelirati javna percepcija ratova u devedesetima.³⁷ Specifičnije, radi se o „pokušaju oblikovanja službene verzije koja je trebala zaustaviti javne polemike o ratovima u 1990-ima“³⁸, što je vidljivo i u samom tekstu Deklaracije o čemu će više biti rečeno kasnije. U

³⁵ „Poslovnik Hrvatskoga sabora“, *Hrvatski sabor*, <https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/Poslovnik%20Hrvatskoga%20sabora%20-%20procisceni%20tekst%202018.pdf> (posjet 14.3.2023)

Tematika saborskih deklaracija i rezolucija varira pa je tako moguće pronaći Rezoluciju o šećernoj bolesti (2011.), ali i Rezoluciju o mandatu Mirovnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR) na području Republike Hrvatske (1994.), kao i, primjerice, Deklaraciju o Alpe-Adria-Dunav području slobodnom od GMO-a (2022.) ili pak Deklaraciju o Ukrajini (2022.)

³⁶ „Deklaracije i rezolucije Hrvatskog sabora.“ *IUS-INFO*, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/29533> (posjet 14.3.2023)

³⁷ Koren, „„Korisna prošlost?““, 123.

³⁸ Ibid.

krajnjoj instanci, slične su tendencije političkog tumačenja uočljive i u nekim zakonodavnim aktima, s Ustavom (posebice preambulom) kao najupečatljivijim primjerom.

S obzirom na opseg i relativnu brojnost takvih akata, njihova iscrpna analiza bi zahtijevala dodatni prostor koji izlazi van okvira ovog rada, stoga je u središtu sama Deklaracija kao središnji dokument i fokalna točka kodifikacije narativa o ratu. Osim zbog pozicioniranja u samom dokumentu Deklaracije, neki drugi će se dokumenti sporadično spominjati u ostatku poglavlja za potrebe kontekstualizacije nastanka Deklaracije, odnosno razumijevanja pojedinih njezinih tema.

Naposljetku, Deklaraciju se može okarakterizirati kao oblik institucionalizacije povijesnog sjećanja koja se oblikuju uglavnom putem političkih gesti u znak obilježavanja kolektivnih traumatičnih događaja³⁹, a pomoću kojih država službeno nastoji oblikovati javne predodžbe o prošlosti. U pozadini takvih intervencija nerijetko stoji njezina uloga „arbitra između sukobljenih javnih gledišta, nastojeći pritom afirmirati određene poglede na prošlost kao službene i potiskivati neželjena gledišta“⁴⁰, što onda politički legitimizirana sjećanja direktno povezuje s mehanizmima politika pamćenja. Institucionalna sjećanja se izražavaju i na druge načine – kroz obrazovne politike, komemoracije, spomenike i dr. koji također imaju svoje mjesto u ovome radu. Ipak, u prvome planu moje interpretativne analize bit će Deklaracija jer je upravo u njoj definiran sadržaj mitologema o ratu, dok je u drugim primjerima riječ o svojevrsnoj diseminaciji njezinih članaka, odnosno sadržaj drugih primjera se oblikuje sukladno sadržaju Deklaracije.

Deklaracija o Domovinskom ratu izglasana je u Zastupničkom domu Hrvatskog sabora 13. listopada 2000. godine (u tiskanom izdanju 17. listopada iste godine) sa 88 glasova „za“ i 4 glasa „protiv“. Riječ je o 4. sazivu Sabora u kojem je većinu imala tzv. koalicija *šestorke* koju je predvodio SDP na čelu s Ivicom Račanom. To je važno napomenuti jer dokazuje koliko je interpretacija definirana u Deklaraciji bila prihvaćena širom ideološkog spektra, odnosno koliko je važnost donošenja dokumenta koji će potvrđivati i štititi *temeljne* vrijednosti rata bila zastupljena u različitim političkim opcijama. Ipak, ne čini mi se dostatnim takvo objašnjenje, odnosno smatram da ga je potrebno dodatno pojasniti. Snježana Kordić u knjizi *Jezik i nacionalizam* (referirajući se, doduše, na godine netom prije i tijekom rata, ali opaska je u

³⁹ Andriana Benčić Kužnar, „Domovinski rat i rad sjećanja: od komunikacijskog prema kulturnom sjećanju.“ *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* XXIII/47 (2020): 44.

⁴⁰ Koren, „Korisna prošlost“, 128.

potpunosti primjenjiva i na razdoblje u kojem nastaje Deklaracija) o kontekstu nastanka Deklaracije piše sljedeće:

„[nacionalizam] je ugrađen u sve pore hrvatskog društva: kad je vraćanje hrvatskih nacionalnih prava postalo glavnom temom u hrvatskoj političkoj debati i dobilo apsolutni prioritet nad hitnim ekonomskim i društvenim problemima i imperativom demokratizacije, opozicija se morala pridružiti hegemonističkoj nacionalističkoj ideologiji kako bi izbjegla optužbe da se ne zalaže za opstanak Hrvatske. Činjenica da su više-manje sve hrvatske opozicijske stranke sudjelovale u nacionalističkoj euforiji i trijumfalizmu (...) jasno pokazuje da ne postoji javna sfera koju bi karakterizirao pluralizam mišljenja i identiteta.“⁴¹

Riječ je o tzv. Overtonovom prozoru⁴² koji uvjetuje granice prihvatljive rasprave – „Mitotvorci su time postigli upravo ono što su željeli: da njihov mit postane jedini dopušteni okvir za djelovanje drugih, a posebno onih nasuprot kojima (a u značajnoj mjeri: i zbog kojih) je taj mit i stvoren.“⁴³ Nova vlast je, stoga, propustila priliku uprijeti prstom u postojanje tog mita, odnosno nevidljive, ali svakako prisutne ideologije koja je prvotno i iscrtala granice političke arene. Doduše, kako ističe Jović, ne u potpunosti bez razloga, s obzirom da je bi cijena takvog manevra značila „optužbu za antihrvatstvo i nedostatak patriotizma“, a onda i potencijalni gubitak vlasti.

Kraj stoljeća u Hrvatskoj je obilježilo nekoliko međusobno isprepletenih procesa, a svojevrsnu su prekretnicu predstavljali parlamentarni izbori 3. siječnja 2000. na kojima je pobijedila spomenuta koalicija *šestorke* predvođena SDP-om. Time je došlo do prvog prestanka prevlasti HDZ-a koji je dominirao političkom scenom od izbora 1990. godine. Ta smjena vlasti odjeknula je iz dva razloga. S jedne strane, u razdoblju od 1990. do 2000. HDZ se, doživljavan kao politički pokret, a ne kao stranka, vrlo uspješno institucionalizirao u oblik političkog režima. Tome su doprinijeli polupredsjednički sustav i početna nacionalistička retorika čija je mobilizacijska snaga donekle oslabjela (ali ne i nestala) krajem desetljeća. Stoga ju počinju podupirati „populističke ekonomske politike“, odnosno formiranje i jačanje lojalističke mreže temeljene na sprezi državnih institucija,

⁴¹ Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam* (Zagreb: Durieux, 2018), 332.

⁴² Radi se o pojmu koji označava raspon prihvatljivih ideja u nekom društvu u nekom razdoblju, a čije pak granice ovise o društvenom mnijenju, dominantnim vrijednostima i normama te ponašanju drugih aktera. „The Overton Window.“ *Mackinac.org*, <https://www.mackinac.org/OvertonWindow> (posjet 10.3.2023.)

⁴³ Jović, *Rat i mit*, 241.

stranke i ekonomije.⁴⁴ S druge strane, politički monopol HDZ-a zaustavljen je i smrću prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana u prosincu 1999. godine nakon čega na trećim predsjedničkim izborima 24. siječnja pobjeđuje Stipe Mesić ispred HNS-a, što pak naposljetku vodi prelasku sa spomenutog polupredsjedničkog u parlamentarni politički sustav u kojem su ovlasti predsjednika znatno smanjene. Ukupno gledano, pobjeda Mesića i Račana označila je novi smjer kretanja Hrvatske u međunarodnim odnosima, odnosno izlazak iz *de facto* izolacije pretežito uzrokovane dotadašnjom vrlo mlakom suradnjom s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju.⁴⁵ S obzirom da prioritet nove vlasti postaje članstvo u NATO-u i EU, preduvjet za uspješno ostvarivanje tih ciljeva postaje promjena odnosa prema MKSJ.

Taj je turbulentni odnos drugi važan faktor koji je potrebno uzeti u obzir prilikom analize Deklaracije, imajući na umu da je ona i svojevrsni memoarski zapis vremena u kojem nastaje.⁴⁶ Naime, kako navodi Koren, „u Hrvatskoj je sjećanje na rat od početka bilo opterećeno nizom pitanja, prvenstveno preispitivanjem ratnih zločina, hrvatskom ulogom u ratu u Bosni i Hercegovini, a nakon 2000. godine i odnosom prema nasljeđu 1990-ih općenito. Javne su debate o tim temama u drugoj polovici 1990-ih osobito poticali neovisni mediji i nevladine organizacije⁴⁷, a dodatni poticaj bila su suđenja za ratne zločine na Međunarodnom kaznenom sudu u Haagu, „osobito nakon što se krajem 1990-ih počelo špekulirati s mogućnošću podizanja optužnice protiv nekih visokih hrvatskih vojnih časnika.“⁴⁸ Upozoravanje na tamnu stranu Domovinskog rata i počeci procesuiranja uvelike su u hrvatskoj javnosti prezentirani kao pokazatelji opasne *polarizacije* društva i *kriminalizacije* rata, odnosno njegove *politizacije* kao zamjenskog i blažeg termina – kao odgovor se na ta dva, odnosno tri dominantna toposa službeno počinje oblikovati politički mit koji svoj diskurzivni izraz primarno zadobiva u Deklaraciji.

⁴⁴ Goran Čular, „Political Development in Croatia 1990-2000: Fast Transition – Postponed Consolidation.“ *Politička misao: časopis za politologiju* 37/5 (2000): 36-37.

⁴⁵ „Sixth annual report of the International tribunal for the prosecution of persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991“, *ICTY.org* https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_1999_en.pdf (posjet 2.3.2023), 27.

U daljnjem tekstu MKSJ.

⁴⁶ Koren, „Korisna prošlost“, 123.

⁴⁷ Poput Gradanskog odbora za ljudska prava, Antiratne kampanje, Hrvatskog helsinškog odbora, Centra za mirovne studije i dr. U: Zoran Pusić, „Od početka praćenja suđenja do sustavnog monitoriranja suđenja za ratne zločine,“ u *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću*, ur. Maja Dubljević (Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2014), 26.

⁴⁸ Koren, „Korisna prošlost“, 131.

Iako je 1996. godine donesen Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom kojim se nominalno obećava suradnja, tj. prihvaća se jurisdikcija MSKJ nad istraživanjem zločina počinjenih u državama nastalima raspadom Jugoslavije, vrlo je brzo postalo jasno kako je iskrena intencija izostala.⁴⁹ Prvi, manji kamen spoticanja predstavljalo je procesuiranje bosanskih Hrvata – prvenstveno Tihomira Blaškića, generala Hrvatskog vijeća obrane, ali i drugih – odgovornih za zločine u Lašvanskoj dolini nad Muslimanima.⁵⁰ Naime, sudska osuda Hrvata – pa makar i onih u Bosni i Hercegovini – značila je nagrizanje pažljivo izgrađenog narativa o isključivoj hrvatskoj žrtvi u *ratovima za jugoslavensko nasljeđe*. Osim toga, jedna od točaka presude upućivala je na međunarodni karakter sukoba u srednjoj Bosni, odnosno na to da je Republika Hrvatska financijski i oružano pomagala te vojno intervenirala na strani bosanskih Hrvata.⁵¹ Suočena s time, izjava Milana Vukovića, predsjednika Vrhovnog suda RH, o tome kako je nemoguće da su Hrvati činili ratne zločine jer je bila riječ o obrambenom ratu, i službeno postaje netočna.⁵² Naposljetku, znatno veći problem na relaciji MSKJ-RH nametnuo se u trenutku kad postaje jasno kako suočavanje sa Sudom čeka i pripadnike Hrvatske vojske, posebice zbog početka istrage nad nekim hrvatskim vojno-redarstvenim operacijama, prije svega Olujom. S obzirom na gotovo desetljeće dugu gradnju slike o ratu koja se uvelike temeljila na tome da zločina s hrvatske strane nije bilo, u Hrvatskoj se brzo razvio vrlo negativan stav prema Sudu popraćen optužbama o njegovoj politiziranosti.⁵³ Točnije, radilo se najčešće o liniji argumentacije koja se temeljila na tezi da je intencija Suda u najvećoj mjeri bila dovesti u pitanje legitimnost rata, a onda u konačnici i legitimnost stečene neovisnosti. To je izuzetno važno imati na umu jer će se upravo to poistovjećivanje gotovo uvijek nalaziti u pozadini svih nastojanja da se diskreditiraju oni koji nastoje kritički pristupiti toj tematici. No, time ću se detaljnije pozabaviti na idućim stranicama. Kako je slikovito opisao jedan zastupnik HDZ-a tijekom rasprave o donošenju

⁴⁹ „Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom,“ *Zakon.hr* <https://www.zakon.hr/z/1075/Ustavni-zakon-o-suradnji-Republike-Hrvatske-s-Me%C4%91unardnim-kaznenim-sudom> (posjet 19.3.2023)

⁵⁰ Više o tome u filmu nastalom u sklopu Outreach programa MKSJ – „Zločini pred Tribunalom: Srednja Bosna“, ICTY.org <https://www.icty.org/bcs/outreach/dokumentarni-filmovi/zlo%C4%8Dini-pred-tribunalom-srednja-bosna>

⁵¹ Koren, „Korisna prošlost“, 133.

„Lašvanska dolina“, ICTY.org https://www.icty.org/x/cases/blaskic/cis/bcs/cis_blaskic_BCS.pdf (posjet 19.3.2023.)

⁵² Marko Čulić, „Vuković ponovio – U obrambenom ratu nema ratnih zločina“, *tportal.hr* <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/vukovic-ponovio-u-obrambenom-ratu-nema-ratnih-zlocina-20111108> (posjet 15.3.2023).

⁵³ Vjeran Pavlaković, „Better the Grave than a Slave: Croatia and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia,“ u Sabrina P. Ramet i Reneo Lukić, *Croatia since Independence: War, Politics, Society, Foreign Relations*.

Deklaracije o Domovinskom ratu u Županijskom domu Sabora, „haški sudci i istražitelji se u Hrvatskoj ponašaju kao u samoposluzi“⁵⁴, a razina spremnosti na suradnju najbolje je iskazana u izjavi tadašnjeg premijera Zlatka Mateše u ožujku 1999. godine kako „nijedan hrvatski general neće biti izručen Haagu.“⁵⁵ Sinteza odnosa prema MKSJ službeno je prezentirana u Rezoluciji o suradnji s Međunarodnim sudom u Haagu donesenoj u ožujku 1999. godine u Saboru u kojoj je navedeno kako Hrvatska nije zadovoljna dosadašnjim radom Suda zbog nedovoljno brzog i učinkovitog procesuiranja zločina počinjenih nad Hrvatima. Osim toga, navedeno je kako je, zahvaljujući politizaciji, autoritet Suda narušen zbog čega Sabor ističe kako su „eventualna pojedinačna kaznena djela“ počinjena u vojno-redarstvenim akcijama „Bljesak“ i „Oluja“, u nadležnosti isključivo hrvatskog pravosuđa „s obzirom na nedvojbenu legitimitet tih protuterorističkih akcija na vlastitom državnom području“⁵⁶, čime je porekao nadležnost Suda za njihovu istragu.⁵⁷

Neprijateljstvo spram MKSJ tako je dočekalo *šestorku* koja je to, kao što je već rečeno, odlučila promijeniti.⁵⁸ Transformacija odnosa vidljiva je i na primjeru Deklaracije o suradnji s Međunarodnim kaznenim sudom u Den Haagu donesenoj u travnju 2000. godine čiji prvi članak glasi: „Republika Hrvatska smatra, da svi počinitelji ratnih zločina, koje su počinili na području bivše Jugoslavije, trebaju biti kažnjeni, bez obzira na to koje su nacionalnosti, u kojim su postrojbama djelovali i koje su dužnosti obavljali.“⁵⁹ Jednako tako, jasno je istaknuto kako je dosadašnje otežavanje suradnje bilo vrlo štetno za Hrvatsku te je doprinijelo sporijoj uspostavi stabilnosti u regiji.⁶⁰ Time je nova vlada dala „zeleno svjetlo“ haškim istražiteljima da počnu

⁵⁴ *Hrvatski državni sabor*. „Sprječiti podjele i sukobe. Zapisnik Hrvatskog državnog sabora“ Zagreb, 2000.

⁵⁵ „Sixth annual report of the International tribunal“, *ICTY.org*, 27.

⁵⁶ „Rezolucija o suradnji s Međunarodnim kaznenim sudom u Haagu“, *narodne-novine.nn.hr* https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_03_24_500.html (posjet 20.3.2023).

⁵⁷ Koren, „Korisna prošlost“, 132.

⁵⁸ Doduše, i to treba uzeti sa znom soli s obzirom da je, kad su 2001. godine počele pristizati optužnice, primarno za Antu Gotovinu i Janka Bobetka, Vlada nastojala pronaći način kako ih odbaciti, prebaciti u nadležnost hrvatskog pravosuđa ili ih je jednostavno ignorirala. Ipak, treba istaknuti kako ključni razlog za to nije toliko intrinzično protivljenje procesuiranju koliko politička i društvena atmosfera (posebice protesti ratnih veterana o čemu će biti riječi kasnije) koja je vrlo jasno upućivala na mogući gubitak vlasti, posebice nakon što je Dražen Budiša, član HSLS-a i glavni Račanov saveznik, dao ostavku u znak protesta zbog slanja generala na MKSJ. U: Pavlaković, „Better the Grave than a Slave: Croatia and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.“

⁵⁹ „Deklaracija o suradnji s Međunarodnim kaznenim sudom u Den Haagu“, *Narodne-novine.nn.hr* https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_04_41_957.html (posjet 20.3.2023).

Nota bene, zastupnici HDZ-a su napustili sabornicu prije glasanja jer njihov amandman o nadležnosti hrvatskog pravosuđa za akcije Bljesak i Oluja nije prihvaćen, kao ni dodavanje izjave o tome da Hrvatska nije odgovorna za agresiju na BiH. U: Koren, „Korisna prošlost“, 133.

⁶⁰ „Deklaracija o suradnji s Međunarodnim kaznenim sudom u Den Haagu“, *Narodne novine*.

pripremati optužnice protiv hrvatskih generala za zločine počinjene u Hrvatskoj.⁶¹ To je potom iskorištavano kako bi se pojačao uobičajeni politički pritisak koji je oporba predvođena HDZ-om vršila. Radilo se o pokušaju zadržavanja pozicije „političke veto-sile koja je pod krinkom borbe za zaštitu digniteta Domovinskog rata što ga je ugrožavala vlast proistekla iz parlamentarnih i predsjedničkih izbora 2000., nastojala mobilizirati široke slojeve stanovništva u pobuni protiv vlasti, njezinu rušenju ili, makar, iznuđivanju revizije političkih i društvenih reformi.“⁶² Upravo je to ozračje zbog kojeg se, uglavnom iz redova oporbe, počinje zahtijevati da se vrijednosti rata zaštite, odnosno da se artikulira službena, od strane države definirana, interpretacija rata.

U kolovozu 2000. ubijen je Milan Levar, vojnik HV-a koji je od 1997. godine surađivao s MKSJ oko zločina počinjenih tijekom rata na području Gospića o kojima se sustavno šutjelo.⁶³ Iako nitko pravno nije odgovarao za njegovu smrt, ubojstvo je potaknulo Račana i Mesića da se počnu istraživati i procesuirati spomenuti zločini što je naposljetku rezultiralo podizanjem optužnice za naređivanje ubojstava većeg broja civila srpske i hrvatske nacionalnosti protiv Tihomira Oreškovića, Ivice Rožića, Stjepana Grandića, Mirka Norca i Milana Čenića. Osim Rožića i Čenića, svi su osuđeni na Županijskom sudu u Rijeci.⁶⁴ Taj je sudski proces označio tek početak istraživanja zločina na hrvatskoj strani koje će u idućim godinama kulminirati u vidu optužnica generalima Anti Gotovini, Mladenu Markaču i Ivanu Čermaku, vrlo uspješno pretvorenima u živuće simbole *nepravdnosti* i pristranosti Suda.

Uhićenja i presude „našim dečkima“⁶⁵, potaknute Levarovim ubojstvom, pokrenule su val nezadovoljstva i protesta u vojnom i političkom vrhu opozicije, ali i u javnosti općenito.⁶⁶ Kao

⁶¹ Pavlaković, „Better the Grave than a Slave: Croatia and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.“

⁶² Mirjana Kasapović, *Hrvatska politika: 1990.-2000.* (Zagreb; Fakultet političkih znanosti, 2001), 23.

⁶³ Ili kako je to sročio Miljenko Jergović na desetu godišnjicu Levarove smrti – „Milan Levar bio je svjestan što radi. Umro je jer nije htio biti suučesnik zločina u kojem nije sudjelovao. Svjedočio je pred Haškim sudom, i zato je osuđen na smrt i sramoćenje ... svjedočio je o ubojstvima srpskih civila i ratnih zarobljenika u gospićkome kraju. Govorio je o nečemu što je trebalo biti i ostati pod nacionalnim zavjetom šutnje.“ Miljenko Jergović, „Deset godina ubijanja Levara“, [jergovic.com https://www.jergovic.com/sumnjivo-lice/deset-godina-ubijanja-levara/](https://www.jergovic.com/sumnjivo-lice/deset-godina-ubijanja-levara/) (posjet 22.3.2023.)

⁶⁴ Miren Špek, „Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće,“ u *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću*, ur. Maja Dubljević (Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2014), 162.

⁶⁵ Ibid., 164.

⁶⁶ „Mnoštvo okupljenih ispred riječkoga Županijskog suda burno je prosvjedovalo nakon što se saznalo da su trojica optuženih iz tzv. gospićke skupine proglašena krivima za zločin nad civilima. S prozora suda jedna je osoba povikala „izdaja!“, a prosvjednici, uglavnom pristigli iz Cetinjske krajine, psovali su i pjevali pogrdne pjesme na račun

uvertiru u raspravu o Deklaraciji može se uzeti Otvoreno pismo hrvatskih generala hrvatskoj javnosti objavljeno 28. rujna 2000. godine kojima potpisnici izražavaju nezadovoljstvo zbog „kampanje kriminalizacije Domovinskog rata“ te pozivaju na odupiranje „negativističkom i povijesno nekorektnom i neistinitom prikazivanju Domovinskoga rata, da zaštite čast i dostojanstvo hrvatskih časnika i vojnika, da ne podliježu klimi olakog optuživanja i blaćenja jer time se štite ne samo temelji na kojima je uspostavljena hrvatska sloboda i državna neovisnost, nego, a u to smo duboko uvjereni, i temelji na kojima jedino može počivati budućnost demokratske i prosperitetne Hrvatske.⁶⁷ Cijeli tekst pisma vrijedan je zasebne analize, ali je za ovo poglavlje bitnije naglasiti kako je ono poslužilo da bi se, od strane oporbe, jasno ukazalo na to kako je nastupilo „stanje koje ugrožava ustavno-pravni poredak.“⁶⁸ Tu je, stoga, vrlo jasno vidljivo kako kritičko preispitivanje ili suočavanje s događajima iz prošlosti (bilo posredstvom pravosudnih mehanizama, bilo na neke druge načine – multiperspektivnošću u obrazovnim politikama, različitim umjetničkim praksama⁶⁹ i sl.) aktivira različite obrambene mehanizme čija je uloga zaštititi politički tabu kojem je jezgra dominantna *istina* o ratu, a koja se uvelike oslanja na već mnogo puta uočene narative o žrtvi i pobjedi te neodvojivosti rata i *višestoljetnog* iščekivanja suverenosti. Drugim riječima, radi se o jednoj vrsti „hegemonijske tišine“ oko nekih pojmova i narativa koji se predstavljaju kao važni za kolektivnu identifikaciju – riječ je o obliku svojevrsne društvene norme koju bi, idealno, trebali prihvaćati i poštivati svi članovi društva.⁷⁰ Ono što je važno istaknuti jest kako je taj tabu, nametnut od strane dominantnih društvenih aktera – u ovom slučaju posebice HDZ-a, prvo u ulozi vladajuće stranke, a potom i opozicije te pripadnika HV-a –

tadašnjeg predsjednika države Stjepana Mesića i tadašnjeg predsjednika Vlade Ivicu Račana. Istog su dana zapriječene sve važne prometnice na jugu Hrvatske.“ Ibid., 164.

„HDZ je s velikim žaljenjem primio vijest o presudi Mirku Norcu i ostalima iz tzv. Gospićke skupine, ali očekuje se da će pravomoćna sudska presuda biti oslobađajuća. Budući da nije riječ o pravomoćnoj i konačnoj sudskoj odluci, nadamo se oslobađajućoj presudi i vjerujemo da će pravda i istina pobijediti ... Sanader je dodao da Norac ima nemjerljive zasluge u obrani i oslobađanju Hrvatske od velikosrpske agresije, istaknuvši da bi Gospić bio drugi Vukovar da nije bilo Norca i drugih hrvatskih branitelja.“ Ivan Kegelj, „Osuđena „gospićka skupina““, Lupiga.com <https://www.lupiga.com/vijesti/osudjena-gospicka-skupina> (posjet 22.3.2023).

⁶⁷ „Otvoreno pismo hrvatskih generala hrvatskoj javnosti“, HRT arhiv <https://web.archive.org/web/20141120194208/http://www.hrt.hr/arhiv/2000/09/28/HRT0030.html> (posjet 24.3.2023). Idući je dan predsjednik Mesić umirovio sedam aktivnih generala koji su potpisali pismo.

⁶⁸ „To je naročito vidljivo iz izjava visokih dužnosnika državne vlasti predsjednika Republike Stipe Mesića i premijera Ivica Račana koji u javnim izjavama prejudiciraju krivnju i krivce, te u svoje ruke uzimaju ovlasti koje po Ustavu nemaju, upućujući pravnu nesigurnost...“ *Hrvatski državni sabor*. „Sprječiti podjele i sukobe. Zapisnik Hrvatskog državnog sabora“.

⁶⁹ Tu je korisno istaknuti predstavu Olivera Frlića o Aleksandri Zec kao sjajan primjer takvog nastojanja, odnosno film Srbenka redatelj Nebojše Slijepčevića koji prati proces stvaranja navedene predstave.

⁷⁰ Nebojša Blanuša, „Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia“, *Politička misao: časopis za politologiju* 54/1-2 (2017), 171.

naturaliziran, tj. način razmišljanja i djelovanja koje on potiče predstavljeni su kao prirodni, gotovo organski izrasli iz ratnih temelja, bez obzira što iza toga stoji dugogodišnji sustavni napor. Jednako tako, svaki pokušaj preispitivanja toga biva uokviren kao svojevrsna izvanredna opasnost od urušavanja poretka i vraćanja u hobsovsko prirodno stanje, a oni koji su za to odgovorni podliježu ostrakizmu.

Deklaracija o Domovinskom ratu u tom smislu predstavlja diskurzivni izraz tog političkog tabua, ali i njegov obrambeni mehanizam – kao što je rečeno na početku poglavlja, Deklaracija je saborski dokument, donesen u predstavničkom tijelu kao najvišem izrazu volje naroda. Stoga nije bezrazložno odabrana upravo forma deklaracije kako bi se pomalo paradoksalno dokazalo da u vezi Domovinskog rata postoji opći društveni konsenzus: „smatrajući da su temeljne vrijednosti Domovinskog rata jednoznačno prihvaćene od cijeloga hrvatskog naroda i svih građana Republike Hrvatske“ – odnosno da se Deklaracijom zaustavlja „zabrinjavajuće polariziranje hrvatskog društva.“⁷¹

Raspravi i usvajanju Deklaracije u Zastupničkom domu Sabora prethodilo je prihvaćanje Deklaracije o ugrožavanju ustavno-pravnog poretka, vladavine prava i funkcioniranja pravne države te Deklaracije o Domovinskom ratu koje je predložio Klub zastupnika HDZ-a u Županijskom domu (na nastanak potonje utjecala je i peticija Stožera za obranu digniteta Domovinskog rata).⁷² Obje rasprave obilježilo je slaganje duž čitava ideološkog spektra oko neupitnosti postojanja temeljnih vrijednosti rata, ali se neslaganje očitovalo u tome postoji li potreba da se u *verba volant scripta manent* maniri to pretoči u službeni dokument. Obje su Deklaracije u Županijskom domu izglasane, ali je, zbog opširne rasprave u Zastupničkom domu formirana zajednička radna grupa koja je onda predložila, a Sabor usvojio, izmijenjenu i finalnu, nešto umjereniju verziju Deklaracije o Domovinskom ratu.

U tekstualnoj analizi Deklaracije vrijedi krenuti od samog naziva koji se ustalio za sukob u Hrvatskoj s obzirom na njegovu simptomatičnost i emotivnu nabijenost, kao i na to da je upravo posljednja sintagma u Deklaraciji „obrana Domovine.“⁷³ Riječ je o, prije svega, političkom, a ne

⁷¹ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.nn.hr*. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html (posjet 1.3.2023).

⁷² *Hrvatski državni sabor*. „Spriječiti podjele i sukobe. Zapisnik Hrvatskog državnog sabora“.

⁷³ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.nn.hr*.

akademskom pojmu.⁷⁴ Sama se sintagma javno počinje pojavljivati 1991. godine (prvi spomen je u tjedniku „Globus“), a preuzeta je iz sovjetskog vokabulara (rus. Великая Отечественная война – Veliki domovinski rat) u kojem je označavala rat protiv nacističke Njemačke u Drugom svjetskom ratu.⁷⁵ No, potrebno je po strani ostaviti povijesnu inspiraciju te dekonstruirati značenje pojma „domovinski rat“ u hrvatskom kontekstu s obzirom na njegovu općeprihvaćenost i samorazumljivost. Naime, neophodno je postaviti pitanje što (ili koga) predstavlja domovina u navedenoj sintagmi. Moglo bi se reći da se radi o svojevrsnom plutajućem označitelju,⁷⁶ pojmu koji ne donosi konsenzusom prihvaćeno značenje već je podložan različitim interpretacijama; u ovom specifičnom slučaju pitanje je na temelju kojih kriterija definirati domovinu, odnosno tko njoj pripada? No, bez obzira na takvu načelnu fleksibilnost pojma, tj. moguće alternativne definicije, vrlo je jasno da se, u razdoblju kad je Domovinski rat postajao dijelom *mainstream* vokabulara u Hrvatskoj, *domovina* definirala isključivo u etničkim odnosno nacionalnim kategorijama, a ne, primjerice, na temelju odanosti zajedničkom ustavu ili vrijednostima demokracije. Kako navode Branka Vierda i Nikola Puharić, domovinu je „*dominantno definira[la] vladajuća politička struktura*, [a] nosi simboličko značenje koje je usmjereno na nacionalističku interpretaciju društva unutar koje se pripadnici i neprijatelji definiraju prema konceptu krvi i tla. ... Takva domovina je gotovo isključivo usmjerena na određene pripadnike zajednice koja služi isključivanju drugih i drugačijih.“⁷⁷ Riječ je, stoga, o romantičarski nacionalističkom i isključujućem poimanju domovine koje odražava viziju poželjnog političkog identiteta novonastale Republike Hrvatske.⁷⁸

Osim što se iz navedenog može iščitati bourdieuovski moment monopola vladajuće političke i društvene grupe u prvoj polovici 90-ih godina nad definiranjem *domovine* zahvaljujući postojanom simboličkom kapitalu, ali i promućurnom iskorištavanju kulturnih simbola (jezik, religija, zastave i druga obilježja, dominantna interpretacija povijesti i sl.), potrebno je poduprijeti tezu da je ta

⁷⁴ Jović, *Rat i mit*, 190.

⁷⁵ Ibid., 2017 189.

⁷⁶ Nikola Puharić i Branka Vierda, „Čija je to domovina?“, *maz.hr* <https://www.maz.hr/2019/10/12/cija-je-domovina/> (posjet 14.2.2023).

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Dejan Jović, „War crimes, conditionality and EU integration in the Western Balkans,“ *European Union Institute for Security Studies (EUIUSS)* (2009), 14.

domovina zamišljena kao homogena zajednica etničkih Hrvata, bilo da je riječ o onima koji žive na teritoriju Republike Hrvatske, bilo da je riječ o tzv. dijaspori.

Igor Štiks u članku „Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj“ zorno pokazuje kako su politike državljanstva (zakoni, administrativne i birokratske prakse, politička dinamika) služile da bi se „utjecalo na etnički sastav stanovništva, i to u korist glavne etničke skupine“.⁷⁹ Točnije, radi se o jasnom razlikovanju onih koji su dominantnog etničkog porijekla od svih ostalih (uglavnom Srba), kao i o posljedičnoj diskriminaciji, tj. uskraćivanju osnovnih političkih, društvenih i ekonomskih prava potonjima. Stupanjem na snagu novog zakona o državljanstvu 8. listopada 1991. započinje političko-pravni proces na temelju kojeg su etnički Hrvati vrlo lako dobili novo hrvatsko državljanstvo (*uključeni*, tj. oni koji su imali republičko državljanstvo SR Hrvatske i mogli su priložiti *domovnicu*, tj. potvrdu o upisu u knjige hrvatskih državljana i *pozvani* – etnički Hrvati u Hrvatskoj bez državljanstva i oni u bližem/daljem inozemstvu, a koji su na temelju nerijetko arbitrarnih metoda (npr. potvrdom od Rimokatoličke crkve ili po imenu i prezimenu) *dokazivali hrvatstvo*). S druge strane, *isključeni* postaju oni koji su dotad bili legalni stanovnici SR Hrvatske, ali bez hrvatskog državljanstva. Naime, u Jugoslaviji je republičko državljanstvo imalo znatno manju važnost od federalnog, stoga su mnogi državljanstvo dobivali po ocu ili mjestu rođenja, neovisno o tome koliko su dugo proveli u Hrvatskoj. U trenucima raspada Jugoslavije oni postaju stranci koji su morali proći proces naturalizacije, a koji je također nerijetko bio arbitraran i neke od njegovih uvjeta je, u trenucima rata, bilo teško ispuniti. U ovu kategoriju spadaju i etnički Srbi koji su imali hrvatsko državljanstvo, ali su se u velikoj mjeri do 1995. samoisključivali. Nakon završetka rata im je onemogućavano dobivanje hrvatskih dokumenata, ponajviše zato što nisu mogli doći do *domovnice*.⁸⁰ Za mnoge *isključene* je taj proces naturalizacije „bio vrlo bolan ili, na kraju, neuspješan,“ a zbog spomenutih uskraćivanja prava mnogi su napustili Hrvatsku, čime je ostvarena etnička homogenizacija.⁸¹

Odmah se u uvodnoj rečenici Deklaracije ističe kako je pobjeda u ratu omogućila „uspostavu i očuvanje“ Republike Hrvatske. Odnosno, „samostalne i nezavisne suverene i demokratske države“

⁷⁹ Igor Štiks, „Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj“, *Politička misao: časopis za politologiju* 47/1 (2010), 84.

⁸⁰ Ibid., 84

⁸¹ Ibid., 87, 85

ne bi bilo bez Domovinskog rata koji tako postaje „mjesto i datum rođenja“ Hrvatske.⁸² Iako je to načelno točno (barem kad je riječ o međunarodnom subjektivitetu), ta je konstatacija problematična barem iz dva razloga. S jedne strane, takvo je tumačenje nepotpuno jer se na taj način izostavljaju drugi događaji koji su doprinijeli neovisnosti, poput prvih višestranačkih izbora 1990. ili referenduma u svibnju 1991. godine (dok se mirna reintegracija spominje tek u drugom dijelu Deklaracije).⁸³ Bilo bi pogrešno reći da se radi o potpunom brisanju navedenih događaja iz kolektivnog pamćenja jer je zapravo posrijedi njihovo guranje u pozadinu čime se pojednostavljuje struktura mitologema – lakše je prezentirati isključivo uzročno-posljedično tumačenje odnosa između rata i neovisnosti nego uzimati u obzir i neke druge prošle događaje. To se, naposljetku, pretvara u glorifikaciju rata koji s vremenom postaje točka prosudbe svega ostalog.⁸⁴ S druge strane, takvo uzdizanje rata – i vrijednosti koje on za sobom donosi – zasigurno nije odmoglo održavanju mačističke i patrijarhalne kulture u Hrvatskoj, što je pak tema za sebe.⁸⁵ Nadalje, već spomenuto isticanje pobjede u ratu – uz kombinaciju s hrvatskom žrtvom – predstavlja dva važna elementa na kojima se interpretacija Domovinskog rata temelji, a koja je primjenjiva jedino na Hrvatsku od svih država nastalih raspadom SFRJ. Oslanjanje na pobjedu može biti problematično u slučaju kad, kako navodi Jović, ratna pobjeda osim osjećaja ponosa sa sobom donosi i „tvrdoglavost te odbijanje bilo kakve kritike“⁸⁶, kao i imperativ da ostane neokaljana što implicira odbacivanje svega što bi to moglo dovesti u pitanje. Pobjeda također proizvodi legitimitet koji se onda koristi kao svojevrsno pokriće u odlukama o oblikovanju poslijeratnog društvenog i političkog poretka.

Neodvojivost rata i neovisnosti vidljiva je i u četvrtom članku Deklaracije – „temeljna vrijednost Domovinskog rata jest uspostava i obrana državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta

⁸² Jović, *Rat i mit*, 190.

⁸³ Koren, „Korisna prošlost“, 137.

⁸⁴ Sjajan dokaz koji ide u prilog aktualnosti te teze je članak Tamare Banjeglav i Nicolasa Molla “u kojem pokazuju kako je pandemija nerijetko u javnom diskursu bila uspoređivana s ratom kroz militarističke metafore, ali i pozivanja na zajedništvo kakvo je ostvareno u ratu 1990.-1995. Više o tome u: Tamara Banjeglav i Nicolas Moll, „Outbreak of war memories? Historical analogies of the 1990s wars in discourses about the coronavirus pandemic in Bosnia and Herzegovina and Croatia“, *Southeast European and Black Sea Studies* 21/3 (2021), 353-372.

⁸⁵ Jedan od poznatijih simbola obračunavanja nositelja takve kulture s neistomišljenicima je svakako novinski članak „Hrvatske feministice siluju Hrvatsku“ objavljen u Globusu 1992. godine kojim se mizogino napada pet feminističkih književnica i aktivistkinja, poznatih i kao „Vještice iz Rija“ zbog „protuhrvatske propagande“ i prešućivanja zločina srpskih silovatelja. Hrvoje Šimičević, „Lomča za intelektualke“, portalnovosti.com <https://www.portalnovosti.com/lomaca-za-intelektualke> (29.3.2023.)

⁸⁶ Jović, *Rat i mit*, 204.

Republike Hrvatske“ što iznova upućuje na to kako rat ima centralno mjesto u novijoj povijesti upravo zato što je na njegovim temeljima nastala Hrvatska.

U ovom dijelu postaje neophodno istaknuti kako se mitologem o ratu temelji na dva, podjednako važna elementa koja se preklapaju u Deklaraciji – s jedne strane se radi o interpretaciji samog rata (što je sažeto u 2. članku Deklaracije kojem ću se posvetiti u idućim odlomcima), a s druge je strane riječ o svojevrsnoj fiksaciji na ostvarenje državnosti, odnosno ispunjenje „tisućljetnog sna za ostvarenje neovisne nacionalne države.“⁸⁷ Štoviše, rat nije predstavljen isključivo kao obrana, odnosno kao nastojanje da se „spasi hrvatska nacija od uništenja“⁸⁸, već da ona svoj izraz zadobije u suverenoj državi.⁸⁹ Tu je zapravo riječ o historijskom mitu pretočenom u diskurs o državnosti kao odrazu simboličke izgradnje nacionalne države i jačanja nacionalne svijesti u prvoj polovici 1990-ih – to je vidljivo i u prvom članku Deklaracije: „...ostvarene su stoljetne težnje hrvatskog naroda i građana“⁹⁰; upravo je ta vremenska odrednica ključna – kroz anakrono i teleološko čitanje povijesti i pozivanjem na mitsko zlatno doba srednjeg vijeka dokazuje se kontinuitet hrvatske nacije⁹¹ te istovremena želja hrvatskog naroda i građana RH, shvaćenih kao homogeno i uniformno tijelo, za vlastitom državom. Naposljetku, valja još jednom podvući kako je taj historijski mit o vlastitoj državi ostvaren u ratu zbog čega onda ne čudi da je rat = vlastita nacionalna država = temelj kolektivnog identiteta. Naime, imajući na umu kako je pozitivna slika o sebi, bez obzira je li riječ o individui ili grupi, važna za izgradnju identiteta, nije iznenađujuće što je rat potrebno prikazati vrlo jednoznačno i isključivo u pozitivnom svjetlu. Bilo što što bi izlazilo van prihvatljivih okvira bi potencijalno moglo biti predstavljeno kao udarac na kolektivni identitet, a onda i kao pokušaj da se dovede u pitanje legitimnost stvorene države. Ili kako je jedan zastupnik Hrvatske stranke prava rekao u raspravi prilikom izglasavanja Deklaracije u Županijskom domu:

⁸⁷ Vjeran Pavlaković, „Fulfilling the Thousand-Year Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-building in Croatia.“ u *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, ur. Pål Kolstø (Farnham: Ashgate, 2014), 19.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Tu vrijedi ukazati na klasično razlikovanje *Etat-Nation* i *Nation-Etat*. Potonja označava naciju za koju vrijedi da prethodi državi kao prirodna i povijesna tvorba s vlastitim zakonom opstanka. Smatram kako tu dijelom leži odgovor na paradoks koji muči Jovića o tome kako je Domovinski rat moguće nazivati nultim satom, a istovremeno se pozivati na kontinuitet hrvatske nacije. Naime, mislim da se takva interpretacija (doduše, vjerojatno nenamjeravano) zasniva na spomenutoj *État-nation* jer je na taj način suverena Hrvatska samo konačni – državni – izraz želje antropomorfološki shvaćene hrvatske nacije. Više o tome u: Dragutin Lalović, *Države na kušnji*, (Zagreb: Disput, 2008), 71.

⁹⁰ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.nn.hr*.

⁹¹ Više o tome kako su se odabirale odgovarajuće referentne točke iz povijesti i potom interpretirale u državotvornoj tradiciji u Alex J. Bellamy, *The Formation of Croatian National Identity* (Manchester: Manchester University Press, 2003).

„...revizija je konačno završila na Domovinskom ratu, a to je samo korak do revizije uopće postojanja hrvatske države.“⁹² Drugim riječima, ako se dovodi u pitanje način na koji se pristupa ratu, to se prikazuje kao da se dovodi u pitanje neovisnost – prema tome, bilo koji nijansirani pogled koji odudara od sadržaja Deklaracije predstavlja se kao pritajena želja da se odluka o suverenosti poništi.

To me dovodi do još jedne važne teme implicitno adresirane u Deklaraciji – odnosu prema SFRJ. Naime, ruku pod ruku s pozivanjem na dalju prošlost ide i distanciranje od vremena provedenog u zajedničkoj državi. Osim što je vidljivo u preimenovanju ulica i trgova, rušenju spomenika i purifikaciji jezika, dodatno se pojačava kroz zakonsku zabranu potencijalnog ponovnog ulaska u takav oblik zajednice⁹³ – i u nešto blažoj verziji izraženo i u Deklaraciji: „...nakon što je Republika Hrvatska postala samostalna i suverena država nije spremna stupati ni u kakve jugoslavenske ili balkanske državne saveze.“⁹⁴ To se nadovezuje na iznad objašnjeno zaključivanje koje kritiku interpretacije mitologema o Domovinskom ratu predstavlja kao kritiku suverenosti – logični produžetak toga je da onaj koji nije za samostalnu Hrvatsku zasigurno favorizira povratak u Jugoslaviju ili neku njezinu inačicu.⁹⁵ Osim toga što to predstavlja oživljavanje *tamnice naroda*, SFRJ ne simbolizira samo nekadašnju zajedničku državu već i Balkan kojem Hrvatska (više) ne pripada. Takva strategija demontaže i destrukcije može se iščitati i iz četvrtog članka Deklaracije koji između redova ukazuje na binarnu i manihejsku podjelu na demokratski zapad čijim se vrijednostima, prvo ratom pa onda i pomoću procesa europeizacije, Hrvatska približava te na ono što iza nje ostaje, kako vremenski, tako i geografski. Imajući to na umu, završetak Deklaracije moguće je onda čitati kao svojevrsno upozorenje ili *argumentum ad baculum*⁹⁶ u sklopu konstruktivne strategije jačanja kohezije i ujedinjenosti – ako ne budemo „štitili temeljne

⁹² *Hrvatski državni sabor*, „Spriječiti podjele i sukobe. Zapisnik Hrvatskog državnog sabora“.

⁹³ „Ustav Republike Hrvatske“ *Zakon.hr* <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> (10.3.2023.)

⁹⁴ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.mn.hr*.

⁹⁵ Na to ukazuje i jedna od mnogobrojnih takvih izjava prilikom rasprave o donošenju Deklaracije: „...slijedom navedenog, zastupnik smatra da će se utvrditi kako je ovo bio lažni Domovinski rat te da je lažna i hrvatska država koja ne treba postojati i mora se strpati u jedan balkanski paket.“ *Hrvatski državni sabor*, „Spriječiti podjele i sukobe. Zapisnik Hrvatskog državnog sabora“.

⁹⁶ Ruth Wodak, Rudolf de Cillia et al., *The Discursive Construction of National Identity*.

vrijednosti i dostojanstvo⁹⁷ Domovinskog rata“, onda nas (a tu je prvi put upotrijebljeno 1. lice množine) ne čeka „civilizacijska budućnost“ na zapadu.⁹⁸

Prije nego što se posvetim drugom članku Deklaracije kao njezinom središnjem mjestu, osvrnut ću se na posljednju rečenicu iz uvoda koja se referira na događaje koji su prethodili i potaknuli nastanak Deklaracije, a koje sam detaljnije objasnila u prvom dijelu poglavlja. Vrijedi ju citirati u cijelosti: „...radi zaustavljanja radikalne politizacije Domovinskog rata i zabrinjavajućeg polariziranja hrvatskog društva, što može imati dalekosežne posljedice, Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora donosi Deklaraciju.“⁹⁹ Politizirati znači nešto prožeti politikom, odnosno dati mu obilježja politike¹⁰⁰ i uglavnom se predstavlja kao negativan čin vrijedan kritike. Jednako tako, upućuje na to da je postojao trenutak u kojem politizacija još nije nastupila – u ovom slučaju, radi se o vremenu u kojem rat nije bio politiziran. Iz toga treba iščitati dvije važne stvari. Prvo, time se Domovinski rat želi predstaviti kao svojevrsna predpolitička kategorija koja se ne preispituje. Odnosno, ako se držimo teze da je politika inherentno mjesto sukoba i da ne treba težiti dokidanju suprotstavljenih stajališta, Domovinski rat u to područje ne spada. To je problematično jer je njegova interpretacija (pa i ova u Deklaraciji) politički čin *per se*, ali se to ovakvim rečenicama nastoji prikriti, tj. mistificira se uloga ideologije u tome. Ipak, to nije iznenađujuće ako imamo na umu da je jedna od zadaća mitologema upravo zaštita prividne prirodnosti ideologije čiji je dio, a u krajnjoj instanci i očuvanje prikrivenosti vlastite konstruiranosti.¹⁰¹

S druge strane, potrebno je ukazati kako je tu riječ o strategiji održavanja *statusa quo* i zadržavanja monopola nad raspravom o ratu. To se dodatno potvrđuje tezom o zabrinjavajućoj polarizaciji društva. Polarizacija sama po sebi ima štetne posljedice za demokraciju jer može pojačavati već postojeće raskole u društvu, stvara se dihotomna klasifikacija mi-oni koja pak dovodi do zatvaranja u prihvatljive opcije i političke mobilizacije koja se na tome temelji.¹⁰² Dakle, svi oni koji se ne slažu s, recimo, sadržajem Deklaracije, predstavljeni su kao oni koji odbacuju „jednoznačno

⁹⁷ Vrijedi upozoriti i na sintaktičko sredstvo personifikacije u sintagmi dostojanstvo rata – može li rat uopće imati dostojanstvo ili se radi o konstruktivnoj vitalizirajućoj strategiji?

⁹⁸ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.nn.hr*.

⁹⁹ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.nn.hr*.

¹⁰⁰ *Hrvatski jezični portal*. „politizirati.“ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVtgXRc%3D (25.3.2023).

¹⁰¹ Barthes, *Mitologije*, 158.

¹⁰² Ekim Arbatli i Dina Rosenberg, „United we stand, divided we rule: how political polarization erodes democracy,“ *Democratization* (2020).

prihvaćene temeljne vrijednosti Domovinskog rata¹⁰³ i time produbljuju podjele u društvu. Tu je vrlo jasno vidljiva ideološka upotreba jezika – nešto što bi trebao biti odraz pluralnosti društva i slobode predstavlja se kao opasno, a taj je čin upozorenja već polarizirajući sam po sebi jer stvara crno-bijelu podjelu na tabore.

To me, naposljetku, vodi i ključnoj definiciji rata koja zapisom u Deklaraciji postaje diskurzivni izraz mitologema – riječ je o „pravednom i legitimnom, obrambenom i osloboditeljskom, a ne agresivnom i osvajačkom ratu“ kojim je Republika Hrvatska „branila svoj teritorij od velikosrpske agresije unutar međunarodno priznatih granica.“¹⁰⁴ Ako se sjetimo da je riječ o kontekstu opisane „ustavno-političke krize“ – ili barem turbulentnog razdoblja koje za sobom donosi ili zahtijeva određene promjene – ne čudi što se mitologem javlja upravo tad, imajući na umu kako se on aktualizira u trenucima kad je potrebno adresirati specifične uvjete u kojima se zajednica nalazi, dati im smisao (pa makar i prezentirajući ih kao polarizirajuće i štetne) te održati postojeći, prirodno shvaćeni poredak.¹⁰⁵ Na taj se članak nadovezuje i dio šestog članka kojim se obvezuje hrvatsko pravosuđe da procesuirá sve zločine „strogo primjenjujući načela individualne odgovornosti i krivnje.“¹⁰⁶ Ovu obvezujuću interpretaciju moguće je raščlaniti na nekoliko sastavnica. Ono što je najočitije jest odbacivanje bilo kakve negativne uloge Republike Hrvatske u sukobu u BiH između 1992. i 1995. godine.¹⁰⁷ Bilo što što bi to dovelo u pitanje također bi dovelo u pitanje oslanjanje na mit o žrtvi u ratu.¹⁰⁸

Nadalje, iz citiranih je navoda vidljivo kako, iako nije eksplicitno odbačena, mogućnost nazivanja Domovinskog rata (ili barem jednog njegovog dijela) građanskim, za službenu interpretaciju nije prihvatljiva. Prvenstveno, slijedeći pravne definicije, Hrvatska je tek nakon 8. listopada 1991. prestala biti dio Jugoslavije, stoga je ratno razdoblje do tada imalo nemeđunarodni karakter.¹⁰⁹ Iz

¹⁰³ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.nn.hr*.

¹⁰⁴ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne novine*.

¹⁰⁵ Bottici, *A Philosophy of Political Myth*, 7-9.

¹⁰⁶ Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne novine*.

¹⁰⁷ Blanuša, „Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia“, 184-185.

¹⁰⁸ Iako, već spomenuta presuda MKSJ u slučaju Blaškić, kao i presuda u slučaju Prlić i dr. (2017.) dokazuju međunarodni karakter oružanog sukoba između RH i BiH (Hrvatska je imala kontrolu nad vojnim snagama Hrvata u BiH te je postojao politički cilj odcjepljenja dijela bosanskohercegovačkog teritorija i njegovo eventualno pripajanje RH). Prlić et al. (IT-04-74), *ICTY.org* <https://www.icty.org/bcs/case/prlic> (24.3.2023).

¹⁰⁹ To je izrečeno u sažetku odluke Ustavnog suda po ustavnoj tužbi Branimira Glavaša i ostalih. „Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-III-1157/2015. od 23. ožujka 2015.“, *Narodne-novine.nn.hr* https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_04_39_816.html (24.3.2023).

toga je vidljivo kako je spomen građanskog rata zapravo politički sporno pitanje, a ne pravno jer se time teže zaobilazi postojanje odgovornosti i na hrvatskoj strani.¹¹⁰ Naposljetku, s obzirom da je početak istraživanja zločina na hrvatskoj strani velikim dijelom potaknulo donošenje Deklaracije kako bi se zaštitila „čast, dostojanstvo i dignitet Domovinskog rata“¹¹¹, ne čudi što se nastojalo zaustaviti – barem u javnom prostoru – raspravu koja bi to dodatno poticala. Doduše, kao što je spomenuto, načelno se prihvaća zadaća hrvatskog pravosuđa, ali ključno je da se zločini nastoje prikazati kao djela nekoliko „trulih jabuka“, izoliranih pojedinaca čije djelovanje ne smije dovesti u pitanje opći karakter rata ili se pak, u nešto zaoštrenijoj varijanti, takve zloćudne poteze opravdavalo pod krinkom borbe za „nacionalnu stvar“.¹¹² Jasno je, naravno, da je pravno gledano, krivnja uvijek individualna, ali se sintagmom o individualnoj odgovornosti i krivnji ne ostavlja prostor za odgovornost države, odnosno za štetne postupke na državnoj razini, posebice 1990. i 1991. godine. O tome piše i Krešimir Petković u knjizi *Država i zločin*:

„U uspostavi države u ratu politička moć stvorila je nasilna tijela koja su kažnjavala tijela nepoćudnih. Mračno naličje ideoloških proklamacija povijesne pravednosti i slobode za politički emancipiranu naciju bila je sloboda za nasilne kriminalce koje je politički instrumentalizirala nova politička elita. Naličje mlade demokracije bila je likvidacija onih koji su bili politički nepoćudni novom suverenu. Naličje obrambenog rata bili su profesionalizacija nasilnog kriminala i stvaranje labilnih nasilnika koji nisu bili kompatibilni s mirnodopskim poretom.“¹¹³

Drugim riječima, postojala je jasna odgovornost države, posebice kad je riječ o eksplicitnijem vršenju nasilja u okvirima nove demokratske države.¹¹⁴ Fokus isključivo na individualnu odgovornost korisna je, stoga, metoda kojom se država distancira od samih činova nasilja. Osim toga, osim državne odgovornosti postoji i ona društvena – bez prihvaćanje takve odgovornosti teško je za očekivati da će se ideologije pod kojima su zločini počinjeni biti delegitimizirane i

¹¹⁰ Na to upućuje i Vjeran Pavlaković kad spominje situaciju u kojoj je Zoran Milanović kao premijer 2013. izjavio da je *Domovinski rat* bio građanski, zbog čega su mediji i opozicija burno reagirali tražeći njegovu ostavku. Time se pokazuje koliko je dominantni narativ o ratu duboko ukorijenjen u hrvatskoj političkoj kulturi. Više u: Pavlaković, „Fulfilling the Thousand-Year Old Dream“, 23.

¹¹¹ *Hrvatski državni sabor*, „Spriječiti podjele i sukobe. Zapisnik Hrvatskog državnog sabora“.

¹¹² Pavlaković, „Fulfilling the Thousand-Year Old Dream“, 23.

Blanuša, „Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia“.

¹¹³ Krešimir Petković, *Država i zločin. Politika i nasilje u Hrvatskoj 1990-2012* (Zagreb: Disput, 2013), 88.

¹¹⁴ *Ibid*, 87.

neutralizirane.¹¹⁵ Tu vrijedi nadodati kako je i sama Deklaracija jedan vid skidanja odgovornosti s društva jer se njome ne ostavlja prostor da građani aktivno preuzmu teret razmišljanja i prosuđivanja o pitanjima iz prošlosti.

Naposljetku, ono što preostaje jest istražiti odnos Deklaracije i okoline, odnosno kako je napisano u Deklaraciji utjecalo na oblikovanje društvene stvarnosti. Drugim riječima, potrebno je pozabaviti se time kako je Deklaracija, kao konačna interpretacija rata, postala polazišna točka za neke druge (ne)diskurzivne činove, o čemu će više biti riječi u idućim poglavljima.

4. UDŽBENIČKA POLEMIKA

Povijest dugo nije imala samo obrazovnu, već i odgojnu ulogu – zadaća tog školskog predmeta nije bila isključivo prenositi znanje o odabranim događajima iz prošlosti, nego i „posredovati vrijednosti kojima se nastojalo utjecati na oblikovanje učeničkog individualnog i kolektivnog karaktera.“¹¹⁶ Eksplicitnije rečeno, uloga nastave povijesti bila je ponuditi učenicima tumačenja prošlih događaja na način koji je odgovarao danom trenutku, odnosno u skladu s vrijednostima koje su tad prevladavale. Takvo viđenje povijesti kao školskog predmeta spada u šire devetnaestostoljetne socio-političke i ideološke prosvjetiteljske procese koji su za cilj imali, paralelno s rastakanjem *ancien regimea*, putem obrazovanja *preodgojiti* podanike u građane, a naposljetku, od njih stvoriti pripadnike nacije.¹¹⁷ Povijest je tako trebala podučiti svoje učenike o postojanju („sakralizirane i estetizirane“) predodžbe zajedničke prošlosti „kao modela identifikacije na putu nastanka buduće nacije“.¹¹⁸ Drugim riječima, jedan od preduvjeta za stvaranje (nacionalne) zajednice i identificiranja populacije s njom jest svraćanje pogleda u prošlost – na unaprijed određen prihvatljiv način.

¹¹⁵ Jelena Subotić, „Expanding the scope of post-conflict justice: Individual, state and societal responsibility for mass atrocity,“ *Journal of Peace Research* 48/2 (2011), 159-161.

¹¹⁶ Snježana Koren, *Čemu nas uči povijest? Nastava povijesti, ideje o učenju/poučavanju i ishodi učenja – priručnik za nastavnike* (Zagreb: Profil-Klett, 2014), 24.

¹¹⁷ Da bismo razumjeli što pripadnikom nacije znači, korisno je ponuditi već gotovo kanonsku definiciju nacije Anthonyja Smitha: „imenovana ljudska populacija koja dijeli povijesni teritorij, zajedničke mitove i povijesna sjećanja, masovnu, javnu kulturu, zajedničku ekonomiju i pravni sustav te njezini pripadnici imaju određene dužnosti“ U: Antoni D. Smith, *Nacionalni identitet*, (Beograd: Biblioteka XX vek, 2010), 30.

¹¹⁸ Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 49.

Prethodni odlomak daje naslutiti zašto sam polemiku o udžbenicima povijesti uvrstila u rad, odnosno zašto smatram neophodnim dotaknuti se i obrazovnih politika te njihove uloge u kreiranju i/ili održavanju mitologema o ratu. Naime, s jedne strane udžbenici povijesti su neka vrsta „bestelera među historiografskim publikacijama“ i za mnoge jedina knjiga iz povijesti s kojom za života imaju doticaja. Njihov doseg je, stoga, relativno velik, imajući na umu kako je razdoblje u kojem su konzumirani zapravo ono u kojem se „oblikuje povijesna svijest“, a riječ je uglavnom o periodu pohađanja osnovne i srednje škole.¹¹⁹ S druge strane i možda još važnije, potrebno je naglasiti kako se tijekom godina uvelike promijenila zadaća koju udžbenici povijesti imaju pa nije na odmet istaknuti kako su mnogi autori udžbenika povijesti odbacili nacionalnu paradigmu nastojeći na prvo mjesto staviti razvoj učeničkih kognitivnih vještina.¹²⁰ Teza od koje polazim u ovom poglavlju jest kako potonje nije, barem ne u ranim dvijetisućitima, naišlo na odobravanje stručne (i šire javnosti), odnosno kako je bila uočljiva nevoljkost prema implementaciji novih pristupa, metoda i ciljeva u poučavanju povijesti, ali prije svega zbog odnosa prema Jugoslaviji, njezinom raspadu i ratu, te kako je i dalje bila primjetna njezina vrlo jasna odgojna uloga koju je nerijetko obilježavala krajnje nacionalistička interpretacija prošlosti.¹²¹

Primjer na koji ću se osvrnuti jest, kako ju nazivam, udžbenička polemika pokrenuta u ljeto 2005. godine i koja se reaktivirala tri godine kasnije. Detaljnije ću o njoj i kontekstu njezinog nastanka u narednim odlomcima, ali je zasad dovoljno reći kako se na tom primjeru vrlo plastično vidi to razilaženje među autorima, odnosno pojednostavljena podjela na one koji prihvaćaju – i uvode – promjene i na one koji nastavu povijesti još uvijek doživljavaju onako kako je opisana u uvodnim rečenicama ovog poglavlja. To se može povezati i s podjelom na tri generacije udžbenika koju uvodi Stefano Petrungaro u svojoj knjizi *Pisati povijest iznova* u kojoj se bavi analizom hrvatskih udžbenika povijesti korištenih tijekom 20. st. – riječ je udžbenicima koji su korišteni od proglašenja neovisnosti do 1996. godine (prva generacija), od tada pa do 2000. godine (druga generacija) i oni koji nastaju nakon (treća generacija).¹²² Okolnosti oblikovanja prve generacije udžbenika najbolje opisuje prozivanje tadašnjeg ministra prosvjete Vlatka Pavelića zbog

¹¹⁹ Ibid., 15-16.

¹²⁰ Koren, *Čemu nas uči povijest? Nastava povijesti, ideje o učenju/poučavanju i ishodi učenja – priručnik za nastavnike*, 20.

¹²¹ Tanja Maretić, „Poučavanje suvremene nacionalne povijesti nakon 1990. godine. Komparativna analiza srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji“ (dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2013), 54.

¹²² Petrungaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.*, 95.

„projugoslavenskih sadržaja u [dotadašnjim] udžbenicima“ te zbog „neuspjeha čišćenja udžbenika od svega što nije u službi hrvatske države“ koje je rezultiralo njegovom ostavkom i povlačenjem spornih udžbenika jer su „neadekvatni vremenu i nastalim društvenim promjenama, dijelom su prožeti jugoslavenskim unitarističkim duhom i izraženi na svjetonazoru marksističko-materijalističke ideologije i klasne svijesti“¹²³. Nakon toga je nastupio monopol koji je trajao do već spomenute 1996. godine, a koji se može svesti pod tezu da „nacionalna povijest mora služiti kao oružje političke borbe“.¹²⁴ Već se 1996. godine uvode alternativni izbori čime se postiže formalni pluralizam, ali se zapravo ne može govoriti o nekim značajnijim promjenama u pristupu poučavanju povijesti. Naposljetku, treća se generacija počinje pojavljivati nakon 2000. pod utjecajem europskih standarda i suradnje s drugim europskim povjesničarima i autorima udžbenika, a koju karakterizira utjecaj novih promišljanja o upotrebi suvremenijih historiografskih pristupa u nastavi povijesti te odstupanje od monolitnog prikaza događaja koji uglavnom odražava službenu verziju povijesti.¹²⁵ Imajući na umu ovu podjelu, otpor prema suvremenijim pristupima značio je otpor prema uvođenju treće generacije udžbenika, a glavni kamen spoticanja tako postaje – uzimajući u obzir važnost nastave povijesti za *odgoj* pripadnika nacije i stvaranje nacionalnog identiteta - upravo onaj dio koji se bavi razdobljem rata 1991.-1995. Jer, vrijedi podsjetiti, rat kontinuirano biva utkan u (novi) nacionalni identitet, stoga pisati o njemu uključuje i bavljenje nacionalnim identitetom. Drugim riječima, nije iznenađujuće da se, iz perspektive opstojnosti i očuvanja mitologema o Domovinskom ratu, favorizira nastava povijesti koja treba učenike *odgojiti* u duhu dominantnih vrijednosti, odnosno prezentirati im povijesni narativ na kojem je hrvatski nacionalni identitet izgrađen, a koji onda oni trebaju internalizirati. No, tu treba istaknuti da udžbenici istovremeno imaju dvojaku ulogu, posebice u kontekstu ovog rada; uglavnom služe prijenosu i usađivanju već formiranog službenog narativa, no zbog toga ih ne treba potpuno lišiti autonomije jer itekako imaju i aktivnu funkciju u njegovoj izgradnji.

Iako ovo poglavlje nije posvećeno dijakronijskoj analizi udžbenika povijesti, u svrhu kontekstualiziranja polemike, ali i boljeg razumijevanja nekih glavnih argumenata koji se u njoj

¹²³ Snježana, Koren, „Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije“, *Historijski zbornik*, 60 (2007).

¹²⁴ Petrungaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.*, 95.

¹²⁵ *Ibid.*, 97.

Maretić, „Poučavanje suvremene nacionalne povijesti nakon 1990. godine. Komparativna analiza srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji“, 54.

pojavljaju, vrijedi dati pregled postsocijalističkih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i nekih prevladavajućih tema u njima. Tako bi se jasnije ocrnali neki glavni trendovi, kontinuiteti i diskontinuiteti prije nego što se posvetim neposrednim događajima koji su prethodili samoj polemici. Kao polazišna točka je za to poslužila već spomenuta knjiga *Pisati povijest iznova* Stefana Petrungara.

U prvoj skupini udžbenika (ali i, u nešto manjoj mjeri, u drugoj) dominiraju tendencije „dejugoslovenizacije“ koja se temelji na izrazitom antikomunizmu – naime, onda kada se napadaju i kritiziraju komunističke ideje, istovremeno se napadaju i temelji zajedničkog državnog iskustva s obzirom da je socijalizam bio jedan od stupova SFRJ.¹²⁶ Osim toga, delegitimizacija Jugoslavije značila je predstavljati ju kao strano tijelo, odnosno „devijaciju od *prirodnog* povijesnog razvitka zemlje“; drugim riječima, *hrvatsko* iskustvo u Jugoslaviji nije pratilo prirodni tijek povijesti. Time se zapravo postizala dodatna legitimacija neovisne Hrvatske i njezinog budućeg razvitka jer ju se tako pozicioniralo u binarnoj opreci spram devijantne, odnosno devijantnih Jugoslavija.¹²⁷ Na tom je tragu i odnos prema Balkanu – zadaća udžbenika je također pomoći prikazati Hrvatsku kao „integralno europsku“ te ju tako udaljiti od svih negativnih konotacija koje pojam Balkana sa sobom donosi.¹²⁸ Još jedna dominantna tema je promoviranje ideje nacionalne države, odnosno, s jedne strane, naglašena pozicija etnocentrizma koja se očituje kroz čitanje prošlosti u nacionalnom ključu te, s druge strane, važnost koja se pridaje državi *per se*, odnosno njezinom konačnom ostvarenju. Iz ovoga je vidljivo kako se teme zastupljene u udžbenicima vrlo jasno preklapaju s onima koje su također prisutne u Deklaraciji, odnosno koje čine mitologem. Imajući to na umu, preostaje još kratko se osvrnuti na to kako se u udžbenicima prezentirao Domovinski rat.

Rat se, očekivano, kako navodi Petrungaro, definira kao „središnji tvorbeni trenutak“.¹²⁹ No, prikazuje se također vrlo jednostrano, s fokusom na vojne aspekte i veličajući ratne zasluge HV-a i ostalih sudionika rata na hrvatskoj strani, čime se postiže estetizacija upotrebe nasilja. Osim toga,

¹²⁶ Ovdje se radi o naizmjeničnoj upotrebi pojmova socijalizam i komunizam koje bi inače trebalo razlikovati, no smatram da za ovo poglavlje nije potrebno ulaziti u njihovu teorijsku distinkciju i stupanj ostvarenosti u praksi, posebice jer se i u javnom prostoru nerijetko predstavljaju kao sinonimi.

Više o legitimacijskim temeljima SFRJ vidjeti u: Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli: religija i nacionalizam u jugoslavenskim državama* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2022).

¹²⁷ Petrungaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.*, 98.

¹²⁸ *Ibid.*, 99.

¹²⁹ *Ibid.*, 101.

učestalo se koristi termin *neprijatelj* ili *agresor* – u jednini – kako bi se stvorio dojam apsolutnosti, ali i djelomične apstraktnosti. Prisutna je demonizacija Srba te generalno izostanak osjetljivosti na položaj (novih) nacionalnih manjina. Riječ je uglavnom o interpretativnom obrascu koji na vrlo jednostavan, polarizirajući način radi podjelu na „dobre“ – Hrvate – i „loše“, odnosno krivce.¹³⁰ Vrijedi istaknuti i kako je u udžbenicima vidljivo preklapanje popularnog i stručnog rječnika, a *par excellence* primjer toga je već spomenuti uvriježeni naziv za rat. Naime, kao što sam pokazala u prethodnom poglavlju, umjesto da znanost diktira termine korištene u medijima, događa se obrnuto, što je na tragu prakse da i u historiografskim krugovima prevladava javna percepcija događanja koja je vrlo često jednodimenzionalna, jednonacionalna i svodi sukob u devedesetima na eskalaciju *vjekovne mržnje*, odnosno aktiviranje onog neprijateljskog *homo balkanicusa* koji prijete – europskoj – hrvatskoj naciji.¹³¹

Petrungaro primjećuje kako su druga, a posebno treća skupina mnogo raznolikije, odnosno kako je vidljiva želja za hvatanjem u koštac s postojećim kritikama upućenim ranijim udžbenicima, posebice nakon 2000. godine: „očita su nastojanja nekih autora da se udžbenik osuvremeni, depolitizira i didaktički poboljša.“¹³² Jedna od metoda koja je za tu nakanu korištena je primjena načela multiperspektivnosti što predstavlja svojevrsni šlagvort središnjoj temi ovog poglavlja.

Kao što i sam naziv upućuje, implementacijom multiperspektivnog pristupa nastoji se uzeti u obzir i druga (ili druge) perspektive pored vlastite; podrazumijeva se da smo svjesni pristranosti vlastite pozicije, odnosno da je naša perspektiva – baš poput ostalih – također oblikovana određenim vrijednostima, kulturnim kodeksom, kontekstom, predrasudama itd. Sam termin se u vezu s nastavom počinje dovoditi u devedesetim godinama 20. stoljeća, a inspiriran je traganjem za najboljim načinom da se zajednički prezentiraju priče zaraćenih strana. Rezultat je slojevitiji i potpuniji prikaz koji se temelji na isprepletenim pričama, a koji ukazuje na postojanje sukobljenih

¹³⁰ Ibid., 100.

¹³¹ Ibid., 175.

Kao i dosad, treba napomenuti kako je takav prikaz rata – i njegova središnja pozicija uopće – uvelike samo preuzeta iz socijalističkih udžbenika u kojima je NOB prikazana kao rodno mjesto nove države i društva uz korištenje vrlo rigidne dualističke podjele na partizane, revolucionare ili komuniste s jedne te buržuje, fašiste i različite druge izdajnike s druge strane. Prema tome, ponovno je vidljiv određeni kontinuitet koji se uglavnom nastojao prikriti glasnim tezama o diskontinuitetu nakon 1991. godine. U oba slučaja, takva manihejska perspektiva problematična je, između ostalog, zato što se dokida bilo kakvo dublje promišljanje prošlih događaja, odnosno prihvaća se njihovo vrlo površno tumačenje. U: Ibid., 92.

¹³² Ibid., 102.

interpretacija (najčešće konfliktnih situacija), kao i na nedostatke koje „monokulturalna ili monoetnička povijest“ često sa sobom donose.¹³³ Naposljetku, prihvaćanje multiperspektivnosti jedan je od preduvjeta za izgradnju kritičkog mišljenja koje je, također, jedna od glavnih odrednica demokratskog društva. Na europskoj je razini postignut dogovor da će osnovni metodološki pristup u udžbenicima povijesti biti upravo multiperspektivan, tj. da ih treba oblikovati tako da sadrže izvore koji će prikazivati različita mišljenja i razumijevanja istih događaja u različitim zemljama, a ne iznositi neku „konsenzusnu istinu“ koju se nužno mora prihvatiti i od nje ne odstupati.¹³⁴ Imajući na umu funkciju multiperspektivnosti, jasno je zašto je multiperspektivnost korisna za poučavanje povijesti u zemljama nastalim raspadom Jugoslavije, ali i zašto bi – kao što i jest – moglo doći do otpora prema njezinoj implementaciji, kao što se i dogodilo na primjeru udžbeničke polemike. Naposljetku, prije no što se potpuno posvetim tom pitanju u ostatku poglavlja, slijedi nekoliko odlomaka o kontekstu njezinog nastanka.

Za razumijevanje okolnosti nastanka analizirane polemike ključno je potpisivanje *Temelnog sporazuma o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu*, poznatijeg i kao Erdutski sporazum, a koji je na snagu stupio 15. siječnja 1996. i u sklopu kojeg je predviđena mirovna misija čija je uloga završena potpunim integriranjem tog prostora u teritorij Hrvatske 15. siječnja 1998.¹³⁵ Danas se taj datum obilježava kao Dan mirne reintegracije Podunavlja.¹³⁶ Erdutski sporazum je važan jer je – osim što je razdoblje nakon potpisivanja primjer uspješnog vraćanja teritorija uz poštivanje ljudskih prava i što obilježavanje Sporazuma, makar i sporedno, predstavlja otklon od isključivog isticanja važnosti vojnih operacija za suverenost Hrvatske – jedna od odluka proizašlih iz dogovora Vlade RH i prijelazne uprave UNTAES-a je *Deklaracija o priznavanju obrazovnih predmeta za*

¹³³ Robert Stradling, *Multiperspektivnost u nastavi povijesti* (Zagreb: Srednja Europa, 2005), 11, 17, 24.

¹³⁴ Maretić, „Poučavanje suvremene nacionalne povijesti nakon 1990. godine. Komparativna analiza srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji“, 27.

¹³⁵ Potpisali su ga Milan Milanović i Hrvoje Šarinić, predstavnici srpske i hrvatske strane, a uz posredovanje Petera Galbraitha, veleposlanika SAD-a u Hrvatskoj, i Thorvalda Stoltenberga, posrednika UN-a, u Erdutu 12. studenog 1995. godine započevši tako proces mirne reintegracije navedenog područja, poznatog i kao hrvatsko Podunavlje. Ono je od 1991. bilo u sastavu *Republike Srpske Krajine*, a od 1992. dio i *Sektora Istok* na kojem su bile raspoređene međunarodne mirovne snage (UNPROFOR). Sporazum je snagu stupio 15. siječnja 1996. na temelju Rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti kojom je uspostavljena *Prijelazna uprava za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem* na čelu s mirovnim misijom UN-a ((UNTAES), čija je zadaća bila upravljati Podunavljem tijekom prijelaznog razdoblja koje je, prema Sporazumu, moglo trajati 12, odnosno 24 mjeseca, u slučaju da jedna od strana zatraži njegovo produljenje. U: Toni Skoko, „Erdutski sporazum i mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja,“ (dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2019), 5, 12.

¹³⁶ „15. siječnja – Dan međunarodnog priznanja Republike Hrvatske i Dan mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja,“ *sabor.hr* <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/vazni-datumi/15-sijecnja-dan-medunarodnog-priznanja-republike> (4.5.2023).

manjine u Istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu (kojim se omogućava slušanje „nacionalnih“ predmeta srpskim učenicima), a iz koje je proizašla i *Odluka o moratoriju na predavanje sadržaja povijesti koji se odnose na bivšu Jugoslaviju* koju je u rujnu 1997. godine potpisala tadašnja ministrica prosvjete i športa Ljilja Vokić. Dakle, to je značilo da se na idućih pet godina (od školske godine 1997./1998. do školske godine 2002./2003.) odgađa poučavanje o događajima između 1989. i 1997. u Jugoslaviji i državama nastalim njezinim raspadom za učenike koji nastavu pohađaju na srpskom jeziku i ćirilici na prostoru zahvaćenom mirnom reintegracijom.¹³⁷ Razloge toj odluci treba tražiti u nastojanju da se srpska nacionalna manjina na najbolji način integrira u društvo, odnosno da se postigne siguran i miran suživot između Srba i Hrvata na tom području, a nacionalna, ali i zajednička povijest tada je bila svojevrsna „vruća tema“ koju je u tom trenutku bilo najbolje izbjeći, odnosno ostaviti za neku kasniju raspravu.

Kao što je već rečeno, taj je moratorij istekao u školskoj godini 2002./2003., kad je ministar znanosti, obrazovanja i športa bio Vladimir Strugar, pa je oformljeno „Povjerenstvo za izradu prijedloga u svezi s poučavanjem povijesti područja bivše Jugoslavije za razdoblje od 1989. u školama hrvatskog Podunavlja“. Njegov zadatak je bio odabir autora i izdavačke kuće koji će izraditi dodatak, odnosno separat koji će potom biti korišten u nastavi na srpskom jeziku i ćirilici za više od 2900 učenika koji pohađaju osnovnu školu, odnosno više od 11200 srednjoškolaca u Podunavlju. Doduše, trebalo se raditi o privremenom rješenju, sve dok se ne izabere novi, cjeloviti udžbenik koji će poslije toga biti preveden.¹³⁸

¹³⁷ Documenta, 124

Maja Dubljević, ur. *Jedna povijest, više historija* (Zagreb: Documenta – centar za suočavanje s prošlošću, 2005), 124.

¹³⁸ Ibid, IX.

U raspravama koje su prethodile izradi dodatka, zaključeno je kako je dugoročno rješenje zapravo novi kurikulum s obzirom da su korišteni nastavni programi neadekvatni, odnosno sadrže previše tema iz političke povijesti, a premalo iz kulturne ili povijesti svakodnevice. Osim toga, ukazano je kako dotad korišteni udžbenici (a za koje se razmatralo da se počnu koristiti i u moratorijem obuhvaćenom području) „izražavaju netoleranciju i stvaraju predodžbu o kolektivnoj odgovornosti srpske nacije za rat 1991.-95.“ Stoga su ponuđene još dvije mogućnosti (osim čekanja novog kurikuluma, što bi značilo produljenje moratorija) – postojeće udžbenike za 8. razred osnovne škole i 4. razred srednje škole te odgovarajuće udžbenike za strukovne škole preoblikovati tako da odgovaraju „etičkim zahtjevima“ Udžbeničkih standarda (koje je izradilo Ministarstvo prosvjete i športa 1999., a u koje su uneseni zahtjevi iz „Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava“ poput „objektivnog i preciznog predstavljanja etničkih i religijskih skupina u Hrvatskoj“ ili „biti protiv govora netrpeljivosti i negativnog prikazivanja pojedinaca i društvenih skupina s obzirom na njihovu rasnu, etničku i religijsku .. političku pripadnost“) i onda ih prevesti na srpski jezik i ćirilicu ili izraditi „separat za nastavnu jedinicu o postanku samostalne Republike Hrvatske i ratu za nezavisnost i teritorijalnu cjelovitost“, na što se Povjerenstvo naposljetku i odlučilo.

Izvor: Poziv predstavnicima nakladnika udžbenika povijesti u osnovnim i srednjim školama u vezi s prestankom moratorija na nastavu novije povijesti u školama u Podunavlju na radni sastanak (2.2.2002.), u: Ibid.

Povjerenstvo je, naposljetku, izabralo povjesničare Snježanu Koren, Tvrtka Jakovinu i Magdalenu Najbar-Agičić, a priručnik koji su izradili bio je gotov u travnju 2005. godine.¹³⁹ Treba napomenuti i kako je odlučeno da ne mora biti rezerviran samo za učenike koji pohađaju nastavu na srpskom jeziku i ćirilici, a koji su bili obuhvaćeni moratorijem, već da može služiti kao „dodatni materijal za poučavanje suvremene povijesti“ učenicima u cijeloj Hrvatskoj.¹⁴⁰ Izrađeni priručnik je prema standardnom postupku predan na metodičku i sadržajnu recenziju koja se odvila na ljeto 2005. godine. Negativne recenzije su se pojavile u nekim medijima što je uzrokovalo „javnu polemiku“¹⁴¹, odnosno „popunjavanje sadržaja tiskanih i elektroničkih medija“ u „novinskoj sezoni „kiselih krastavaca“ godine 2005. (odnosno tijekom ljeta te godine)“.¹⁴² Naposljetku, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa odustalo je od objavljivanja separata te je u rujnu 2005. sa srpskom zajednicom dogovoreno da će se ipak učiti iz postojećih odobrenih udžbenika koji će samo biti prevedeni na srpski jezik i ćirilicu. Najavljivalo se kako će Ministarstvo tiskati separat i njemu pripadajuće recenzije kako bi javnost bila upućena s obzirom da verzija koja je išla na recenziju uglavnom nije bila dostupna javnosti, no do toga ipak nije došlo, barem ne državnim inicijativom.¹⁴³ Naime, tek je 2007. godine Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću uz podršku fondacije Robert Bosch Stiftung i izdavačke kuće Profil tiskala separat, kao i „preslike novinskih tekstova, osvrte autora i autorica, tekst Nikše Stančića, voditelja Povjerenstva koje je odlučivalo o Dodatku u Ministarstvu te priloge u kojima se nalaze službeni dokumenti koje je

Dakle, postojeći udžbenici nisu bili prihvatljivi, a novi kurikulum, iako potreban, značio bi odgađanje hvatanja u koštac s temama iz najnovije povijesti. To je uvelike i odgovor na retoričko pitanje Roberta Skenderovića koje postavlja u knjizi *Multiperspektivnost ili relativiziranje*, a koje se bavi time zašto se Ministarstvo nije odlučilo za izmjenu kurikuluma nego za separat. Vidjeti u *Multiperspektivnost ili relativiziranje*, 10. Jasno je, naravno, kako je pitanje kvalitete tadašnjeg nastavnog programa nešto što je trebalo adresirati, ali to ne znači da opciju izmjene kurikuluma i opciju izrade separata treba promatrati kao dvije krajnosti – što bi značilo da izrada separata predstavlja apsolutno odobravanje kurikuluma – nego je separat zamišljen kao privremena mjera. Naposljetku, time se ne skida odgovornost Ministarstva za izbjegavanje većih promjena u obrazovnom sustavu, ali malo je vjerojatno da je Skenderovićeva namjera bila brinuti za nekvalitetu postojećeg kurikuluma s obzirom da se nije slagao ni s radnim separatom koji je nastojao unijeti suvremenije metode u nastavu povijesti.

¹³⁹ Treba napomenuti kako je potraga za nakladničkom kućom koja bi prihvatila izradu dodatka trajala kroz cijelu 2003. godinu zbog nekoliko neuspješnih dogovora s izdavačima pa je rad na pripremi priručnika nastavljen tek u jesen 2004., kad je ministar bio Dragan Primorac, stoga je finalni priručnik napravljen tek, kao što je napisano, u travnju 2005. godine. Više u Dubljević, ur. *Jedna povijest, više historija*.

¹⁴⁰ Ibid., IX

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Robert Skenderović, Mario Jareb i Mato Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2008), 25.

¹⁴³ Primorac: „Postoji odluka od 30. siječnja 2003. godine koja nas obvezuje da završimo ovaj projekt. Tekst je prošao stručne recenzije, a mi ćemo tu knjigu tiskati kao što tiskamo i druge zbornike. Za demokraciju je dobro da se o svim pitanjima govori javno, pa tako i o ovom.“ U: „Sporni separat udžbeniku povijesti ipak će se tiskati,“ *jutarnji.hr* <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/sporni-separat-udzbeniku-povijesti-ipak-ce-se-tiskati-3379589> (18.5.2023).

uputilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa tijekom procesa pregovaranja o mogućim modelima kreiranja nastave povijesti u hrvatskom Podunavlju i šire“, pod nazivom „Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest.“ Recenzije nisu inkorporirane jer nisu svi recenzenti dali pristanak na objavljivanje.

Kao reakciju na *Jedna povijest, više historija* 2008. godine objavljena je *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu* povjesničara Roberta Skenderovića, Marija Jareba i Mate Artukovića u nakladi Hrvatskog instituta za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, objašnjavajući to ovako:

„Sva trojica autora priloga [Skenderović, Jareb, Artuković, op. a.] koji se objavljuju u ovoj knjizi ipak je pred očima u prvom redu imalo činjenicu da su autori *Dodatka* u njemu napisali nešto što s povijesnom istinom o Domovinskom ratu koji oni uporno izbjegavaju zvati tim u hrvatskom narodu i Republici Hrvatskoj općeprihvaćenim imenom) nema puno dodirnih točaka. Ponovno pojavljivanje *Dodatka*, uz nove priloge njegovih autora u kojima nema ni trunke samokritičnosti, potaknulo je svu trojicu da na primjeren način reagiraju na ono što se uporno i po drugi put nudi hrvatskoj javnosti. I zbog toga je nastala ova knjiga, za koju se nadamo da će pronaći put do što većega broja hrvatskih povjesničara, a osobito do nastavnika u osnovnim i srednjim školama.“¹⁴⁴

Riječ je o publikaciji koja sadrži osvrt na Documentinu *Jednu povijest, više historija* spomenutog trojca i njihovih recenzija radne verzije iz ljeta 2005. godine. U idućim ću se odlomcima, ponovno se koristeći kritičkom analizom diskursa, interpretativno-analički dotaknuti nekih tema koje su prevladavale u njihovim osvrtima, odnosno na argumente kojima su se autori koristili.

Prije svega, treba ponoviti kako diskursi proizvode subjekte, a upravo je obrazovanje egzaktan primjer rečenog. Nastava povijesti može oblikovati ili, kako se nerijetko ističe, *odgajati* učenike i prenositi im određena tumačenja i vrijednosti s ciljem formiranja njihovog načina promišljanja i viđenja društvene stvarnosti.¹⁴⁵ Nerijetko je argument onih koji ističu važnost te odgojne funkcije nastave povijesti – pa tako i autora zbornika *Multiperspektivnost ili relativiziranje* – da se time oblikuje poželjni nacionalni identitet kojem su pojedinci podređeni. Da odmah pribjegnem kritici, to se može objasniti i kao proizvodnja nacionalističkih subjekata pomoću procesa obrazovanja kao tipični primjer ideološkog državnog aparata.¹⁴⁶ Naime, diskursi također odražavaju dominantnu (nacionalističku) ideologiju koja onda pomoću mitologema o ratu (i nekim drugim prevladavajućim temama) nastoji diskurzivno izgraditi već spomenuti nacionalni identitet. No, ključno je imati na umu dvije stvari. Prvo, taj identitet je mentalni konstrukt koji tek njegovi subjekti, nesvjesni njegove konstruiranosti, materijaliziraju, dajući mu tako realne posljedice. S

¹⁴⁴ Skenderović, Jareb i Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu*, 8.

¹⁴⁵ Jäger, „Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis,“ u *Methods of critical discourse analysis*, 36, 38.

¹⁴⁶ Louis Althusser, *Ideologija i ideološki aparati Države* (Zagreb: Arkzin, 2018).

druge strane, taj je identitet onda homogenizirajući za pripadnike zamišljene nacije te zanemaruje postojeće razlike među njezinim pripadnicima, a ističe (ili konstruira) razlike na van.¹⁴⁷

Imajući napisano na umu, *Multiperspektivnost ili relativiziranje* treba promatrati kao diskurzivnu makro-strategiju kojom se nastoji obraniti ugroženi, a pomno izgrađeni nacionalni identitet. Kao što je bilo vidljivo i na primjeru Deklaracije, autori nastoje legitimirati *status quo* ili, još preciznije, zaustaviti suvremene metodološke pristupe najvidljivije u trećoj generaciji udžbenika, a specifično i u dodatku *Jedna povijest, više historija*. Naime, to neminovno znači rušenje postojeće slike izgrađene o ratu, a onda i nacionalnog identiteta koji se na tome temelji, ali se to službeno predstavlja kao protivljenje postmodernističkim utjecajima u povijesnoj znanosti koji se skrivaju iza primjene multiperspektivnosti.¹⁴⁸ Ta kritika multiperspektivnosti vidljiva je i u naslovu, odnosno pitanju radi li se o zaista o tome ili je posrijedi relativiziranje. Vrijedi spomenuti kako se letimičnim pretraživanjem interneta kao sinonimi relativiziranju nude glagoli *negirati, prešućivati, banalizirati, opravdavati, iskrivljavati, umanjivati, obezvrjeđivati* i sl., čime se dobiva precizna slika o tome što autori publikacije zamjeraju dodatku, odnosno njegovim autorima. Točnije, središnja tema jest pitanje povijesne istine, odnosno njezina „relativizacija“ ili napad na nju.¹⁴⁹ Još preciznije, radi se o napadu na „jednu temeljnu istinu Domovinskog rata“ koja se može sažeti u tome da je Hrvatska bila napadnuta i da je imala pravo na vlastitu obranu.¹⁵⁰

S jedne strane, pozivanje na povijesnu istinu predstavlja vrstu obrane kojom se nastoji zamagliti puno aspekata prošlosti koje ne idu u prilog dominantnoj interpretaciji. To ne znači da činjenične

¹⁴⁷ Wodak, *The Discursive Construction of National Identity* 4, 22.

¹⁴⁸ Primjerice, „postmodernistička kritika napala je sve ove postavke na kojima počiva povijesna znanost. Za postmoderniste je sve naracija (eng. *narrativ*), historija kao „*his story*“ (njegova priča). Svaka je naracija tako dobila jednako pravo ocjenjivanja povijesti. Time se namjerno izjednačava mišljenje znanstvenika s mišljenjima neznanstvenika, a to dovodi do miješanja kritičkog mišljenja s mišljenjima koja mogu biti pogrešna zato što počivaju na predrasudama ili neznanju, ali i takvima koja su namjerno oblikovana u cilju manipulacije i provođenja određenih ideologija. Zato većina povjesničara smatra da je postmodernističko tumačenje znanstvenog istraživanja ne samo pogrešno nego i opasno.“ U: Skenderović, Jareb i Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu*, 9.

S obzirom da je ta tema nekoliko puta spomenuta u zborniku, razmišljala sam o tome da njihovoj kritici pristupim pozivajući se na sad već kanonske autore (npr. Jenkins, Carr, Munslow) koji su se bavili definiranjem povijesnih činjenica, ulogom povjesničarske interpretacije, postojanju jedne povijesne istine i sl., ali sam zaključila kako time i ja bježim u neku vrstu sigurnosti koje takve akademske rasprave pružaju i time zapravo prihvaćam diskurzivni okvir koji su autori nastojali nametnuti, a koji upravo drugačiji pristup razdoblju devedesetih pokušava svesti na pitanje naklonjenosti postmoderni.

¹⁴⁹ Ibid., 12, 23.

¹⁵⁰ Ibid., 20, 29, 35, 38, 42.

istine nema, ali ako se nastoje prešutjeti, recimo, kršenja ljudskih prava, zapljena imovine, uloga Hrvatske u ratu u BiH, antiratni napori i dr. ili se nastoje prikazati kao „nužna zla“ u borbi za samostalnost, teško je takvu kritiku uzeti kao validnu. Alternativno, prisutno je korištenje tzv. „whataboutism“ argumenta¹⁵¹ kao retoričkog sredstva kojim se nastoji prebaciti fokus s jedne, iz pozicije govornika, manje problematične teme na onu koja ukazuje na problematičnost ponašanja druge strane. Drugim riječima, njome se označava situacija u kojoj se na kritiku vlastitih postupaka odgovara protuoptužbom ili protupitanjem s ciljem diskreditacije.

Radi se o pokušaju da se dominantna, državna interpretacija predstavi kao apsolutna istina kojom se dokida bilo koji oblik historijskog dijaloga, a zapravo je riječ o mitologemu o ratu koji ne dopušta odmak od emocijama nabijenog prezentiranja ratnih događanja i izloženost različitim (kontra)narativima.¹⁵² Ovdje je prikladno citirati dio kolumne Branimira Jankovića – „jedna je istina o onome što se dogodilo, no postoje različita sjećanja na to što se dogodilo. Nitko nema pravo samo na svoju istinu, ali ima pravo na svoje sjećanje. Stoga ravnopravno i uključivo sjećanje ne znači izjednačavanje odgovornosti i krivice ili pak proglašavanje svih politika i ideologija jednakima.“¹⁵³

Valja istaknuti i kako publikacija obiluje vrlo semantički obilježenim historiografskim kategorijama na koje je upozorio i Petrunaro – učestalo se koriste termini četnici, velikosrpska agresija i/ili hegemonija, okupator (jd.) itd., koji nisu kontekstualizirani i pojašnjeni, „slijedeći tako običaj uvriježen u javnom diskursu bivših jugoslavenskih republika“.¹⁵⁴

Nadalje, Robert Skenderović navodi kako su ideje Roberta Stradlinga, zagovaratelja već spomenute multiperspektivnosti u nastavi povijesti načelno poželjne, ali postavlja pitanje kako ih je moguće implementirati u nastavu povijesti u Hrvatskoj. Iako na to pitanje ne daje direktan odgovor, odmah nakon postavljanja povezuje uvođenje multiperspektivnosti sa zahtjevima Europske unije prema Hrvatskoj oko zaštite manjinskih – prije svega, srpskih – prava. No, ne staje tu, već u idućem odlomku taj zahtjev predstavlja kao „politički i ideološki čimbenik“ koji dolazi

¹⁵¹ Nalik *tu quoque* (lat.) strategiji kojom se nastoji diskreditirati sugovornik napadajući ga za licemjerje. Josip Čapin, „Whataboutism – omiljeno oruđe političara,“ *autograf.hr* <https://www.autograf.hr/whataboutism-omiljeno-orude-politicara/> (4.7.2023).

¹⁵³ Branimir Janković, „Kojim putem do budućnosti u ratom podijeljenim društvima? Pomirenjem, suočavanjem s prošlošću ili ravnopravnim sjećanjem?“ *historiografija.hr* <https://historiografija.hr/?p=31756> (1.7.2023).

¹⁵⁴ Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.*, 172.

iz „odnosa centra Europe prema periferiji“, a u kojem je Hrvatska periferija kojoj „centar određuje naše mjesto i naš položaj“. ¹⁵⁵ Očekivano, tomu slijedi kritika, od strane „velikih sila“ nametnutog, smještanja Hrvatske u zapadni Balkan čime joj se negira „mediteranska i srednjoeuropska baština“. ¹⁵⁶ Osim što je tu vrlo jasno vidljiva uvriježena strategija distanciranja od Balkana i ukazivanje na *mitteleuropski* karakter Hrvatske ¹⁵⁷, Skenderovićevi argumenti upućuju na to kako je uvođenje multiperspektivnosti koje bi ponudilo drugačiju perspektivu od one „monokulturalne, etnocentrične, ekskluzivne“ ¹⁵⁸ zapravo nametanje politike europskog centra, a ne nešto čemu bi trebalo težiti zbog njegove inherentne vrijednosti za obrazovanje mladih ljudi.

U nastavku na raspravu o multiperspektivnosti, Skenderović se poslužio zgodnim manevrom kojim je nastojao pozicionirati sebe i druga dva autora publikacije smjestiti u neku vrstu zlatne, umjerene sredine naspram „entocentričkih i nacionalističkih ekstrema“ s jedne strane i „boraca za pravo multiperspektivnosti u nastavi“, tj. autora dodatka, koji na kraju zapadaju u „relativizaciju povijesne istine“. To iznova ukazuje na to kako se nacionalistička ideologija nastoji prikriti iza prokazivanja nekih drugih, ekstremnijih primjera, čime se otvara pozicija koju *zdravorazumski* treba okarakterizirati kao neutralnu i poželjnu, odnosno kritike koje dolaze od nje. ¹⁵⁹

Jedna od zamjerki autora publikacije *Multiperspektivnost ili relativiziranje* jest izbjegavanje termina *Domovinski rat* u dodatku, posebno ističući kako je to naziv koji je uveo Hrvatski sabor Deklaracijom o Domovinskom ratu. Problematičnost takvog naziva je već objašnjena u prethodnom poglavlju te je on, vrijedi podsjetiti, populariziran u medijskom i političkom prostoru bez pretjeranog promišljanja o njegovoj prikladnosti. Upravo bi udžbenici trebali biti katalizator rasprave o tome, potičući tako kritičko promišljanje. ¹⁶⁰ Štoviše, navodi se kako ne treba

¹⁵⁵ Skenderović, Jareb i Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu*, 11.

¹⁵⁶ Ibid., 12.

¹⁵⁷ Doduše, korisno je upozoriti i na pomalo paradoksalno isticanje spomenutog srednjoeuropskog karaktera kao poželjne odrednice, ali i istovremenu prisutnost kritike „centra“, „velikih, nekad imperijalnih sila“ zbog toga što periferiju doživljavaju kao prostor kojim mogu upravljati po vlastitom nahođenju. Dakle, prvo, rubne europske prostore moguće je zajednički okarakterizirati kao žrtve razvijenijih europskih država – ako u to spada Balkan, je li onda Hrvatska ipak njegov dio?; a drugo, taj se centar istovremeno prikazuje negativno zbog svoje politike prema Hrvatskoj i drugim „malim državama“, ali mu se svejedno teži priključiti. Ibid., 12.

¹⁵⁸ Robert Stradling, *Multiperspektivnost u nastavi povijesti* (Zagreb: Srednja Europa, 2005).

¹⁵⁹ Ibid, 12, 30, 107.

¹⁶⁰ Doduše, u dodatku se samo navodi kako se u Hrvatskoj ustalio naziv *Domovinski rat*, ali se to kasnije ne problematizira što je, smatram, propuštena prilika, odnosno neiskorištena je mogućnost da se ukaže na njegovu pozadinu i što predstavlja, a onda i na to zašto ga autori ne preferiraju koristiti. Više u Dubljević, ur. *Jedna povijest, više historija*, 20.

ograničavati slobodu autora dodatka „da u akademskim ili novinarskim krugovima vode polemike oko toga imena“, ali se onda postavlja pitanje zašto te „polemike“ ne mogu biti prezentirane učenicima?¹⁶¹

Na tragu prethodnog odlomka, Mario Jareb se u publikaciji referira na pitanje korištenja Deklaracije o Domovinskom ratu kao povijesnog izvora. Naime, u recenzijama iz 2015. se on i drugi recenzent i autor publikacije, Mato Artuković, referiraju na Deklaraciju („prikaz Domovinskog rat u ovoj knjizi u potpunosti je suprotnosti s „Deklaracijom o Domovinskom ratu“ Zastupničkog doma Hrvatskog državnog sabora“¹⁶²) što onda Magdalena Najbar-Agičić kritizira u prilogu u sklopu objavljenog dodatka, koristeći se već u ovom radu predstavljenim argumentom – deklaracija „nekoga političkog tijela za povjesničara predstavlja izvor za proučavanje političkoga trenutka u kojem je donesena, ali ne i za razdoblja na koje se odnosi“. Jarebov odgovor na to staje pri izjavi da Deklaracija može biti povijesni izvor, što nije problematično, ali onda treba jasno ukazati na okolnosti njezinog nastanka, a ne ju ahistorizirati.¹⁶³ Malo drugačije rečeno, njezino korištenje kao kriterij u nastavi povijesti (što će se i kasnije događati, ali o tome više na kraju poglavlja) pokazuje kako mitologem o ratu (koji je upravo kodificiran u njoj) diktira kako bi se trebala poučavati povijest, ali se zanemaruje da je njezin sadržaj rezultat političkog sukobljavanja u Saboru.

Naposljetku, vrijedi se kratko osvrnuti i na dizajn korica publikacije. Na unutarnjim stranama je popis muškaraca poginulih u ratu, a u pozadini je ilustracija zapaljene svijeće. Na naslovnici su prikazi ratnih stradanja i njihovih posljedica, poput križeva s vukovarskog groblja, ekshumacije tijela iz masovnih grobnica i razrušenog pročelja zgrade. Osim toga, naslovnicom dominira lik koji gestikulira šutnju i u ruci drži *Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest*. Time se nastoji postići nekoliko stvari. Ono najočitije jest kako taj odabir fotografija vrlo jasno upućuje na to kako rat i ratna stradanja u Hrvatskoj imaju vrlo jasno središnje mjesto u najnovijoj povijesti čime se iznova potvrđuje Petrunjarova teza (ali i drugih autora spomenutih u ovom radu koji se nisu toliko bavili obrazovanjem) o poziciji koju Domovinski rat ima u nastavi povijesti. Ponovno, takav *modus operandi* ne pruža prostor za one događaje koji ili nisu bili vezani za rat ili jesu, ali na način koji

¹⁶¹ Skenderović, Jareb i Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu*, 13.

¹⁶² *Ibid.*, 110.

¹⁶³ *Ibid.*, 31.

ne stavlja u fokus isključivo ratna stradanja. Treba naglasiti da ova kritika ne znači da se ona trebaju zanemariti ili staviti po strani (naposljetku, prikazi stradanja su prisutni i u dodatku), već da se, kad se koriste isključivo fotografije koje prikazuju posljedice ili tijek sukoba u devedesetima, stvara svojevrsno ozračje u kojem je prirodno razmišljati o neizbježnosti rata i homogenoj podršci koja mu se treba iskazivati. Jednostavnije rečeno, u tom je kontekstu nepoželjno na naslovnicu staviti, primjerice, antiratne prosvjede u Beogradu, zajedničke napore volontera u Pakracu za obnovu i izgradnju mira MIRamiDA iz kojih je izrastao Centar za mirovne studije ili bilo koje druge aspekte društva u „dugim“ devedesetima s obzirom da je dodatak trebao obrađivati razdoblje od 1989. do 1997. godine.¹⁶⁴ Osim toga, odabrane fotografije koje prikazuju patnju i posljedice nasilja imaju za cilj šokirati gledatelja i izazvati burne emocije ne uzimajući pritom u obzir slojevitost rata. Štoviše, one imaju jasnu svrhu te u određenoj mjeri služe za postavljanje okvira prihvatljive interpretacije, no zapravo kod njih izostaje potencijal za dublje razumijevanje i kontekstualizaciju.¹⁶⁵ Naposljetku, simbol šutnje na naslovnici je najotvoreniji za interpretaciju., Meni se nameću dva potencijalno nadopunjujuća tumačenja. S jedne strane i s obzirom na učestalu kritiku da su autori dodatka selektivni i da relativiziraju ili nastoje prikriti „istinu“ o ratu, čini se kako šutnja upravo predstavlja to – Jakovina, Najbar-Agičić i Koren prešućuju istinu o onome što se dogodilo. S druge strane, s obzirom na to da je poznata sintagma „hrvatska šutnja“ spomenuta već na početnim stranicama zbornika („Iz toga je vidljivo da „centru“ hrvatske povijesne veze i interesi nisu bitni i zato mogu biti žrtvovani, a iz Hrvatske se ionako može čuti samo poznata „hrvatska šutnja““)¹⁶⁶, a koja je inače referenca na razdoblje od sloma Hrvatskog proljeća do kasnih 1980-ih s prevladavajućim značenjem koje te godine opisuje kroz potiskivanje hrvatskog nacionalnog identiteta zbog opresivne vladajuće politike. U ovom kontekstu, to bi značilo da se dodatkom (i njemu sličnim aktivnostima) nastoji postići slično, odnosno da način na koji su autori pristupili devedesetima ide na štetu hrvatskog identiteta. Što se tiče popisa poginulih, riječ je o isključivo o hrvatskim žrtvama, odnosno muškarcima poginulima na *hrvatskoj* strani čime se

¹⁶⁴ „Goran Božičević: Izgradnja mira kao izgradnja društva i države u kojoj želimo živjeti,“ *cms.hr* <https://www.cms.hr/hr/mirovni-studiji/goran-bozicevic-izgradnja-mira-kao-izgradnja-drustva-i-drzave-u-kojoj-zelimo-zivjeti> (14.5.2023).

¹⁶⁵ Za detaljniju raspravu o ulozi ratne fotografije, njezinog korištenja i etičnosti vidjeti u: Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others* (s.l. Farrar, Straus and Giroux, 2003).

¹⁶⁶ Skenderović, Jareb i Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu*, 11-12.

potpuno ignoriraju *tude* žrtve.¹⁶⁷ Nadalje, na popisu su samo muškarci čime se potvrđuje rodno obojen karakter rata, ali implicitno, i fokus na većinskom komemoriranju vojnika, dobrovoljaca i drugih koji su poginuli na bojištu s obzirom da među tim brojkama dominiraju muškarci.

Na kraju ove analize smatram važnim napomenuti kako je ova „udžbenička polemika“, ali i njoj slične, korisna jer obogaćuje akademski i javni prostor te omogućuje kritičko promišljanje o načinu na koji se povijest, posebice najnovija koja je vrlo emocionalno zasićena, obrađuje i prezentira. U polemici su bili prisutni različiti *ad hominem* argumenti kojih se nisam doticala jer smatram da ne doprinose istraživanju mitologema o ratu, iako definitivno ukazuju na to koliki je potencijal ove teme za sučeljavanja koja ponekad izlaze van okvira klasičnog znanstvenog neslaganja. Čini se kako je tu na djelu standardno nacionalističko oblikovanje „mi“ grupe koje uzrokuje osjećaj ugroženosti i potrebu za obranu svoje pozicije jer se u tom slučaju više ne radi samo o obrani vlastitog znanstvenog, odnosno recenzentskog identiteta, već onog kolektivnog, hrvatskog. Naposljetku, čini mi se potrebnim istaknuti kako je u nekim trenucima doista teško bilo *kritički analizirati diskurs* publikacije – mnogi su argumenti prisutni u njemu logički koherentni i potrebno je baratati određenom količinom znanja i znati im adekvatno pristupiti, što je zahtjevan zadatak ponajviše zbog toga što oni odražavaju upravo onu interpretaciju za koju se u zadnjih 20-ak godina ulaže ogromna količina napora da bi se prikazala kao *zdravorazumska*.

Iako se analizirana udžbenička polemika odvila prije više od petnaest godina, nastava povijesti sporadično dolazi u središte političke, akademske i šire javnosti, uglavnom zbog nezadovoljstva time kako se pristupa obradi razdoblja kraha Jugoslavije, ratova i poslijeratne izgradnje neovisnih država. Primjerice, iste godine kad je izašao *Dodatak*, 18 akademika i 10 povjesničara je u Hrvatskom slovu objavilo pismo pod naslovom „Povucite sporne udžbenike i spriječite daljnje krivotvorenje“, a koje je onda objavljeno u znanstvenom časopisu *Povijest u nastavi* kao „povijesni izvor, za neke buduće analize o tomu kako se na problematiku nastave povijesti gledalo u slobodnoj, nezavisnoj i demokratskoj Hrvatskoj“.¹⁶⁸ Reakciju su izazvala dva od mogućih pet

¹⁶⁷ Iako nepovezano s obrazovanjem, vrijedi spomenuti istraživanje koje je proveo Vjeran Pavlaković, a koje pokazuje kako je daleko najveći broj spomenika koji služe memorijalizaciji rata posvećeno Hrvatima (94.46%), dok njih samo 3.47% uključuje dvije ili više etničkih grupa (tek je 1.24% posvećeno Srbima). To jasno sugerira koga treba pamtit, odnosno za koje žrtve treba stvoriti prostor u kolektivnoj memoriji. U: Vjeran Pavlaković, *Krajobrazi sjećanja na Domovinski rat* (Zagreb: Inicijativa mladih za ljudska prava, 2022), 14.

¹⁶⁸ Uredništvo, „Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti u suvremenoj Hrvatskoj,“ *Povijest u nastavi* V/9 (2007), 5.

odobrenih udžbenika povijesti za osmi razred, autora Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića (Školska knjiga) te Snježane Koren (PROFIL). Vrlo sažeto, autori pisma su istupili, među ostalim, jer su smatrali da su dijelovi oba udžbenika koji se dotiču oslobodilačkih akcija tijekom rata napisani „krajnje neobjektivno i jednostrano“¹⁶⁹, odnosno radi se o gotovo istovjetnoj kritici prisutnoj u publikaciji *Multiperspektivnost ili relativiziranje*, a koja se temelji na tome da se nedovoljno spominju hrvatske žrtve i da je prisutna selektivna obrada događanja, tj. da se previše prostora daje „srpskoj strani“ nauštrb stradanja – i postignuća – Hrvata. Osim toga, postavljeno je i retoričko pitanje „treba li ovdje spomenuti i Deklaraciju Sabora o Domovinskom ratu i Oluji i Bljesku?“ implicirajući kako se njezin sadržaj očito ne poštuje u navedenim udžbenicima.¹⁷⁰ Naposljetku, pismo završava rečenicom koju vrijedi citirati u cijelosti jer se sjajno nadovezuje na uvodni dio poglavlja u kojem pišem o zastarjelosti i/ili problematičnosti slijeđenja nacionalističke paradigme u nastavi povijesti: „Naglašavamo da za udžbenike povijesti treba osim znanstvenih i pedagoških standarda uvažiti i nacionalne i državne kriterije!“¹⁷¹ Ipak, vrijedi spomenuti i reakciju na spomenuto pismo pod nazivom „Otvoreno o *Otvorenom pismu* grupe povjesničara i znanstvenika“ koje je potpisalo 14 povjesničara, a kojim se nastoji ukazati na opasnost od „zlouporebe povijesne znanosti i nastave povijesti u dnevopolitičke svrhe“ kakva je prisutna u istupima poput *Otvorenog pisma*.¹⁷²

Drugi, nešto recentniji primjer, još direktnije ponovno povezuje prethodno poglavlje o Deklaraciji s poučavanjem povijesti. Riječ je o zastupničkom pitanju Mire Bulja, saborskog zastupnika MOST-a, upućenom Andreju Plenkoviću, predsjedniku Vlade RH, postavljenom u siječnju 2018. godine, a kojeg zanima hoće li Deklaracija o Domovinskom ratu biti temelj za poučavanje istoimenog razdoblja te, posljedično, hoće li se Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta Povijest dopuniti tako da bude jasno da je Deklaracija nit vodilja.¹⁷³ Opet, vrijedi citirati njegovo objašnjenje: „S obzirom na prisutne tendencije iskrivljavanja karaktera i uzroka Domovinskoga rata te relativizacije pojava tijekom Domovinskog rata, smatram da bi se trebalo na što čvršći način osigurati da se u nastavu povijesti rukovodi istinom o Domovinskom ratu, iskazanom u

¹⁶⁹ Ibid., 6.

¹⁷⁰ Ibid., 8.

¹⁷¹ Ibid., 10.

¹⁷² Ibid., 11.

¹⁷³ „Zastupničko pitanje Mire Bulja, u vezi s Nacionalnim kurikulumom nastavnog predmeta Povijest“ [vlada.gov.hr https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2018/02%20velja%C4%8Da/81%20sjednica%20VRH//81%20-%2017.4.pdf](https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2018/02%20velja%C4%8Da/81%20sjednica%20VRH//81%20-%2017.4.pdf) (16.5.2023).

spomenutoj saborskoj Deklaraciji“. Prisutan je gotovo isti rječnik korišten više od desetljeća ranije, ponovno potvrđujući tezu kako je mitologem, čije postojanje nastojim dokazati ovakvim primjerima, vrlo postojan, ali i, očito, znatno ograničenog kreativnog dosega njegovog repertoara.

Neizbježan je politički utjecaj na obrazovanje – pa tako i na nastavu povijesti. Ne treba bježati od činjenice da je nemoguće nastavu potpuno deideologizirati, niti je to potrebno, posebice ako prihvaćamo suvremeniju definiciju ideologije koja se odmiče od one striktno negativne marksističke.¹⁷⁴ Ideologija nosi određeni sustav vrijednosti – koje se onda, u ovom slučaju, nastoje prenijeti preko nastave povijesti (ili bilo kojeg drugog školskog predmeta). Prema tome, niti *Jedna povijest, više historija* niti *Multiperspektivnost ili relativiziranje* ne trebaju, mišljenja sam, bježati od vlastite vrijednosne pozicije, ali preostaje pitanje koja je njihova krajnja svrha, odnosno koje su posljedice obrazovanja kakvo nude jedni, odnosno drugi. Dakle, preostaje se zapitati želimo li izgradnju društva – a čije se vrijednosti uvelike pak temelje na obrazovanju kao sastavnom dijelu tog procesa – koje je tolerantno i koje se želi suočiti sa svojom prošlošću te raditi na pomirenju ili se želi nastaviti njegovati ono koje perpetuira nacionalističku interpretaciju prošlosti i omogućava ostanak u poziciji žrtve? Također, pitanje je kome potonje koristi? Naposljetku, jedan od ciljeva nastave povijesti u 21. stoljeću prema preporuci Vijeća Europe glasi: „biti odlučujući čimbenik u pomirenju, priznavanju, razumijevanju i uzajamnom povjerenju među narodima.“¹⁷⁵ Kao što sam već navela, smatram da je to nemoguće ostvariti pristupom koji zagovaraju kritičari *Dodatka*. Naravno, prethodne rečenice jasno upućuju na postojanost normativne pozicije iz koje polazim, odnosno pozicije u kojoj odlazim korak dalje od striktnog razlaganja strukture mitologema o ratu¹⁷⁶, ali smatram kako je to, posebice kad je riječ o obrazovanju, neminovno. Drugim riječima, bilo je moguće (kritički) analizirati publikaciju *Multiperspektivnost ili relativiziranje* osvrćući se na metodologiju udžbenika, na što sam se kratko i osvrnula objašnjavajući multiperspektivnost, ali, kao što sam također navela u jednoj fusnoti, to nije primarni fokus ovog poglavlja. Znatno je važniji sadržaj (koji u određenoj mjeri nije ni moguće odvojiti od metode poučavanja), odnosno korištene teme i argumenti koje su sastavni dio mitologema i inherentno onemogućavaju

¹⁷⁴ Andrew Heywood, *Political Ideologies. An Introduction* (s.l. Bloomsbury Publishing, 2021).

¹⁷⁵ Vijeće Europe, „Dodatak Preporuci Vijeća Europe R (2001) 15 o nastavi povijesti u 21. stoljeću,“ *Povijest u nastavi* I/1 (2003).

¹⁷⁶ Iako, vrijedi podsjetiti, ni sama metoda kritičke analize diskursa ne bježi od svoje društvene angažiranosti, a samim time i pristranosti koja je rezultat početne pozicije iz koje analitičar polazi. Više u Teun A. van Dijk, *Ideologija. Multidisciplinarni pristup* (Zagreb: Golden marketing, 1993).

konstruktivno suočavanje s prošlošću ili ostvarivanje ciljeva tranzicijske pravde. Čini mi se nužnim postaviti mitologem u taj kontekst, odnosno uspostaviti svojevrsnu uzročno-posljedičnu vezu između narativa o ratu i (kasnijeg) uređenja društva i društvenih odnosa, a to onda otvara prostor za ukazivanje na nedostatke koje jednoperspektivno i monoetničko obrazovanje donosi što neizbježno vodi k opredjeljivanju za kritiku ili podržavanje istog, a to podrazumijeva određeni vrijednosni sud. Naposljetku, kako je to sročila povjesničarka Dubravka Stojanović – pravi mir u regiji bit će ostvaren tek kad svi [učenici država nastalih raspadom Jugoslavije, op. a.] budu učili iz istih udžbenika povijesti.¹⁷⁷

¹⁷⁷ „Podcast 137: Boris Dežulović,“ *Agelast Podcast* https://www.youtube.com/watch?v=1DFrdwKCGY8&list=PLUyPm-VN_jNx5p_Uay1fFROyKgNMuENW1&index=57 (22.6.2023).

Tu vrijedi spomenuti „*Joint History Project*“ na kojem je sudjelovalo stotine povjesničara i nastavnika povijesti između 1998. i 2016. godine u organizaciji Centra za demokraciju i pomirenje Jugoistočne Europe (prestao je s radom zbog nedostatka financijskih sredstava 2019. godine) koji je, kako i ime upućuje, bio usmjeren na izradu zajedničkih udžbenika povijesti koji obuhvaćaju razdoblje od Osmanskog carstva do 2008. godine, a s ciljem „otvaranja kulture dijaloga“, izlaska iz „jednodimenzionalnog obrazovnog sistema u regionu Jugoistične Evrope“ i pokazivanja kako je svakoj povijesti moguće pristupiti iz različitih perspektiva što u konačnici potiče kritičko razmišljanje i razumijevanje kako bi povijesna znanost trebala funkcionirati. Izrađeno je šest knjiga namijenjenih učenicima u Albaniji, BiH, Bugarskoj, Crnoj Gori, Grčkoj, Hrvatskoj, Cipru, Kosovu, Rumunjskoj, Sjevernoj Makedoniji, Sloveniji, Srbiji i Turskoj, a za kontekst ovog rada je valja istaknuti čitanku *Ratovi, podjele, integracije 1990.-2008.* objavljenu 2016. godine. Više na: Zajedničke knjige istorije,“ *jointhistory.net* <https://www.jointhistory.net/index-mon.html> (27.5.2023).

Važno je naglasiti kako se tu ne radi o pokušaju usuglašavanja oko „jedne povijesti“ koja će se nuditi učenicima jer je nemoguće očekivati postizanje jedinstvene interpretacije bilo kojeg povijesnog razdoblja, već se radi o „pluralnom čitanju“, odnosno prezentiranju različitih pogleda na prošlost „Zašto zajednička povijest jugoistočne Europe nije moguća,“ *tportal.hr* <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/zasto-zajednicka-povijest-jugoistocne-europe-nije-moguca-20111126> (27.5.2023).

5. HRVATSKI BRANITELJI

Non sibi sed patriae nekadašnji je moto Ratne mornarice SAD-a koji u prijevodu glasi „ne za sebe nego za domovinu“ te vjerno opisuje način na koji mnogi ratni veterani u Hrvatskoj percipiraju vlastitu ulogu i djelovanje tijekom rata – što je razumljivo – ali i u godinama, odnosno desetljećima nakon što je rat završen. Isti se moto može povezati i s time kako su mnogi društveni akteri, a ponajviše HDZ, u istom periodu nastojali poticati i štiti od kritika takvo shvaćanje veteranske populacije. Stoga, svrha je ovog poglavlja u glavnim crtama prezentirati njihovo djelovanje i glavne poruke koje su nastojali komunicirati te ponuditi analizu istih imajući na umu postojanje mitologema o ratu opisanog u prethodnim poglavljima.

Kao što je slučaj bio i s terminom Domovinski rat, već i sam naziv pod kojim je veteranska populacija u Hrvatskoj prepoznatljiva – *branitelji* – upućuje na njegovu emotivnu obojenost, odnosno zasićenost značenjem. Iz svakodnevnice je upotrebe još za vrijeme rata taj termin prešao u dio službenog vokabulara pa je tako već u prvom zakonu kojim se uređuju prava (bivših) sudionika rata i njihovih obitelji donesenom 1994. godine korišten naziv *hrvatski branitelj*.¹⁷⁸ Osim toga, i središnje državno tijelo koje se bavi veteranskim pitanjima zove se Ministarstvo hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata.¹⁷⁹ Dakle, zašto branitelji? Tijekom rata je korištenje tog termina upućivalo na njihovu zadaću obrane hrvatske nacije, a onda vrlo brzo i novostvorene Republike Hrvatske. Štoviše, to spada u šire diskurzivno uokvirivanje rata – obrana implicira postojanje neke ugroze, odnosno napadača ili *agresora*, a to se onda koristi kako bi se istaknula borba za opstanak

¹⁷⁸ Riječ je o Zakonu o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji koji je od 1994. godine nekoliko puta mijenjan i/ili nadopunjavao (1996., 2001., 2004., 2009., 2014., 2017., 2021.), a prema zadnjoj zakonskoj definiciji „hrvatski branitelj iz Domovinskog rata je osoba koja je organizirano sudjelovala u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti odnosno suvereniteta Republike Hrvatske ... podrazumijeva se oružani otpor agresoru i djelovanje u izravnoj svezi s tim otporom (odlazak u postrojbu, na borbeni položaj i povratak te obuka i priprema za odlazak na bojište) u vremenu od 5. kolovoza 1990. do 30. lipnja 1996.“ Više u Zakon o hrvatskim braniteljima. U trenutku pisanja ovog poglavlja na saborskoj je sjednici 14. srpnja 2023. provedeno prvo čitanje i donesen je jednoglasni zaključak o prihvaćanju novog Prijedloga zakona o izmjenama i dopunama zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji koji bi trebao donijeti veća materijalna i radna prava te poboljšati skrb za veterane starije dobi, ali se sadržajno ne mijenja definicija branitelja. „Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji“, *Sabor.hr* <https://www.sabor.hr/hr/prijedlog-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-zakona-o-hrvatskim-braniteljima-iz-domovinskog-rata-i-0> (17.7.2023); Zoran Korda, „Zavirili smo u novi Zakon o hrvatskim braniteljima, evo što će sve dobiti“, *tportal.hr* [https://www.tportal.hr/biznis/clanak/zavirili-smo-u-novi-zakon-o-hrvatskim-braniteljima-evo-sto-ce-sve-dobiti-foto-20230522](https://www.tportal.hr/biznis/clanak/zavirili-smo-u-novi-zakon-o-hrvatskim-braniteljima-evo-sto-ce-sve-dobiti) (17.7.2023).

¹⁷⁹ Pod tim je nazivom osnovano 1997. godine, a 2003. je njegova nadležnost prebačena na Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti da bi od 2011. ponovno počelo djelovati pod prijašnjim nazivom. Info: Ministarstvo hrvatskih branitelja

i preživljavanje što, naposljetku, vrlo učinkovito budi emocije u onima koji su takvoj interpretaciji izloženi.¹⁸⁰ No, kao što je vidljivo iz poslijeratnih službenih naziva i medijskog izvještavanja, branitelji su se zadržali unatoč tome što je rat formalno završio. Stoga se postavlja pitanje koga ili od čega oni brane ako sukoba više nema? Odgovor na to pitanje moguće je pronaći u povremenim istupima političara ili pripadnika same veteranske populacije kojima ističu kako rat zapravo nije gotov, odnosno kako se nastavio voditi drugim sredstvima i u drugim uvjetima.¹⁸¹ Neki autori to objašnjavaju time što sami branitelji permanentno odabiru ostati u stanju rata jer najbolje funkcioniraju kao aktivni vojnici¹⁸², što ukazuje na neuspješnost njihove civilne reintegracije, ali o tome će riječi biti u narednim odlomcima. S tom je tezom o permanentnosti ugroze korisno povezati i jedan drugi termin, nešto više korišten u godinama nakon rata, a riječ je o veteranima kao *ratnicima* što upućuje i na to kako se, bez obzira na to kako ih se naziva, uglavnom misli na bivše sudionike rata, a ne isključivo na bivše pripadnike oružanih snaga. Drugim riječima, tu je prisutna „česta (samo)identifikacija veterana kao ratnika prije nego isluženih vojnika“, što proizlazi iz doživljaja „iznimnosti rata i njegove neusporedivosti s bilo čime u „civilnoj“ sferi“.¹⁸³ Naposljetku, smatram kako je, baš kao i s Domovinskim ratom, popularnost termina i njegova upotreba među „običnim“ građanima ipak uvelike posljedica navike, odnosno nepreispitivanja njegovog značenja što iznova ukazuje na suptilnost, a u određenoj mjeri i banalnost koje odlikuju mitologem.

Branitelja je prema podacima iz 2021. godine u Hrvatskoj bilo 513 140 te tako čine oko 13% ukupne populacije, što predstavlja povećanje u odnosu na prethodna razdoblja, posebice nakon novog Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji iz 2017.

¹⁸⁰ Ivor Sokolić, *International Courts and Mass Atrocity: Narratives of War and Justice in Croatia* (s.l. Palgrave Macmillan, 2019), 59.

¹⁸¹ Tu je svakako najpoznatija izjava Vladimira Šeksa povodom proslave Dana državnosti 2011. godine koju vrijedi citirati u cijelosti: „Nijedan narod u povijesti nije tako skupo platio svoju slobodu kao što je hrvatski narod. Danas je Hrvatska slobodna, neovisna i demokratska zemlja, no još nije ostvarila sve svoje ciljeve. Domovinski rat u kojem je hrvatski narod izborio svoju slobodu bio je trostruki rat za Hrvatsku – rat sa srpskim agresorom, s međunarodnim osporavateljima hrvatske neovisnosti i s domaćim revizionistima i krivotvoriteljima hrvatskog puta u državnost, neovisnost i pobjedu u nametnom, pravednom, obrambenom i osloboditeljskom Donovinskom ratu. Prvi se vodio oružjem, drugi diplomacijom, treći promidžbom. Prva dva hrvatski je narod dobio, **treći još traje**. Na nama je da i njega dovršimo isto onako kako smo završili prva dva – pobjedom.“ U: Tea Romić, „Šeks: nakon rata oružjem, Hrvatska vodi rat promidžbom,“ *večernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/seks-nakon-rata-oruzjem-hrvatska-vodi-rat-promidzbom-333822> (21.7.2023).

¹⁸² Sven Milekić, „A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?“ *Politička misao: časopis za politologiju* 59/4 (2022), 220.

¹⁸³ Nada Begić, Mirjana Sanader i Ozren Žunec, „Ratni veterani u starom Rimu i u današnjoj Hrvatskoj,“ *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* X/20 (2007), 19.

godine koji je donio nešto veći opseg prava za korisnike, kao i nakon pandemije korona virusa.¹⁸⁴ Iz navedenog je jasno kako, ako se tom broju pridodaju i članovi njihovih obitelji koji su također obuhvaćeni Zakonom, „veteranska populacija postaje potencijalno najbrojnija interesna skupina u kompeticiji za društveni status, materijalne beneficije i različite socijalne usluge.“¹⁸⁵ Imajući to na umu, nije neobično kako dosadašnjom literaturom koja se bavila braniteljima prevladava upravo takav pristup, uglavnom ih proučavajući kroz prizmu dodijeljenih im prava i povlastica, što, imajući na umu da su ista rezultat političkih aktivnosti, upućuje na interesantan odnos (vladajućih) političkih aktera i branitelja. Preciznije rečeno, riječ je o specifičnoj poveznici HDZ-a kao stranke koja dominira hrvatskom politikom od samostalnosti (izuzimajući razdoblja 2000.-2003. i 2011.-2015. kad su na vlasti bile lijeve koalicije predvođene SDP-om) i koja je, posebice u devedesetima, imala svojevrsni monopol nad temama vezanima za rat, neovisnost i poslijeratnu tranziciju, te branitelja kao skupine koja svoju simboličku ulogu temelji upravo na sudjelovanju u ratu u kojem je stvorena neovisna Hrvatska.¹⁸⁶ U posebno zaoštrenoj varijanti, taj se odnos predstavlja kao klijentistički – u zamjenu za političku podršku HDZ-u, branitelji su obilato financirani iz državnog proračuna i osiguravan im je širok dijapazon različitih povlastica. Ta se *simbioza* predstavlja kroz njihovu – zajedničku – ulogu u stvaranju i obrani temelja države.¹⁸⁷ Daniela Širinić i Danijela Dolenc branitelje u svojoj analizi zbog toga nazivaju „pivotalnim političkim akterima“ koji se

¹⁸⁴ „Rezultat toga novoga zakona je da je Hrvatska od 2017. godine, dakle tijekom protekle četiri godine, dobila više od sedam tisuća novih branitelja. Samo je u vrijeme pandemije korona virusa, dakle od ožujka 2020. godine pa do kraja studenog 2021. godine, Hrvatska je dobila 3.324 novih branitelja Domovinskog rata ili nešto više od 5 novih branitelja dnevno.“

U: Branimir Bradarić, „Spisak hrvatskih branitelja sve veći,“ *balkans.aljazeera.net* <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/12/19/u-cetiri-godine-status-hrvatskog-branitelja-ostvarilo-vise-od-7-200-osoba> (21.7.2023).

Jedinstveni registar branitelja iz Domovinskog rata osnovan je 2005. godine s ciljem da se braniteljima, odnosno njihovim obiteljima mogu podijeliti dionice, tj. udjeli u vlasništvu Fonda hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihove obitelji. Na tom je popisu bilo 487 407 imena. Sedam godina kasnije, dok je na vlasti bila lijeva koalicija, a ministar hrvatskih branitelja Predrag Matić, javno je objavljen novi Registar hrvatskih branitelja s 505 tisuća imena. Nakon izmjena Zakona 2017. godine za vrijeme tadašnjeg – i aktualnog – ministra hrvatskih branitelja Tome Medveda, Registar je prestao biti javno dostupan.

U: Branimir Bradarić, „U registru 513.140 branitelja, od kojih 426.345 živih,“ *vecernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-registru-513-140-branitelja-od-kjih-426-345-zivih-1553933> (21.7.2023).

U: Marin Dragičević, „Najčasniji popis“ odlazi u povijest: Registar branitelja više nije javno dostupan,“ *dnevnik.hr* <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/najcasniji-popis-odlazi-u-povijest-registar-branitelja-vise-nije-javno-dostupan---500981.html> (21.7.2023).

¹⁸⁵ Dragan Bagić i Kruno Kardov, „Politička participacija i stranačke preferencije ratnih veterana u Hrvatskoj,“ *Croatian Political Science Review* 55/3 (2018), 83.

¹⁸⁶ Ibid., 82.

¹⁸⁷ Kasapović, *Hrvatska politika 1990.-2000.*, 22-23.

Paul Stubbs i Siniša Zrinščak, *Klijentelizam i socijalna politika* (Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, 2012), 15.

mobiliziraju kad treba ojačati legitimitet HDZ-a ili kad treba destabilizirati suparničku vlast, a to dokazuju podatkom da se najveći broj braniteljskih prosvjeda između 2000. i 2017. godine odvio dok su na vlasti bile koalicijske vlade predvođene SDP-om – čak 71 posto od ukupno zabilježenih 163.¹⁸⁸

Ipak, s obzirom na temu ovog rada, čini mi se najkorisnijim branitelje shvatiti kao mnemoničke aktere (eng. *mnemonic actors*), „političke sile koje su zainteresirane za specifičnu interpretaciju prošlosti“¹⁸⁹, a koji „često tretiraju povijest instrumentalistički kako bi kreirali viziju prošlosti za koju smatraju da će najviše pripomoći efektivnoj legitimaciji njihovih nastojanja da osvoje i zadrže moć“.¹⁹⁰ Još specifičnije, njih je moguće definirati kao mnemoničke *ratnike* koji vjeruju da postoji jedna povijesna istina koja treba biti temelj društvenog i političkog života, a da onda sukob u društvu uzrokuje podjela na njih, ratnike (čuvare istine) i ostale, odnosno one koji nastoje zamagliti istinu, ili još problematičnije, širiti laži.¹⁹¹ U ovom slučaju tu povijesnu istinu treba shvatiti kao onu interpretaciju rata sadržanu u Deklaraciji o Domovinskom ratu, odnosno kao jezgru mita koju onda treba *obraniti*. Time dolazim do središnje teze ovog poglavlja – branitelji doslovce predstavljaju utjelovljenje mita o ratu jer su svoje živote žrtvovali – ili su bili spremni žrtvovati – za stvaranje samostalne Hrvatske sudjelovanjem u ratu. Imajući to na umu, oni predstavljaju, čini mi se, najbolje utjelovljenje narativa o državnosti i narativa o ratu. Na to, kao i na postojanje visoke razine samosvijesti o vlastitoj ulozi u najnovijoj povijesti ukazuje rečenica iz jedne peticije koju je UHVDR iznijela 1996. godine: „Mi, hrvatski branitelji, obranili smo Hrvatsku i ostvarili san generacija hrvatskoga naroda.“¹⁹²

¹⁸⁸ Danijela Dolenc i Daniela Širinić, „Mobilising Against Change: Veteran Organisations as a Pivotal Political Actor,“ U *Ruling by Other Means: State Mobilised Movements*, ur. G. Ekiert, E. Perry i X. Yan (Boston: Cambridge University Press, 2020), 240, 254.

¹⁸⁹ Nije na odmet napomenuti kako je koncept mnemoničkih aktera moguće primijeniti i na ostala poglavlja u radu, odnosno na donositelje Deklaracije o Domovinskom ratu, kao i na autore zbornika, ali je u oba slučaja fokus na diskurzivnim rezultatima njihovog djelovanja pa tako saborske zastupnike ne određuje isključivo odnos prema ratu, kao ni autore zbornika, odnosno to nije okosnica njihovih identiteta, dok branitelje, prije svega, barem u javnom prostoru, definira njihova uloga u ratu i poslijeratnom društvu. Stoga se najprikladnije činilo mnemoničke aktere uvesti tek u ovom poglavlju. „Biti ratni veteran daje pojedincu i cijeloj skupini posebnu vrijednost te je ujedno temelj njihove samosvijesti i osjećaja ekskluziviteta u odnosu na ostale društvene skupine i članove društva.“ U: Ozren Žunec, „Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: aporije društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide,“ *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 9/2 (2006), 27.

¹⁹⁰ Michael Bernhard i Jan Kubik, *Twenty Years After Communism*, (s.l. Oxford University Press, 2014), 4.

¹⁹¹ *Ibid.*, 6.

¹⁹² Begić, Sanader i Žunec, „Ratni veterani u starom Rimu i u današnjoj Hrvatskoj,“ 20.

Prethodne rečenice objašnjavaju zašto je nakon rata razvijana „sveobuhvatna institucionalna arhitektura prava i povlastica za branitelje i njihove obitelji“. ¹⁹³ Štoviše, analiza rađena u ranim dvijetisućitima pokazala je kako Hrvatska ima jedan od najopsežnijih sustava zaštite veterana na svijetu. Istovremeno je i jedna od rijetkih država koje imaju posebno ministarstvo za veteranske poslove (uz Južnu Koreju i SAD). ¹⁹⁴ No, ista analiza je pokazala da se taj sustav zaštite gotovo isključivo bazira na pasivnoj kompenzaciji te mu nedostaju kvalitetni reintegracijski programi što dovodi do dvije važne posljedice – s jedne strane, branitelji tako postaju pasivna populacija koja ovisi o državi, a s druge strane i kao rezultat toga, s vremenom se javlja sve veći jaz između njih i „običnih“ građana koji ih vide kao konkurenciju koja troši previše državnog novca. ¹⁹⁵ Drugim riječima, to dovodi do situacije u kojoj se oni, zbog nekvalitetne reintegracije, osjećaju marginalizirano, ali su percipirani kao privilegirani. ¹⁹⁶ Naime, treba imati na umu kako uspješan povratak u društvo ne znači neograničene povlastice nego ostvarivanje aktivne participacije u njemu. ¹⁹⁷ Dakako, veteranska tranzicija je sama po sebi teška jer se radi o „prijelazu iz dvije potpuno različite sfere društva“, civilizacije i njezina raspada koju rat uzrokuje te zahtijeva posebnu pozornost zbog toga što postoji potreba da se kompenzira spremnost na žrtvovanje vlastitog života, a to je nešto što je teško procijeniti. ¹⁹⁸ Kad se uz to uzme u obzir da je tranzicija iz predratnog socijalističkog društva u poslijeratno kapitalističko u Hrvatskoj generalno loše

¹⁹³ Dolenc i Širinić, „Mobilising Against Change: Veteran Organisations as a Pivotal Political Actor“, 245.

¹⁹⁴ Ivana Dobrotić, „Sustav skrbi za branitelje iz Domovinskog rata,“ *Croatian journal of social policy* 15/1 (2008).

¹⁹⁵ Ibid.

Dolenc i Širinić, „Mobilising Against Change: Veteran Organisations as a Pivotal Political Actor“, 245.

Dinamiku tog odnosa, odnosno podršku braniteljima Ivor Sokolić u svojoj knjizi razdvaja u četiri faze prisutne u medijima: 1) doživljavanje branitelja primarno kroz njihovu žrtvu i spremnost da riskiraju vlastiti život 2) branitelji kao žrtve društva koje ne zna kako da se prema njima postavi 3) branitelji kao prevaranti 4) branitelji kao prijatelja društvu i neprijatelji države. U: Sokolić, *International Courts and Mass Atrocity: Narratives of War and Justice in Croatia*.

¹⁹⁶ Dolenc i Širinić, „Mobilising Against Change: Veteran Organisations as a Pivotal Political Actor“, 246.

Jedan od najpoznatijih primjera svakako je stavak iz Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji donesenog 2004. godine koji je predviđao izravan upis u srednje škole i visoka učilišta djece branitelja pod uvjetom da zadovolje uvjete; Ustavni sud je 2007. godine odbacio taj stavak jer se time, između ostalog, krši pravo na jednaku dostupnost obrazovanja svima. Ovaj je primjer važan i jer ukazuje na to kako se odnos prema braniteljima prelijeva u ostale sfere života, odnosno utječe na one koje nisu direktno povezane s ratom. „Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-4585/2005, U-I-4799/2005, U-I-2446/2006, U-I-3502/2006 od 20. prosinca 2006.“ *narodne-novine.nn.hr* https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_01_2_184.html (1.8.2023).

¹⁹⁷ Marko Soldić, „A Land Fit For Heroes: Croatian Veterans of the Homeland War“ (dipl. rad, Sveučilište u Oslu, 2009), 9.

¹⁹⁸ Žunec, „Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: aporije društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide,“ 30, 35.

provedena, nije iznenađujuće da se kod branitelja javlja osjećaj da su upravo oni gubitnici tranzicije; ili kako je to izraženo u poznatom pitanju – „jesmo li se za ovo borili?“¹⁹⁹

Ipak, smatram da razloge za „neadekvatnu civilnu resocijalizaciju“²⁰⁰ treba više tražiti u tome što je bilo politički promućurno od branitelja stvoriti pasivnu grupu („veteranska populacija je u Hrvatskoj izdvojena iz realnog gospodarskog i socijalnog konteksta“²⁰¹), dajući im materijalna prava u zamjenu za političku podršku, ali načelno to pravdajući time da se država tako barem donekle odužuje za njihove neizmjerne usluge. No, time se potiče svojevrsno zadržavanje u identitetu ratnika, odnosno branitelja koji je uvijek spreman ponovno se aktivirati.²⁰² Naposljetku, to dovodi do jedne neobične situacije – ako se pojavi politički impuls kojim se njihove povlastice nastoji smanjiti ili revidirati²⁰³, onda se taj udar na egzistenciju branitelja predstavlja kao kritika rata, a posljedično i kao pokušaj preispitivanja izborne neovisnosti. S druge strane, ako se na bilo koji način dovede u pitanje dominantna interpretacija rata – primjerice, optužnicama MKSJ – to onda dovodi u pitanje uloge branitelja u ratu, a onda i njihovih prava, odnosno egzistencije, s obzirom da su stečena upravo zbog toga. To je važno imati na umu jer su upravo ta dva, međusobno povezana razloga ona koja uzrokuju braniteljsku mobilizaciju u javnosti, uglavnom kroz prosvjede.²⁰⁴

Prema tome, kao što sam navela u uvodnim odlomcima, zbog toga je najbolje analizirati branitelje kao utjelovljenje mitologema kroz prizmu njihova prosvjednog djelovanja. Stoga će tom pitanju biti posvećen ostatak poglavlja. S obzirom da je njihova društvena mobilizacija kombinacija

¹⁹⁹Aleksandar Jakir, „Croatia: Victims of Transition? The Role of Homeland War Veterans in Public Discourse in Croatia,“ u *Military Past, Civilian Present. International Perspectives on Veterans' Transition from the Armed Forces*, ur. Paul Taylor, Emma Murray i Katherine Albertson (s.l. Springer, 2019).

Milekić, „A Protest, Coup d'État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?“, 223.

²⁰⁰Begić, Sanader i Žunec, „Ratni veterani u starom Rimu i u današnjoj Hrvatskoj,“ 17.

²⁰¹Žunec, „Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: aporije društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide,“ 33.

²⁰²Samo se 37 posto branitelja vratilo svojim predratnim poslovima. U: Dolenc i Širinić, „Mobilising Against Change: Veteran Organisations as a Pivotal Political Actor,“ 245.

²⁰³Primjerice, 2005. godine Svjetska banka je uputila kritiku Hrvatskoj da su joj ukupni socijalni izdaci preveliki, a njihov najveći dio išao je braniteljima (1.63 posto BDP-a), na što je tadašnja vlast izjavila kako svaka Vlada ima pravo odabrati skupinu kojoj je posebno posvećena, a oni su odabrali branitelje, odbijajući tako započeti s restrukturiranjem. U: Žunec, „Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: aporije društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide,“ 30, 35.

²⁰⁴Viktor Koska i Ana Matan, „Croatian Citizenship Regime and Traumatized Categories of Croatian Citizens: Serb Minority and Croatian Defenders of the Homeland War,“ *Croatian Political Science Review* 54/1-2 (2017), 135.

diskurzivnih i nediskurzivnih elemenata, u ovom dijelu vrijedi uvesti koncept dispozitiva kao „skupa nekih praksi i mehanizama (jezičnih, nejezičnih) čiji je cilj u određenom povijesnom trenutku odgovoriti na neku aktualnu potrebu.“²⁰⁵ S obzirom da i dispozitivi produciraju subjekte, valja podsjetiti kako je njihova dominantna strateška zadaća *obrana* jezgre mitologema. Stoga se može reći kako i iza stvaranja dispozitiva stoji nacionalistička ideologija koja na taj način nastoji očuvati postojeće odnose moći.²⁰⁶ Ipak, s obzirom da se heterogenost dispozitiva u slučaju analize branitelja primarno odnosi na diskurzivne prakse i njihovo djelovanje, potonjem je moguće pristupiti tako da se analizira način na koji oni objašnjavaju vlastito djelovanje, odnosno da se u obzir uzme značenje koje oni pridaju svojim postupcima i verbaliziraju ga kroz poruke, zahtjeve prema vlasti, inicijative i sl.²⁰⁷

Dva najpoznatija prosvjeda koja su uglavnom obrađivana u postojećoj literaturi su prosvjed u Splitu 2001. godine te prosvjed ispred Ministarstva hrvatskih branitelja 2014./2015. godine. Uz njih, referirat ću se i na protivljenje uvođenju dvojezičnih ploča u Vukovaru u jesen 2013. godine.

U veljači 2001. godine organiziran je prosvjed nakon što je hrvatska vlast izdala nalog za uhićenje generala Mirka Norca zbog početka istrage zbog ratnih zločina nad Srbima 1991. godine u Gospiću o čemu sam detaljnije pisala u poglavlju o Deklaraciji o Domovinskom ratu. Sloganom „Svi smo mi Mirko Norac“ i identifikacijom s Norcem koja iz toga proizlazi, oko sto tisuća okupljenih prosvjednika je, protiveći se njegovom uhićenju, nastojalo pokazati da njegovo procesuiranje zbog djelovanja u ratu znači dovođenje u pitanje obrambenog karaktera rata uopće. Na to upućuje i naziv udruge koja je bila glavni organizator prosvjeda – tada formirani Središnji stožer za zaštitu digniteta Domovinskog rata.²⁰⁸ Prije okupljanja u Splitu su nekoliko dana bile blokirane prometnice, uključujući i glavnu državnu cestu Zagreb – Split, a Stožer je donio i deklaraciju u kojoj je Vladi dao četiri dana – do četvrtka, 15.2. – da se ispune njihovi zahtjevi: trenutačna obustava potrage za Norcem (naime, on je obećao samovoljno se prijaviti Županijskom sudu u

²⁰⁵ „Što je dispozitiv?“ *peščanik.com* <https://peščanik.net/sto-je-dispozitiv/> (4.8.2023).

Jäger, „Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis“.

²⁰⁶ „Što je dispozitiv?“ *peščanik.com*.

²⁰⁷ Joannah Caborn, „On the Methodology of Dispositive Analysis,“ *Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines* 1/1 (2007), 115-116.

²⁰⁸ „ŠTO JE BILO POSLIJE. Svi su nekad bili Mirko Norac,“ *slobodnadalmacija.hr*, <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/sto-je-bilo-poslije-svi-su-oni-nekad-bili-mirko-norac-123319> (4.8.2023).

Rijeci koji je bio nadležan za proces, ali nije, odnosno jest tek nakon prosvjeda), prekid suradnje s MKSJ i hitno raspisivanje izvanrednih općih izbora, a u slučaju da zahtjevi ne budu ispunjeni, Stožer će „pozvati narod na građanski neposluh.“²⁰⁹ Oboje pokazuje kako je obrana *digniteta* rata u krajnjoj instanci značila spremnost na izazivanje izvanrednog stanja u državi. Na prosvjedu je tad bio prisutan i Ivo Sanader, tadašnji predsjednik oporbenog HDZ-a i budući premijer, čiji je stav sažet u njegovoj izjavi kako „hrvatski generali nisu izdajice i pučisti, već jamac opstojnosti naše države“.²¹⁰ Naposljetku, vrijedi spomenuti i izjavu Branimira Lukšića, tadašnjeg splitskog župana: „ne sudi se Norcu, nego Domovinskom ratu i Hrvatskoj“. To pokazuje kako je zapravo „napad“ na branitelje – odnosno pokretanje sudskih postupaka – shvaćen kao napad na simboličku vrijednost rata. Upravo je to glavni diskurzivni okvir unutar kojeg su se prosvjedi nastojali legitimirati.²¹¹ Naposljetku je reagirao Sabor, donijevši na sjednici 16. veljače zaključak „da nije ugrožen dignitet Domovinskog rata niti dignitet hrvatskih branitelja u sudskim procesima koji se sada vode i da svaki politički pritisak na pravosuđe bez obzira od koga dolazi ugrožava jedan od bitnih temelja Hrvatske kao pravne države“. Bunt je splasnuo već nekoliko dana kasnije, kad je isti prosvjed organiziran u Zagrebu, ali na kojem se pojavilo svega nekoliko tisuća ljudi.²¹²

Tijekom 2013. godine održavao se niz prosvjednih akcija u organizaciji različitih braniteljskih udruga koje je predvodio Stožer za obranu hrvatskog Vukovara zbog plana implementacije dvojezičnosti u Vukovaru, a koje je moguće svesti pod slogan „Vukovar nikada neće biti -

²⁰⁹ Ibid.

Negodovanje zbog suradnje s MKSJ je nešto što kontinuirano dominiralo među prominentnijom braniteljskom populacijom sve do 2012. godine, odnosno pravomoćne presude Žalbenog vijeća u predmetu Gotovina i dr. kojim su Ante Gotovina i Mladen Markač oslobođeni svih optužnica što se onda interpretiralo kao konačni završetak kolektivnog suđenja Hrvatskoj i ultimativna potvrda narativa o žrtvi i pobjedi. Tako je u ožujku 2000. godine organiziran prosvjed ispred veleposlanstva SAD-a u Zagrebu zbog osuđujuće presude Tihomiru Blaškiću zbog ratnih zločina koje je počinio HVO- u BiH; 2002. godine je stigla optužnica za Janka Bobetka zbog zločina tijekom operacije Medački džep zbog čega su branitelji došli ispred njegove kuće i fizički su nastojali spriječiti njegovo izručenje. Sve navedeno je uglavnom bilo prezentirano kao borba protiv „kriminalizacije Domovinskog rata“. Više o odnosu MKSJ – Hrvatska u Sokolić, *International Courts and Mass Atrocity: Narratives of War and Justice in Croatia*.

²¹⁰ Milekić, „A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?“. Iako treba napomenuti kako je, nakon što je postao premijer, počeo podržavati suradnju s MKSJ jer je to, kao što sam već navela, bio uvjet za ulazak u EU. Više u: Mieczysław P. Boduszynski i Vjeran Pavlaković, „Cultures of Victory and the Political Consequences of Foundational Legitimacy in Croatia and Kosovo,“ *Journal of Contemporary History* 54/4 (2018), 807.

²¹¹ Ivan Grgurinović, „Prosvjedi hrvatskih veterana: komparativna analiza taktika i zahtjeva“ (Dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2018), 22.

²¹² „Zaključak Zastupničkog doma Hrvatskog sabora,“ *narodne-novine.nn.hr* https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_02_14_263.html (2.8.2023).

Bykobap".²¹³ Naime, Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina donesen 2002. godine nalaže uvođenje obaveznih dvojezičnih oznaka na svim mjestima gdje više od trećine stanovništva pripada određenoj nacionalnoj manjini. Prema podacima popisa stanovništva iz 2011. godine u Vukovaru je živjelo 34.87 posto Srba zbog čega je u rujnu 2013. godine započelo postavljanje dvojezičnih ploča, odnosno ploča s natpisima na latinici i ćirilici.²¹⁴ Prosvjedi su se sporadično odvijali tijekom prve polovice godine, a eskalirali su skidanjem i razbijanjem postavljenih ploča s objašnjenjem kako u Vukovaru, mjestu velikog ratnog stradanja, ćirilica ne predstavlja samo obično pismo već pismo agresora i „simbol zla“.²¹⁵ Zbog toga je te godine došlo i do podjele Kolone sjećanja – službene komemoracije kojom se obilježava godišnjica pada Vukovara. Jedna je bila državna, odnosno službena, a drugu, brojčano veću u kojoj su bili predstavnici tad oporbenog HDZ-a na čelu s njegovim predsjednikom Tomislavom Karamarkom, organizirao je već spomenuti Stožer za obranu hrvatskog Vukovara. Potonja se kretala rutom predviđenom za službenu kolonu zbog čega je došlo do susreta i blokiranja kolone s predstavnicima državnog vrha. To je rezultiralo time da je „nevukovarska“ državna kolona odustala od odlaska na Memorijalno groblje i zaputila se na Ovčaru.²¹⁶ Taj slijed događanja jasno pokazuje tadašnju neravnotežu moći i snagu koju su prosvjednici, ali i svi oni koji su smatrali da potezi koalicijske vlade na čelu sa SDP-om narušavaju *dignitet* rata imali u hrvatskom društvu. Pokušaj da se spriječi implementacija dvojezičnih ploča nastavljen je u okviru inicijative Stožera za organiziranje referenduma s prijedlogom da se birače pita „žele li da se Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina propiše da pravo na ravnopravnu službenu upotrebu svog jezika i pisma manjine ostvaruju u

²¹³ Branimir Bradarić, „VIDEO FOTO Protiv ćirilice: „Branili smo Vukovar, a ne Bykobap!“ *večernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/video-foto-protiv-cirilice-branili-smo-vukovar-a-ne-bykobap-505276> (3.8.2023).

²¹⁴ „Ravnopravna službena uporaba jezika i pisma kojim se služe pripadnici nacionalne manjine ostvaruje se na području jedinice lokalne samouprave kada pripadnici pojedine nacionalne manjine čine najmanje trećinu stanovnika takve jedinice.“ „Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina,“ *Zakon.hr* <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina> (1.8.2023).

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, „Popis 2011. Jer zemlju čine ljudi,“ https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf (4.8.2023).

Vrijedi spomenuti kako prema posljednjem popisu stanovništva iz 2021. broj pripadnika srpske nacionalne manjine u Vukovaru iznosi 29.73 posto, stoga se odredbe Ustavnog zakona koje se odnose na prava omogućena na temelju jedne trećine stanovništva više ne primjenjuju, čime je gotovo desetogodišnji spor oko toga i formalno završen. Vuk Tesija, „Ukinuta službena upotreba ćirilice u Vukovaru,“ *balkaninsight.com* <https://balkaninsight.com/sr/2022/12/30/ukinuta-sluzbena-upotreba-cirilice-u-vukovaru/> (4.8.2023).

²¹⁵ Enis Zebić, „U Vukovaru razbijene i skinute dvojezične ploče,“ *slobodnaevropa.org* <https://www.slobodnaevropa.org/a/u-vukovaru-razbijene-i-skinute-dvojezicne-ploce/25093378.html> (4.8.2023).

²¹⁶ Renata Rašović, Ivica Kristović i Branimir Bradarić, „Incident u Vukovaru: Državnom vrhu blokirali put,“ *večernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/ipak-dvije-kolone-vukovarska-hrvatska-ide-starom-trasom-903469> (3.8.2023).

sredinama u kojima čine više od polovice, umjesto sadašnje trećine ukupnog stanovništva“, što bi značilo da se navedena odredba ne primjenjuje na Vukovar.²¹⁷ Iako je prikupljen dovoljan broj pravovaljanih potpisa za raspisivanje referendum (526 549), Ustavni sud je u kolovozu 2014. godine predloženo referendumsko pitanje proglasio neustavnim i nedopuštenim. Stoga do promjene zakona ipak nije došlo.²¹⁸ Naposljetku je kriza riješena tako da je izmijenjen statut Grada Vukovara. Grad je proglašen „mjestom posebnog pijeteta“ i uveden je redak „U Gradu Vukovaru službeni jezik i pismo su hrvatski jezik i latinično pismo“, zbog čega je izuzet od primjene odredbi Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina.²¹⁹ Ključni argument bio je kako je Vukovar zbog ratne prošlosti svojevrsno sveto mjesto koje transcendirira zakone, čak i one ustavne, odnosno organske.²²⁰

Najduži i najpoznatiji braniteljski prosvjed prema novinskim izvještajima trajao je od 20. listopada 2014. do 26. travnja 2016., a odvijao se ispred Ministarstva hrvatskih branitelja u Savskoj ulici u Zagrebu. Ostao je zapamćen po šatorima u kojima su branitelji tijekom trajanja prosvjeda boravili – i dobili naziv *šatorashi* – i time blokirali promet.²²¹ Povod za organizaciju prosvjeda bilo je postavljeno pitanje Bojana Glavaševića, tadašnjeg pomoćnika ministra hrvatskih branitelja Predraga Matića, na jednoj konferenciji u Vukovaru, o tome zašto nema zabilježenih PTSP slučajevima među onima koji su se borili na srpskoj strani ili među srpskim civilima. Tvrdi da se time izjednačava žrtva i agresor, prosvjednici su inicijalno zahtijevali Matićevu i Glavaševićevu ostavku, kao i ostavku Matićeve zamjenice Vesne Nađ, ali se to ubrzo prometnulo u kritiku cijele tadašnje Vlade na čelu sa SDP-om.²²² S vremenom je prosvjed objašnjavan kao protivljenje

²¹⁷ *IUSINFO.hr*, „Referendum o ćirilici – Ustavni sud zaključio da pitanje nije ustavno,“ <https://www.iusinfo.hr/aktualno/dnevne-novosti/referendum-o-cirilici-ustavni-sud-zakljucio-da-pitanje-nije-ustavno-1-19095> (4.8.2023).

²¹⁸ To nije prvi pokušaj referendum koji su predložile braniteljske udruge – 2007. godine je formirana Inicijativa za raspisivanje referendum o prekidanju suradnje s Haaškim sudom, skupljen je dovoljan broj potpisa, ali referendum također nije održan jer je Ustavni sud ocijenio da su potpisi skupljeni uz proceduralne greške. U: Pavao Škoko Gavranović, „Zabranjene referendumske teme u Hrvatskoj – usporedba sa srodnim demokracijama,“ (dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2022), 22.

²¹⁹ Vukovar.hr, „Statut Grada Vukovara,“ https://www.vukovar.hr/images/stories/files/uon/sluzbeni_vjesnik/Procisceni_tekst_Statuta_Grada_Vukovara.pdf (4.8.2023).

²²⁰ Boduszynski i Pavlaković, „Cultures of Victory and the Political Consequences of Foundational Legitimacy in Croatia and Kosovo“, 808.

²²¹ Grgurinović, „Prosvjedi hrvatskih veterana: komparativna analiza taktika i zahtjeva“, 13.

²²² Milekić, „A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?“, 231.

Boduszynski i Pavlaković, „Cultures of Victory and the Political Consequences of Foundational Legitimacy in Croatia and Kosovo“, 810.

nastojanjima da se smanje već i onako mala prava braniteljskoj populaciji. Time se prizivao drugi diskurzivni okvir kojim se protestna mobilizacija uglavnom legitimirala – udar na socioekonomska prava, odnosno egzistenciju branitelja.²²³ Vrijedi spomenuti kako je jedan od zahtjeva bio izrada i donošenje ustavnog zakona kojim bi se uredio status branitelja čime bi se pokazalo da je njihov položaj iznad uobičajenih političkih odluka.²²⁴ Naime, ustavni zakoni su organski zakoni kojima se uređuju najvažnija pitanja u državi, odnosno pravila o pravima i slobodama čovjeka – poput spomenutog Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina – a njihova ključna karakteristika je za takve zakone prema Ustavu RH potrebna dvotrećinska većina glasova svih zastupnika (za razliku od „obične“ većine potrebne za druge zakone). Drugim riječima, za odlučivanje o braniteljima bio bi potreban gotovo pa konsenzus svih političkih opcija što se može shvatiti kao pokušaj da se od njih stvori izvanpolitička kategorija koja ne može biti predmetom *politizacije*.²²⁵ Nije došlo ni do smjene, kao ni do donošenja zakona. Stoga je ovaj prosvjed u odnosu na prijašnje bio znatno manje fokusiran i nedorečen u zahtjevima, a njegov je intenzitet znatno opao nakon promjene vlasti.²²⁶ Naime, na predsjedničkim izborima u siječnju 2015. godine pobijedila je kandidatkinja HDZ-a, Kolinda Grabar Kitarović i njezin prvi „posjet“ bili su šatori u Savskoj gdje se okupljenim prosvjednicima obratila uz izjavu da „nitko neće Domovinski rat nazivati građanskim.“²²⁷ Jednako tako, prosvjed 2014./2015., ali i većinu prijašnjih prosvjeda obilježile su parole o borbi protiv izdajničke, marionetske vlasti. Primjerice, 2014. je u šatorima bio obješen natpis „1991. protiv Jugoslavije, 2014. protiv Jugoslavena“, dok je 2001. popularan bio „Jovica Račan – jučer sluga Beograda, danas sluga Washingtona“.²²⁸ Oba primjera pokazuju već viđeno definiranje neprijatelja zastrašivanjem Jugoslavijom, komunističkim režimom, srbizacijom i sl.

²²³ Grgurinović, „Prosvjedi hrvatskih veterana: komparativna analiza taktika i zahtjeva“, 24.

²²⁴ Vrijedi spomenuti kako je njihova uloga 2010. godine stavljena u preambulu Ustava RH – „... i pobjedi hrvatskog naroda i hrvatskih branitelja u pravednom, legitimnom, obrambenom i oslobodilačkom Domovinskom ratu (1991.-1995.) kojima je hrvatski narod iskazao svoju odlučnost i spremnost za uspostavu i očuvanje Republike Hrvatske kao samostalne i nezavisne, suverene i demokratske države.“ U: ²²⁴ „Ustav Republike Hrvatske“, *Zakon.hr*.

²²⁴ „Deklaracija o Domovinskom ratu“, *Narodne-novine.nn.hr*.

Tom je odlukom rat transformiran u vrijednost, uz bok demokraciji, poštivanju ljudskih prava i sl.

²²⁵ Milekić, A Protest, Coup d'État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?, 234.

²²⁶ Grgurinović, „Prosvjedi hrvatskih veterana: komparativna analiza taktika i zahtjeva“, 28.

²²⁷Maureen O'Haare, „Kitarović noćas posjetila šatoraše: Neću vas zaboraviti,“ *n1info.hr* <https://n1info.hr/vijesti/a21858-prvi-potez-nakon-pobjede-kitarovic-posjetila-satorase/> (4.8.2023).

²²⁸ Grgurinović, „Prosvjedi hrvatskih veterana: komparativna analiza taktika i zahtjeva“, 28.

Zaključno, ovim sam poglavljem nastojala pokazati kako su branitelji uspješno bivali mobilizirani kad god bi se smatralo da je ugrožen *dignitet* rata, odnosno kad bi bilo procijenjeno da se na bilo koji način nastoji kritizirati izgrađena slika o ratu (npr. istraživanjima zločina i suradnjom s međunarodnim sudovima, provođenjem odredbi Ustavnog zakona, postavljanjem škakljivih pitanja ili dovođenjem u pitanje definiranih prava i povlastica). Treba imati na umu da se to odvijalo u simbiozi s HDZ-om, čemu korijene treba tražiti u devedesetima kad su jedni i drugi predstavljeni (odnosno, sami su se tako predstavljali) kao zaslužni za stvaranje suverene Hrvatske. Time su si branitelji priskrbili gotovo neograničen simbolički kapital. Takvi postupci, shvaćeni kao nezahvalnost prema braniteljima, predstavljaju se kao nezahvalnost prema vlastitoj državi,²²⁹ a branitelji kontinuiranom „obranom domovine“ konstantno ojačavaju i podržavaju mitologem o ratu te predstavljaju jedne od ključnih mnemoničkih aktera u Hrvatskoj.²³⁰

²²⁹ Begić, Sanader i Žunec, „Ratni veterani u starom Rimu i u današnjoj Hrvatskoj,“ 26.

²³⁰ Milekić, „A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?“, 220.

Još zaoštrenije tumačenje nudi Jović pišući kako se branitelje nastoji prikazati kao stvoritelje države zbog čega, kao njezini vlasnici, njome imaju pravo raspolagati, odnosno odlučivati o temama bitnima za cjelokupno društvo. Više u Jović, *Rat i mit*, 243.

6. ZAKLJUČAK

Prije sažimanja ključnih uvida, vrijedi spomenuti kako je na trenutke bilo vrlo izazovno hvatati se u koštac s ovom temom jer je tražila visoku razinu svjesnosti, kritičnosti i preispitivanja s obzirom da se radilo o interpretaciji i analizi narativa kojima sam izložena od najranije dobi, uglavnom kroz obrazovni sustav i medije. Imajući to na umu, ne isključujem mogućnost da sam u nekim dijelovima „zakazala“, odnosno da se nisam uspjela othrvati zavodljivoj zovu nacionalističke ideologije, zbog čega su neke teme ili argumenti ostali pošteđeni kritike. Ipak, i to ide u prilog potencijalu mitologema da predodžbe, koje su svjesno i s ciljem oblikovane, prikaže kao zdravorazumske ili, u nešto više znanstvenom tonu, kao povijesne istine.

Na prethodnih sam pedesetak stranica nastojala ukazati na postojanje mitološke jezgre i predstaviti njezine ključne segmente na koje sam nailazila u sva tri obrađena primjera. Njezin je sadržaj, odnosno bazična narativna struktura, najeklatantnije definirana u Deklaraciji o Domovinskom ratu, stoga ona ima središnje mjesto u analizi. Ona sadrži dva ključna, međusobno isprepletana elementa – s jedne je strane riječ o interpretaciji rata pomoću narativa o žrtvi i pobjedi, a s druge strane o svojevrsnoj fiksaciji na ostvarenje hrvatske državnosti. S obzirom da je neovisnost proglašena onda kad je sukob već započeo, nije iznenađujuće što se rat, kao trenutak *rođenja* Hrvatske, proglašava temeljem kolektivnog hrvatskog identiteta. Zbog toga se rat nastoji predstaviti kao neku vrstu predpolitičke kategorije o kojoj je zabranjeno – ili suvišno – diskutirati, bez obzira radi li se o parlamentu, nastavi povijesti ili nekoj drugoj sferi društvenog života. Štoviše, bilo kakva revizija kolektivnog pamćenja na rat biva iznova okarakterizirana kao ugroza „digniteta“ rata i otvara vrata mobilizaciji s ciljem izazivanja izvanrednog stanja, kao što to pokazuju braniteljski prosvjedi.

Jelena Subotić u svojoj knjizi *Yellow Star, Red Star* objašnjava kako je državama, osim fizičke sigurnosti (zaštita stanovništva, nepovredivost granica i sl.), jednako važna ontološka sigurnost koju je, pojednostavljeno, moguće svesti na sigurnost kolektivnog identiteta. Jedan od glavnih uvjeta za postizanje toga cilja su stabilni, najčešće pozitivni narativi o vlastitoj prošlosti. Prema tome, ontološku sigurnost ugrožavaju krize – stvarne ili percipirane – koje na neki način dovode u pitanje identitet kritiziranjem ili preispitivanjem temeljnih narativa na kojima je on izgrađen. Imajući to na umu, nije neobično što države nastoje „osigurati“ poželjno pamćenje (npr. ono koje predstavlja državu i naciju kao heroja ili žrtvu) o važnim – ili potencijalno kontroverznim – prošlim

razdobljima.²³¹ To, naravno, nikako nije razlog da se zbog toga prestane ukazivati na neuralgične točke i loše posljedice tog poželjnog pamćenja, ali daje odgovor na pitanje koje sam si znala postavljati tijekom istraživanja i pisanja ovog rada – je li pozicija *prokazivača* ili kritičara mitologema inherentno osuđena na mjesto opozicije iz koje se teško dolazi u *mainstream* prostor – medijski, znanstveni, obrazovni. Izgleda da jest, ali kao što sam navela, to ne znači da zbog toga od toga odustati. Odnosno, kako je to Todor Kuljić sročio: „uloga [angažiranog, nap. a] povjesničara tj. povijesne znanosti je da konstantno upozorava na iskrivljavanja u javnoj svijesti te da jednom dominantnom narativu suprotstavi višeslojnu prošlost.“²³²

²³¹ Jelena Subotić, *Yellow Star, Red Star. Holocaust Remembrance after Communism* (Ithaca and London: Cornell University Press, 2019), 27-28.

²³² Kuljić, *Kultura sećanja*, 48.

7. BIBLIOGRAFIJA

- *Agelast Podcast*. „Podcast 137: Boris Dežulović.“ https://www.youtube.com/watch?v=1DFrdwKCGY8&list=PLUyPm-VN_jNx5p_Uay1fFROyKgNMuENWI&index=57 (22.6.2023).
- Althusser, Louis. *Ideologija & ideološki aparati Države*. Zagreb: Arkzin, 2018.
- Arbatli, Ekim i Dina Rosenberg. „United we stand, divided we rule: how political polarization erodes democracy.“ *Democratization* (2020).
- Bagić, Dragan i Krno Kardov. „Politička participacija i stranačke preferencije ratnih veterana u Hrvatskoj.“ *Croatian Political Science Review* 55/3 (2018), 82-103.
- Banjeglav, Tamara i Nicolas Moll. „Outbreak of war memories? Historical analogies of the 1990s wars in discourses about the coronavirus pandemic in Bosnia and Herzegovina and Croatia“, *Southeast European and Black Sea Studies* 21/3 (2021), 353-372.
- Barthes, Roland. *Mitologije*. Zagreb: Pelago, 2009.
- Begić, Nada, Mirjana Sanader i Ozren Žunec. „Ratni veterani u starom Rimu i u današnjoj Hrvatskoj.“ *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* X/20 (2007), 11-30.
- Bellamy, Alex J. *The Formation of Croatian National Identity*. Manchester: Manchester University Press, 2003.
- Benčić Kužnar, Andriana. „Domovinski rat i rad sjećanja: od komunikacijskog prema kulturnom sjećanju.“ *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* XXIII/47 (2020), 33-51.
- Bennet, Lance. „Myth, Ritual, and Political Control“, *Journal of Communication* 30/4 (1980): 166-179.
- Bernhard, Michael i Jan Kubik. *Twenty Years After Communism*. s.l. Oxford University Press, 2014.
- Blanuša, Nebojša. „Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia“, *Politička misao: časopis za politologiju* 54/1-2 (2017), 170-196.
- Boduszynski, Mieczysław P. i Vjeran Pavlaković. „Cultures of Victory and the Political Consequences of Foundational Legitimacy in Croatia and Kosovo.“ *Journal of Contemporary History* 54/4 (2018), 799-824.

- Bottici, Chiara. *A Philosophy of Political Myth*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Bradarić, Branimir. „U registru 513.140 branitelja, od kojih 426.345 živih.“ *večernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-registru-513-140-branitelja-od-kojih-426-345-zivih-1553933> (posjet 21.7.2023).
- _____, „Spisak hrvatskih branitelja sve veći.“ *balkans.aljazeera.net* <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/12/19/u-cetiri-godine-status-hrvatskog-branitelja-ostvarilo-vise-od-7-200-osoba> (21.7.2023).
- _____ „VIDEO FOTO Protiv ćirilice: „Branili smo Vukovar, a ne Bykobap!““ *večernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/video-foto-protiv-cirilice-branili-smo-vukovar-a-ne-bykobap-505276> (3.8.2023).
- Caborn, Joannah. „On the Methodology of Dispositive Analysis.“ *Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines* 1/1 (2007), 112-123.
- Čipek, Tihomir. „Funkcija političkog mita. O korisnosti mitskog za demokraciju.“, *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 9/1 (2012): 7-19.
- *CMS.hr*. „Goran Božičević: izgradnja mira kao izgradnja društva i države u kojoj želimo živjeti.“ <https://www.cms.hr/hr/mirovni-studiji/goran-bozicevic-izgradnja-mira-kao-izgradnja-drustva-i-drzave-u-kojoj-zelimo-zivjeti> (14.5.2023).
- Čapin, Josip. „Whataboutism – omiljeno oruđe političara.“ *autograf.hr* <https://www.autograf.hr/whataboutism-omiljeno-orude-politicara/> (4.7.2023).
- Čular, Goran. „Political Development in Croatia 1990-2000: Fast Transition – Postponed Consolidation,“ *Politička misao: časopis za politologiju* 37/5 (2000): 30-46.
- Čulić, Marko. „Vuković ponovio – U obrambenom ratu nema ratnih zločina.“ *Tportal.hr*. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/vukovic-ponovio-u-obrambenom-ratu-nema-ratnih-zlocina-20111108> (15.3.2023).
- Dolenc, Danijela i Daniela Širinić. „Mobilising Against Change: Veteran Organisations as a Pivotal Political Actor,“ *U Ruling by Other Means: State Mobilised Movements*, ur. G. Ekiert, E. Perry i X. Yan, 239-260. Boston: Cambridge University Press, 2020.
- Dobrotić, Ivana. „Sustav skrbi za branitelje iz Domovinskog rata.“ *Croatian journal of social policy* 15/1 (2008), 57-83.

- Dragičević, Marin. „Najčasniji popis“ odlazi u povijest: Registar branitelja više nije javno dostupan.“ *dnevnik.hr* <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/najcasniji-popis-odlazi-u-povijest-registar-branitelja-vise-nije-javno-dostupan---500981.html> (21.7.2023).
- Dubljević, Maja ur. Jedna povijest, više historija. Zagreb: Documenta – centar za suočavanje s prošlošću, 2005.
- *Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.* „Popis 2011. Jer zemlju čine ljudi.“ https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf (4.8.2023).
- Grgurinović, Ivan. „Prosvjedi hrvatskih veterana: komparativna analiza taktika i zahtjeva“ Dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2018.
- Heywood, Andrew. *Political Ideologies. An Introduction.* s.l. Bloomsbury Publishing, 2021.
- *Hrvatski državni sabor.* „Spriječiti podjele i sukobe. Zapisnik Hrvatskog državnog sabora“ Zagreb, 2000.
- *Hrvatski jezični portal.* „politizirati.“ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVtgXRc%3D (25.3.2023).
- *Hrvatski sabor.* „Poslovnik Hrvatskog sabora.“ <https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inlinefiles/Poslovnik%20Hrvatskoga%20sabora%20-%20procisceni%20tekst%202018.pdf> (14.3.2023).
- _____ „Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji.“ <https://www.sabor.hr/hr/prijedlog-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-zakona-o-hrvatskim-braniteljima-iz-domovinskog-rata-i-0> (17.7.2023).
- *HRT arhiv.* „Otvoreno pismo hrvatskih generala hrvatskoj javnosti“ <https://web.archive.org/web/20141120194208/http://www.hrt.hr/arhiv/2000/09/28/HRT0030.html> (posjet 24.3.2023).
- *ICTY.org.* „Sixth annual report of the International tribunal for the prosecution of persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991.“ https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_1999_en.pdf (2.3.2023).

- _____ „Zločini pred Tribunalom: Srednja Bosna“
<https://www.icty.org/bcs/outreach/dokumentarni-filmovi/zlo%C4%8Dini-pred-tribunalom-srednja-bosna> (19.3.2023).
- _____ „Prlić et al. (IT-04-74). <https://www.icty.org/bcs/case/prlic> (24.3.2023).
- IUS-INFO. „Deklaracije i rezolucije Hrvatskog sabora.“
<https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/29533> (14.3.2023).
 - _____ „Referendum o ćirilici – Ustavni sud zaključio da pitanje nije ustavno.“
<https://www.iusinfo.hr/aktualno/dnevne-novosti/referendum-o-cirilici-ustavni-sud-zakljucio-da-pitanje-nije-ustavno-1-19095> (4.8.2023).
 - Jäger, Siegfried. „Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis.“ U *Methods of critical discourse analysis*, ur Ruth Wodak i Michael Meyer, 32-63. London: SAGE, 2001.
 - Janković, Branimir. „Kojim putem do budućnosti u ratom podijeljenim društvima? Pomirenjem, suočavanjem s prošlošću ili ravnopravnim sjećanjem?“ *historiografija.hr*
<https://historiografija.hr/?p=31756> (1.7.2023).
 - Jakir, Aleksandar. „Croatia: Victims of Transition? The Role of Homeland War Veterans in Public Discourse in Croatia.“ u *Military Past, Civilian Present. International Perspectives on Veterans' Transition from the Armed Forces*, ur. Paul Taylor, Emma Murray i Katherine Albertson, 31-43. s.l. Springer, 2019.
 - Jergović, Miljenko. „Deset godina ubijanja Levara.“ *jergovic.com*.
<https://www.jergovic.com/sumnjivo-lice/deset-godina-ubijanja-levara/> (22.3.2023).
 - *Jointhistory.net* „Zajedničke knjige istorije.“ <https://www.jointhistory.net/index-mon.html>
(27.5.2023).
 - Jović, Dejan. *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zagreb: Fraktura, 2017.
 - Jović, Dejan. „War crimes, conditionality and EU integration in the Western Balkans,“ *European Union Institute for Security Studies (EUIUSS)* (2009), 13-27.
 - *Jutarnji.hr*. „Sporni separat udžbeniku povijesti ipak će se tiskati.“
<https://www.jutarnji.hr/naslovnica/sporni-separat-udzbeniku-povijesti-ipak-ce-se-tiskati-3379589> (18.5.2023).
 - Kasapović, Mirjana. *Hrvatska politika: 1990.-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2001.

- Kegelj, Ivan. „Osuđena „gospićka skupina““ *Lupiga.com* <https://www.lupiga.com/vijesti/osudjena-gospicka-skupina> (22.3.2023).
- Kolstø, Pål. „Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima.“ U *Historijski mitovi na Balkanu*, ur. Husnija Kamberović, 11-39. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2003.
- Korda, Zoran. „Zavirili smo u novi Zakon o hrvatskim braniteljima, evo što će sve dobiti.“ *Tportal.hr*. <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/zavirili-smo-u-novi-zakon-o-hrvatskim-braniteljima-evo-sto-ce-sve-dobiti-foto-20230522> (17.7.2023).
- Kordić, Snježana. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Disput, 2018.
- Koren, Snježana. „„Korisna prošlost?“ Ratovi devedesetih u deklaracijama Hrvatskog sabora.“ U *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti*, ur. Tihomir Cipek, 123-157. Zagreb: Disput, 2011.
- Koren, Snježana. „Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije.“ *Historijski zbornik*, 60 (2007).
- Koska, Viktor i Ana Matan. „Croatian Citizenship Regime and Traumatized Categories of Croatian Citizens: Serb Minority and Croatian Defenders of the Homeland War.“ *Croatian Political Science Review* 54/1-2 (2017), 119-149.
- Kuljić, Todor. *Kultura sećanja*. Beograd: Čigoja štampa, 2006.
- Lalović, Dragutin. *Države na kušnji*. Zagreb: Disput, 2008.
- *Mackinac.org*. „The Overton Window.“ <https://www.mackinac.org/OvertonWindow> (posjet 10.3.2023).
- Maretić, Tanja. „Poučavanje suvremene nacionalne povijesti nakon 1990. godine. Komparativna analiza srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji.“ Dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2013.
- Meyer, Michael. „Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA.“ U *Methods of critical discourse analysis*, ur Ruth Wodak i Michael Meyer, 14-32. London: SAGE, 2001.
- Milekić, Sven. „A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?“ *Politička misao: časopis za politologiju* 59/4 (2022), 215-250.

- *Narodne-novine.nn.hr*. „Deklaracija o Domovinskom ratu.“ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html (1.3.2023).
 _____, „Deklaracija o suradnji s Međunarodnim kaznenim sudom u Den Haagu.“ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_04_41_957.html (20.3.2023).
 _____, „Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-4585/2005, U-I-4799/2005, U-I-2446/2006,U-I-3502/2006 od 20. prosinca 2006.“ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_01_2_184.html (1.8.2023).
 _____, „Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-III.1157/2015.“ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_04_39_816.html (24.3.2023).
 _____, „Rezolucija o suradnji s Međunarodnim kaznenim sudom u Haagu.“ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_03_24_500.html (20.3.2023).
 _____, „Zaključak Zastupničkog doma Hrvatskog sabora.“ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_02_14_263.html (2.8.2023).
- O'Haare, Maureen. „Kitarović noćas posjetila šatorase: Neću vas zaboraviti.“ *n1info.hr* <https://n1info.hr/vijesti/a21858-prvi-potez-nakon-pobjede-kitarovic-posjetila-satorase/> (4.8.2023).
- Pavlaković, Vjeran. „Better the Grave than a Slave: Croatia and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia,“ u Sabrina P. Ramet i Reneo Lukić, *Croatia since Independence: War, Politics, Society, Foreign Relations*.
- Pavlaković, Vjeran. „Fulfilling the Thousand-Year Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-building in Croatia.“ u *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*, ur. Pål Kolstø (Farnham: Ashgate, 2014), 19-51.
- Pavlaković, Vjeran. *Krajobrazi sjećanja na Domovinski rat*. Zagreb: Inicijativa mladih za ljudska prava, 2022.
- Perica, Vjekoslav. *Balkanski idoli: religija i nacionalizam u jugoslavenskim državama*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2022.
- *Peščanik.com*. „Što je dispozitiv?“ <https://pescanik.net/sto-je-dispozitiv/> (4.8.2023).
- Petković, Krešimir. *Država i zločin. Politika i nasilje u Hrvatskoj 1990-2012*. Zagreb: Disput, 2013.
- Petrunžaro, Stefan. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004*. Zagreb: Srednja Europa, 2009.

- Puharić, Nikola i Branka Vierda. „Čija je ovo domovina?“. *maz.hr*. <https://www.maz.hr/2019/10/12/cija-je-domovina/> (1.2.2023).
- Pusić, Zoran. „Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće,“ u *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću*, ur. Maja Dubljević 23-38. Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2014.
- Rašović, Renata, Ivica Kristović i Branimir Bradarić, „Incident u Vukovaru: Državnom vrhu blokirali put.“ *večernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/ipak-dvije-kolone-vukovarska-hrvatska-ide-starom-trasom-903469> (3.8.2023).
- Ricoeur, Paul. *Lectures on Ideology and Utopia*. Columbia: Columbia University Press, 1986.
- Romić, Tea. „Šeks: nakon rata oružjem, Hrvatska vodi rat promidžbom.“ *Večernji.hr* <https://www.vecernji.hr/vijesti/seks-nakon-rata-oruzjem-hrvatska-vodi-rat-promidzbom-333822> (posjet 21.7.2023).
- *Sabor.hr*. „15. siječnja – Dan međunarodnog priznanja Republike Hrvatske i Dan mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja.“ <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/vazni-datumi/15-sijecnja-dan-medunarodnog-priznanja-republike> (4.5.2023).
- Skenderović, Robert i Mario Jareb i Mato Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2008.
- Skoko, Toni. „Erdutski sporazum i mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja.“ Dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2019.
- *Slobodnadalmacija.hr*. „ŠTO JE BILO POSLIJE. Svi su nekad bili Mirko Norac,“ <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/sto-je-bilo-poslije-svi-su-oni-nekad-bili-mirko-norac-123319> (4.8.2023).
- Smit, Antoni D. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010.
- Soldo, Marko. „A Land Fit For Heroes: Croatian Veterans of the Homeland War.“ Dipl. rad, Sveučilište u Oslu, 2009.
- Sokolić, Ivor. *International Courts and Mass Atrocity: Narratives of War and Justice in Croatia*. S.l. Palgrave Macmillan, 2019.
- Sontag, Susan. *Regarding the Pain of Others*. s.l. Farrar, Straus and Giroux, 2003.
- Stradling, Robert. *Multiperspektivnost u nastavi povijesti*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

- Stubbs, Paul i Siniša Zrinščak. *Klijentelizam i socijalna politika*, Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, 2012.
- Subotić, Jelena. „Expanding the scope of post-conflict justice: Individual, state and societal responsibility for mass atrocity,“ *Journal of Peace Research* 48/2 (2011), 157-169.
- Subotić, Jelena. *Yellow Star, Red Star. Holocaust Remembrance after Communism*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2019.
- Šimičević, Hrvoje. „Lomača za intelektualke.“ *Portalnovosti.com* <https://www.portalnovosti.com/lomaca-za-intelektualke> (29.3.2023).
- Škoko Gavranović, Pavao. „Zabranjene referendumske teme u Hrvatskoj – usporedba sa srodnim demokracijama.“ Dipl. rad, Sveučilište u Zagrebu, 2022.
- Špek, Miren. „Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće,“ u *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću*, ur. Maja Dubljević 159-191. Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2014.
- Štiks, Igor. „Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj“, *Politička misao: časopis za politologiju* 47/1 (2010), 77-100.
- Tesija, Vuk. „Ukinuta službena upotreba ćirilice u Vukovaru.“ *balkaninsight.com* <https://balkaninsight.com/sr/2022/12/30/ukinuta-sluzbena-upotreba-cirilice-u-vukovaru/> (4.8.2023).
- *Tportal.hr*. Zašto zajednička povijest jugoistočne Europe nije moguća.“ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/zasto-zajednicka-povijest-jugoistocne-europe-nije-moguca-20111126> (27.5.2023).
- Uredništvo. „Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti u suvremenoj Hrvatskoj.“ *Povijest u nastavi* V/9 (2007), 5-11.
- Vijeće Europe. „Dodatak Preporuci Vijeća Europe R (2001) 15 o nastavi povijesti u 21. stoljeću,“ *Povijest u nastavi* I/1 (2003).
- *Vlada.gov.hr*. „Zastupničko pitanje Mire Bulja, u vezi s Nacionalnim kurikulumom nastavnog predmeta.“ <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2018/02%20velja%C4%8Da/81%20sjednica%20VRH//81%20-%2017.4.pdf> (16.5.2023).
- Van Dijk, Teun A. *Ideologija. Multidisciplinarn pristup*. Zagreb: Golden marketing, 2006.

- Van Dijk, Teun A. „Multidisciplinary CDA: a plea for diversity.“ U *Methods of critical discourse analysis*, ur Ruth Wodak i Michael Meyer, 121-139. London: SAGE, 2001.
- Jäger, Siegfried. „Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis.“ U *Methods of critical discourse analysis*, ur Ruth Wodak i Michael Meyer, 32-63. London: SAGE, 2001.
- Van Dijk, Teun A. „Multidisciplinary CDA: a plea for diversity.“ U *Methods of critical discourse analysis*, ur Ruth Wodak i Michael Meyer, 121-139. London: SAGE, 2001.
- Vukovar.hr. „Statut Grada Vukovara.“ https://www.vukovar.hr/images/stories/files/uon/sluzbeni_vjesnik/Procisceni_tekst_Statut_a_Grada_Vukovara.pdf (4.8.2023).
- Wodak, Ruth. *Disorders of discourse*. s.l. Longman Pub Group, 1996.
- Wodak, Ruth, Rudolf de Cillia et al. *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.
- Wodak, Ruth. „What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments.“ u *Methods of critical discourse analysis*, ur. Ruth Wodak i Michael Meyer, 1-14. London: SAGE, 2001.
- Zebić, Enis. „U Vukovaru razbijene i skinute dvojezične ploče.“ *slobodnaevropa.org* <https://www.slobodnaevropa.org/a/u-vukovaru-razbijene-i-skinute-dvojezicne-ploce/25093378.html> (4.8.2023).
- *Zakon.hr*. „Ustav Republike Hrvatske.“ <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> (10.3.2023).
- _____ „Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina.“ <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina> (1.8.2023).
- _____ „Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom.“ <https://www.zakon.hr/z/1075/Ustavni-zakon-o-suradnji-Republike-Hrvatske-s-Me%C4%91unarodnim-kaznenim-sudom> (19.3.2023).
- _____ „Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina.“ <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina> (1.8.2023).
- Žunec, Ozren. „Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: aporije društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide.“ *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 9/2 (2006), 11-41.

SAŽETAK:

Ovim se radom nastojalo dokazati postojanje političkog mita o *Domovinskom ratu* sastavljenog od službene interpretacije rata kodificirane u Deklaraciji o Domovinskom ratu te narativa o težnji za vlastitom hrvatskom državom. Da bi se politički mit mogao operacionalizirati, kao jedinica analize odabran je mitologem, shvaćen kao bazična jezgra mita koja se prilagođava aktualnim potrebama te se njegova sustavna prisutnost nastojala dokazati na trima primjerima iz razdoblja 2000.-2020. godine. Riječ je o Deklaraciji o Domovinskom ratu, tzv. udžbeničkoj polemici koja je nastala 2008. godine zbog neslaganja oko načina prikaza razdoblja devedesetih u nastavi povijesti te djelovanju hrvatskih veterana, tj. *branitelja*, ponajviše analizirajući njihovo prosvjedno djelovanje. Da bi to bilo moguće, korištena je kritička analiza diskursa, specifično historijsko-diskurzivni pristup koji naglasak stavlja na povijesni, odnosno društvenopolitički kontekst u kojem diskurs, putem kojeg se mitologem o ratu manifestira, nastaje.

KLJUČNE RIJEČI: Domovinski rat, mitologem, kritička analiza diskursa, Deklaracija o Domovinskom ratu, udžbenička polemika, branitelji

ABSTRACT:

This paper has tried to prove the existence of a political myth about the Homeland War consisting of the official interpretation of the war codified in the Declaration on the Homeland War and the narrative about the tendency for a sovereign Croatian state. In order to operationalize the political myth, mythologem is selected as the unit of analysis, understood as the basic core of a myth which is then adapted in line with current needs, and three cases from the period 2000-2020 have been selected to prove its systematic presence. Those cases being the Declaration on the Homeland War, the so-called textbook controversy originated in 2008 from disagreements over the depiction of the 1990s period in school history lessons, and the activity of Croatian war veterans, i.e. *branitelji*, predominantly the analysis of their protest actions. This was enabled by the use of critical discourse analysis, more specifically the discourse-historical approach which emphasizes the historical, i.e. sociopolitical context among which discourse, through which the war mythologem is manifested, forms.

KEY WORDS: Homeland War, mythologem, critical discourse analysis, Declaration on the Homeland War, textbook controversy, war veterans